

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

143378

HZ. İBRAHİM İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

122048

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA

HAZIRLAYAN

Veysel ÖZDEMİR

ELAZIĞ-2002

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİREKİRE

İÇİNDEKİLER

ÖZET/SUMMARY

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM VE KUTSAL METİNLERDEKİ DURUMU

A. HZ. İBRAHİM'İN NESEBİ, HAYATI	4
1. İbrahim Kelimesi ve Anlamı	4
2. Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği	5
a. Nesebi	5
b. Doğumu	6
c. Çocukluğu	7
d. Gençliği	8
3. Hz. İbrahim'in Göçleri	11
a. Harran'a göç	12
b. Filistin'e (Kenan diyarına) göç	12
4. Hacer'le İsmail'in Evden Çıkarılışı	14
a. Hz. İbrahim ile Hz. Hacer'in evlenmesi	14
b. Mekke'ye gidiş	15
5. Kurban Olayı	17
6. Kabe-i Muazzama'nın İnşası	22
7. Hz. İbrahim'in Vefatı	25
8. Hz. İbrahim'in Faziletleri	25
a. Müktesep faziletleri	25
b. Allah tarafından Hz. İbrahim'e verilmiş olan faziletler	28
B. KUR'AN'DA HZ. İBRAHİM İLE İLGİLİ AYETLER	29
1. İbrahim (A.S.) Nuh (A.S.)'ın Milletinden/Dininden İdi.	29
2. İbrahim (A.S.)'a Peygamberlik Verildi	29
3. İbrahim (A.S.)'ın Allah'ı Tevhîdi ve O'na Teslimiyeti	29

4. İbrahim ve Milleti (Dosdoğru Dini).....	30
5. İbrahim ve Kavmi	31
6. İbrahim'in Babası (Azer) İle Mücadelesi.....	35
7. İbrahim (A.S.)'ın Nemrut ile Tartışması.....	36
8. (Allah'ın, İbrahim'e) Kâbe'yi Temizle Emri	36
9. İbrahim Yumuşak Huylu İdi.....	37
10. İbrahim (A.S.)'ın Akıl Yoluyla Allah'ı Araması ve Bulması	37
11. Hz. İbrahim'in, Kuşlardaki Diriliş Olayını İzlemesi.....	37
12. Meleklerin, Lut Kavminin Helak Edileceği Haberini Önce İbrahim (A.S.)'a Getirmeleri	37
13. Allah, İbrahim'i Dost Edinmişti	38
14. Yahudi ve Hristiyanların, İbrahim (A.S.) Hakkında Tartışmaları	38
15. Peygamberler İbrahim'in Neslinden Gönderilmiştir.....	38
16. İbrahim (A.S.)'ın Hayırlı Bir Nesil İçin Duası	39
17. İbrahim (A.S.)'ın Hacer'i ve İsmail'i Mekke'de Bırakması	40
18. İbrahim (A.S.)'ın İshak ve Yakub'la Müjdelenmesi.....	40
C. DİĞER KUTSAL METİNLERDE HZ. İBRAHİM	42
1. Tevrat'ta Hz. İbrahim.....	42
2. İnciller'de Hz. İbrahim.....	48
D. HZ. İBRAHİM'DEN NAKLEDİLEN SÖZLER	52

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS KAYNAKLARINDA HZ. İBRAHİM

A. İTİKÂDİ RİVAYETLER.....	54
B. AMELİ RİVAYETLER.....	74
C. AHLAK VE FEZAİLE DAİR RİVAYETLER.....	79
D. PEYGAMBERİMİZ'İN SÜNNETLERİ İÇERİSİNDE HZ. İBRAHİM'E AİT OLAN UYGULAMALAR	88
E. HZ. İBRAHİM'İN ŞEMÂİLİNE DAİR RİVAYETLER	99
F. HZ. İBRAHİM'İN SEYAHATLERİ İLE İLGİLİ RİVAYETLER.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

A. SENED İTİBARI İLE	108
1. Rivayetlerin İlk Raviye Göre Değerlendirilmesi.....	108
2. Sıhhat Açısından Rivayetlerin Değerlendirilmesi	110
3. Rivayetlerin Hadis Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	112
B. METİN İTİBARI İLE.....	113
1. Rivayetlerin İslâm Kaynaklarındaki Dağılımı ve Muhteviyatı	114
a. Tefsir kaynakları	114
b. Tarih kaynakları	115
c. Hadis kaynakları.....	115
2. Kaynağına Göre Rivayetlerin Dağılımı	115
SONUÇ.....	117
BİBLİYOGRAFYA	119

GİRİŞ

Hız. İbrahim, Yahudî, Hıristiyan ve İslâm Dini kaynaklarınca en büyük ata ve temel referans noktası olarak gösterilen üstün bir şahsiyettir. Putperest bir toplumda tek tanrı inancının hem zihnî, hem amelî mücadelesini yapması, bunun sonucunda maruz kaldığı sıkıntılara katlanması ve Allah'ın emirlerine teslimiyeti, bütün inananlar için örnek teşkil etmiştir.

Hız. İbrahim, üç büyük dinin, ve bu dinlere mensup insanların kurduğu medeniyetlerin ortak kaynağıdır. Zaten İbrahim (A.S.) "Cedd'ul-Enbiyâ", yani kendisinden sonra gelen bütün Peygamberlerin atası kabul edilir. Bu üç ilâhi din, onun yüceliğinde birleşirler ve onunla şereflenmek için kendilerini ona nisbet ederler.

Nitekim Tevrat'ta, Hız. İbrahim ile ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Rab Abraham'a dedi: Seni büyük millet edeceğim ve seni mübarek kılacağım. Senin adını büyük edeceğim. Ve sen bir kudsiyet kaynağı olacaksın. Seni mübarek kılanları mübarek kılacağım. Sana lanet okuyanlara lanet edeceğim. Yeryüzünün bütün aileleri sende mübarek olacaklar."¹ Ayrıca Hız. İbrahim'den; "İbranî İbrahim"² diye bahsedilmekte ve soy bakımından ilgi kurulmaktadır.

Matta İncil'inde Hız. İsa'nın nesebi; "İbrahim oğlu, Davud oğlu, İsa mesih"³ şeklinde geçmekte ve böylelikle Hız. İsa'nın soyu, Hız. İbrahim'e dayandırılmaktadır. Ayrıca İncil'in başka bir bölümünde St. Paul Romalılara şöyle yazmaktadır: "Abraham hepimizin babasıdır."⁴

İbrahim Peygamber Kur'an-ı Kerim'de 69 yerde zikredilmesine rağmen, soy yönünden herhangi bir bağlantı kurulmamaktadır. Fakat O'nun hakkında; "İbrahim, ne Yahudî, ne de Hıristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi; müşriklerden de değildi."⁵ denilerek inanç yönünden bağlantı kurulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e göre Hız. İbrahim, tevhidi bir inanç sistemi olan "Haniflik" dinini tebliğ etmek için gönderilmiş bir Peygamberdir. Nitekim onun tebliğ ettiği

¹ Tevrat, Tekvin, 12/1-3, İstanbul, 1997.

² Tevrat, Tekvin, 14/13.

³ İncil, Matta, 1/1.

⁴ İncil, Romalılar'a Mektup, 4/17.

⁵ Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran, 3/67.

inancın ismi, Kur'an'da tam 12 yerde⁶ geçmekte, İnanç esasları⁷ ve ibadet uygulamalarıyla⁸ birlikte bir din olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

Üç semavî dinin şu veya bu şekilde Hz. İbrahim'e atıfta bulunması, ona verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bazı çevrelerin İbrahim isminin bir soy veya kabile adı ya da başına buyruk ve savaşçı bir kabilenin şefi⁹ olduğunu iddia etmelerine rağmen, tarihi vakıalar bu iddiaları boşa çıkarmakta olup, üç din de onu Peygamber olarak kabul etmektedir.

İsmi, Kur'an-ı Kerim'de 69 yerde geçmekte, O'ndan 185 ayette sözedilmektedir. Bununla birlikte ismi, Kur'an-ı Kerim'deki bir sure'ye verilmek üzere Allah tarafından yüceltilmiş bir Peygamberdir. Kur'an'da bu kadar sözedilen bir Peygamber'in, onun yorumu niteliğinde olan tefsir kaynaklarında da önemli bir yer tutması pek tabiidir. Onun hayatı, özellikle; putları kırarak kavmi ile mücadeleye girmesi, mucizeleri, imanı (İnancı için ateşe atılmaktan çekinmemesi), halil adını alışı ve Allah için en sevdiği şeyi yani. oğlunu kurban etmekten çekinmemesi...vb. özellikleri tasavvuf kaynaklarında büyük ölçüde yer tutmuştur. O, edebiyatımızda da önemli bir yere sahiptir. Cömertliği ve konuk severliği hakkında birçok hikayeler mevcuttur. Hatta bu özelliğinden dolayı atasözlerine ve deyimlere kaynak teşkil etmiştir.¹⁰ Hz. İbrahim, Hadis kaynaklarında da büyük bir yer işgal etmekte, hakkında birçok hadis bulunmaktadır.

Hz. İbrahim, İslâm aleminde bu derece önemli olmasından dolayı, onun hakkında çeşitli bilim dallarında, birçok çalışma yapılmıştır.¹¹ Fakat bizden önce Hz.

⁶ Bkz: Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/135; Al-i İmran, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; Enâm, 6/79, 161; Yunus, 10/105; Nahl, 16/120, 123; Rûm, 30/30; Hac, 22/31; Beyyine, 93/5.

⁷ Tek Tanrı İnancı, bkz: Kur'an-ı Kerim, Şuara, 26/78-81. Her Şeyi İşiten ve Bilen: Bakara, 2/127. Allah'ın Birliği: Enâm, 6/74-81; Saffat, 37/85-99; Enbiya 21/64-68; Al-i İmran, 3/258. Melek ve Şeytan İnancı: Hûd, 11/69-76; Meryem, 19/44. Kitaplara İman: Necm, 53/36-37; A'lâ, 87/19.

⁸ Hac İbadeti bkz: Kur'an-ı Kerim, Hac, 22/27. Kurban: Saffat, 37/106-107. Namaz: Meryem, 19/37-40. Ayrıca Zekat ve Oruç İbadetlerini, Hz. İbrahim ile ilgili ayetlerin genel muhtevsından anlıyoruz. Sünnet uygulamasının var olduğu da, hadislerde geçmektedir, bkz: Buhari, Sahih, Enbiya, 8, no: 3356; Müslim, Sahih, Fedâil, 146.

⁹ Yusuf Altıntaş. "Birleştirici-Toparlayıcı Niteliğiyle Bir Eski Ahit Kişiliği: İlk İbrani Avraham", Hz. İbrahim'in İzinde, s. 29, İstanbul, 2001.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz: Abdülbaki Gölpınarlı, Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 150, İstanbul, 1977.

¹¹ Hz. İbrahim hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:
a. Şaban Kuzgun, İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik, (Hz. İbrahim'in hayatı ve Haniflik dinini konu alan bir eserdir.), Ankara, 1985.

Muhammed'den, Hz. İbrahim hakkında nakledilen rivayetler topluca biraraya getirilmemiştir. Biz, bu çalışmamızda; Hz. İbrahim ile ilgili rivayetlerin miktarını ve sıhhatini belirlemeye çalışacağız. Bununla birlikte Hz. İbrahim'in hayatını da yazacağız. Hayatını yazarken o, üç dinde de önemli ve ata olarak kabul edildiği için, bu üç dinin kaynaklarına başvurup, karşılaştırmalı olarak anlatmaya çalışacağız.

-
- b. İbrahim Canan, **Hz. İbrahim'in Mesajı**, (Hz. İbrahim'in hayatı, faziletleri ve dualarını içeren bir eserdir.), İstanbul, 1998.
 - c. Mahmud Sami, **Hazreti İbrahim Aleyhisselam**, (Hz. İbrahim hakkında inen ayetlerin ışığında, hayatını konu alan bir eserdir.), İstanbul, Trs.
 - d. Şaban Piriş, **Hz. İbrahim**, (Hz. İbrahim'in hayatını, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin ışığında açıklayan bir eserdir.), İstanbul, 1998.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM VE KUTSAL METİNLERDEKİ DURUMU

A. HZ. İBRAHİM'İN NESEBİ, HAYATI

Hiz. İbrahim'in hayatı hakkında, İslâm ve Yahudî literatüründe oldukça fazla bilgi mevcuttur. Bu bilgiler genelde birbirine paralellik arz etmektedir. Fakat bazı noktalarda farklılıklar gözükmeştir. Biz bu farklılıkları belirterek, karşılaştırmalı bir şekilde onun hayatını yazacağız.

1. İbrahim Kelimesi ve Anlamı

Kur'an-ı Kerim'de bir çok yerde geçen İbrahim kelimesi, İslâm müelliflerine göre aslı Arapça olmayan bir kelimedir. Arap dilcisi olarak kabul edilen İbni Manzur, İbrahim kelimesinin a'cemî (Arapçaya sonradan girmiş) olduğunu söylemekte fakat hangi dilden gelmiş olduğu hakkında bize herhangi bir bilgi vermemekle birlikte kelimenin Arapça'da "İbrahîm, İbrahim, İbrahim, İbrahem" şeklinde dört farklı telaffuzunun olduğunu söylemektedir.¹²

Şemseddin Sâmî, İbrahim kelimesinin Süryanice'den geldiğini, aslının "Eb" ve "Rahim" kelimelerinden mürekkekb olduğunu söyleyerek "merhametli baba" anlamını ifade ettiğini belirtmektedir.¹³

Tevrat'ta önceleri Abram¹⁴ sonraları ise Abraham (İbrahim)¹⁵ şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin ne anlama geldiğini şu ifadelerden anlıyoruz: "Ve artık adın Abram (olarak) çağrılmayacak, fakat adın İbrahim olacak; çünkü seni birçok milletlerin babası ettim ve seni ziyadesiyle semereli kılacağım."¹⁶ ifadesinden anlaşıldığına göre İbrahim; "Milletlerin babası" anlamına gelirken, Abram da; "Yüce baba" manasına gelmektedir.

Eski kutsal metinlerde zikredilmiş olmasından dolayı İbrahim kelimesinin Arapça asıllı olmadığı; sonradan bu dile girdiği kanaatindeyiz.

¹² İbni Manzûr, "İbrahim". Lisân'ul-Arab, C. XII, s. 48, Beyrut, Trs.

¹³ Şemseddin Sâmî, "İbrahim". Kâmûs'ul-A'lâm, C. I, s. 529, Ankara, 1996. Ayrıca bkz: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, C. I, s. 405, İstanbul, Trs.

¹⁴ Tevrat. Tekvin, 11/26.

¹⁵ Tevrat. Tekvin, 17/6.

¹⁶ Tevrat. Tekvin, 17/6.

2. Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği

a. Nesebi

Tarihçiler Hz. İbrahim'in nesebini; Tarih b. Nahûr b. Saruh b. Erğu (Rağu) b. Falih b. Şalih b. Erfahşed b. Sam b. Nuh.¹⁷ Şeklinde verirken Kur'an'da babasının adı Azer olarak geçmektedir.¹⁸ Fakat İslâm Tarihçileri yukarıda da belirttiğimiz gibi onun esas adının Tarih b. Nahûr olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda İslâm alimleri ittifak etmişlerdir. Ancak Hz. İbrahim'in babasının adının Kur'an'da niçin Azer olarak geçtiği, diğer adının ise hiç zikredilmemesini şöyle açıklamaya çalışırlar: Kurtubi, tefsirinde Hz. İbrahim'in babasının iki adı olduğunu (Azer ve Tarih) bunlardan birinin ad, diğerinin ise lakab olduğunu söylemiştir.¹⁹ İbni Kesir tefsirinde Azer isminin bir put ismi olduğu, Hz. İbrahim'in babasına da bu puta hizmeti yüzünden Azer isminin verildiğini belirtmiştir.²⁰ Fahreddin Râzî ise tefsirinde, Azer kelimesinin İbranice'de hata eden, sapıtan anlamına geldiğini ve böylelikle Kur'an-ı Kerim'de ona hakaret ve zemmetme kastı ile zikredildiğini söylemektedir.²¹

Müsteşrik Wensinck, Kur'an-ı Kerim'de geçen Azer isminin aslında Hz. İbrahim'in babası değil de kölesinin ismi olduğunu söyleyerek değişik bir görüş belirtmiştir.²² Gerçekten Tevrat'ta, Hz. İbrahim'in kölesinin ismi "Eliezer" olarak geçmektedir.²³ Fakat Hz. İbrahim'in babasının ismi ile kölesinin isminin aynı olması ihtimalini de gözönünde bulundurmamız yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

¹⁷ Muhammed b. İshak, *Siyer*, s. 76, İstanbul, 1991; Ebu Muhammed Abdulmelik İbni Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam*. (Çev: Hasan Ege), C. I, s. 38, İstanbul, 1994; Ebu Abdillâh b. Muhammed İbni Sa'd, *et-Tabakât'ul-Kübrâ*. C. I, s. 45, Beyrut, Trs; Ebû Ca'fer Muhammed Bin Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*. (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 168, İstanbul, Trs.

¹⁸ *Kur'an-ı Kerim*, En'am, 6/74.

¹⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâm'il-Kur'ân*, C. VII, s. 22, Beyrut, 1995. Krş: Reşid Rızâ, *Tefsîr'ul-Menâr*, C. VII, s. 441-442, Beyrut, 1999; Celaleddin Muhammed b. Ahmed Mahallî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Suyutî, *Tefsîr'ul-Celâleyn*, s. 136, İstanbul, Trs; Muhammed Deli Balta, *Kıyas'ul-Enbiya*, s. 77, Beyrut, Trs.

²⁰ İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), C. VI, s. 2707, İstanbul, 1989; Reşid Rızâ, *Tefsîr'ul-Menâr*, C. VII, s. 442.

²¹ Fahreddin Râzî, *et-Tefsîr'ul-Kebîr*, C. XIII, s. 32, Beyrut, 1995.

²² A. J. Wensinck, "İbrahim", *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/2, s. 878, İstanbul, 1993.

²³ *Tevrat*. Tekvin, 15/2.

Yahudi literatüründe Hz. İbrahim'in babasının ismi Terah'tır.²⁴ Nitekim Tevrat'ta da Terah olarak geçmektedir.²⁵

Hz. İbrahim'in annesinin ismi Kur'an'da ve Tevrat'ta belirtilmemektedir. Buna rağmen İslâm Tarihi kaynaklarında çeşitli isimlere rastlamaktayız. İbni Sa'd, Hz. İbrahim'in annesinin isminin "Nuna binti Krinba binti Kûsâ" olduğunu belirtirken²⁶, İbni Kesir ise "Emile" ya da "Bona" olarak zikretmektedir.²⁷

b. Doğumu

Kur'an-ı Kerimde Hz. İbrahim ile ilgili ayetlerde, ne zaman ve nerede doğduğuna ait bilgiler verilmemiştir. Buna rağmen İslâm Tarihçilerimiz çeşitli yerler belirtmektedirler. İbni Sa'd, Hz. İbrahim'in Hürmüzcürd'de dünyaya geldiğini söylemiştir. Ona göre Hz. İbrahim'in babası Harranlı'dır. Ebeveyni Oradan Hürmüzcürd'e göç etmiş, Hz. İbrahim burada dünyaya gelmiştir. Daha sonra ailesi Kûsâ'ya göç etmiş, buradan da tekrar Harran'a geri dönmüşlerdir.²⁸

Hz. İbrahim'in doğum yeri hakkında diğer İslam Tarihçileri değişik yerler rivayet etmişlerdir. İbni Asâkir, Hz. İbrahim'in Irak topraklarında bulunan Babil'in Kûsâ köyünde doğduğunu nakletmektedir.²⁹ Bazı tarihçiler onun, Ehvaz'ın Sus kentinde doğduğunu söylemiş, bazıları ise Harran'da doğduğunu söylemişlerdir.³⁰

Tevrat'a göre Hz. İbrahim, Keldanilerin Ur şehrinde dünyaya gelmiştir.³¹ Fakat onun ne zaman doğduğuna dair Yahudi kaynaklarında da kesin bir bilgi mevcut değildir.³² İslâm kaynaklarında Hz. İbrahim'in doğum yeri olarak Ur şehri hiç zikredilmemektedir. Yukarıda zikredilen yerler arasında bizce en makul olanı İbni Sa'd'ın belirttiği gibi Hürmüzcürd olmalıdır. Çünkü İbni Sa'd, diğer ravilerin

²⁴ R. Paret, "İbrahim", *The Encyclopaedia Of Islam*, C. III, s. 981, Leiden, 1979.

²⁵ *Tevrat*, Tekvin, 16/26.

²⁶ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 46.

²⁷ İbn Kesir, *İslâm Tarihi*, C. I, s. 198.

²⁸ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 46.

²⁹ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C. I, s. 144, Ankara, 1995.

³⁰ İbn'ül-Esir, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 86, İstanbul, 1989; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 198, İstanbul, 1994.

³¹ *Tevrat*, Tekvin, 11/31.

³² Ronald Clements, "Abraham", *Encyclopedia International*, C. I, s. 19, New York, 1970.

naklettikleri yerlerde Hz. İbrahim'in veya babasının kaldığını söylemektedir. Buna rağmen onun nerede doğduğunu kesin olarak tesbit etmek güçtür.

İslâm Tarihçileri tarafından Hz. İbrahim'in dünyaya gelişi şu şekilde anlatılmaktadır: Hz. İbrahim'in doğumu yaklaşıncâ kâhin ve müneccimler Nemrut'a giderek İbrahim adında doğacak bir çocuğun halkın dinini değiştireceğini, kendisinin saltanatına son vereceğini söylemeleri, başka bir rivayete göre ise kendisinin bu mahiyette bir rüya görmesi üzerine Nemrud hamile kadınları bir yere toplamış ve doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini emretmiştir. Fakat Hz. İbrahim'in annesinin hamileliği anlaşılamadı. Daha sonra Azer doğacak çocuğunun öldürülmesini önlemek için karısını Kûfe ile Basra arasındaki Ur şehrine götürüp bir mağaraya sakladı ve Hz. İbrahim bu mağarada dünyaya geldi.³³

c. Çocukluğu

İslâm kaynaklarına göre Kûfe ile Basra arasında yer alan Ur şehrindeki bir mağarada dünyaya gelen Hz. İbrahim çok kısa zamanda büyümüştür. Taberî'nin naklettiğine göre Hz. İbrahim bir günde normal çocukların bir aylık gelişimi kadar büyüyordu. Onbeş aylık olduğunda, sanki onbeş yaşındaki bir erkek çocuğu haline gelmişti.³⁴ Mağarada kaldığı zamanlar annesi ve babasından başka hiç kimse ile görüşmüyordu. Hatta başka bir rivayete göre bu süre zarfında sadece annesini görüyordu.³⁵

Azer, Hz. İbrahim'in doğumunu Nemrut'tan saklamıştı. Nemrut hadiseyi unutup Azer arkadaşlarına şöyle dedi: "Benim bir oğlum var, fakat ben onu sakladım. Eğer onu ortaya çıkarırsam hükümdar tarafından ona bir zarar gelir mi?" diye sordu. Azer'in arkadaşları ise: "Hayır ona bir zarar gelmez." Dediler. Bunun üzerine Azer, oğlu İbrahim'i mağaradan çıkardı. İbrahim mağaradan çıkınca hayvanlarla diğer yaratıkları gözden geçirip süzdü. O bundan önce anne ve babasından başka hiç kimseyi görmemişti. Bu yüzden babasına gördüklerini soruyordu. Babası da ona: "Şu deve, şu sığır..." gibi cevaplar veriyordu. Bunun üzerine İbrahim; "Bu yaratıkların bir Rabbi olması lazımdır" dedi. İbrahim'in mağaradan çıkışı güneşin batışından sonraya

³³ İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 86-87; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 199; Taberî, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 169.

³⁴ Taberî, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 170.

³⁵ İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 87.

rastladığı için başını kaldırıp göğe baktı ve Müşteri (Jüpiter) yıldızını gördü.³⁶ "...Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapanlardan biri olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.³⁷ Dedi. Kavmine karşı bunları ifade eden Hz. İbrahim. önceden böylesine bir arayış içinde olup bazı tepkilere maruz kaldığı anlaşılıyor. Belki de onu putlara tapmaya zorladılar. Hz. İbrahim, bunun anlamsız olduğunu düşünüp daha makul ve üstün bir yaratıcı arayışına girdi. Netice itibarıyla muhtemel tartışma sonucunda kavmine karşı böyle tavır almış olduğunu düşünmekteyiz.

d. Gençliği

Azer, kavminin tapmakta oldukları putları yaparve bunları satması için İbrahim'e verirdi. O da bunları satarken: "Faydaları olmayan, zararları dokunmayan bu putları satın alan var mı?" diye seslenirdi. Bundan dolayı hiç kimse bu putları gelip almazdı. İbrahim'de bu putlar satılmayınca onları alır, bir ırmağın kenarına götürür, putların başlarını suya sokar, kavminin putlara tapmasını alaya almak maksadıyla putlara hitaben: "Haydi su için!" derdi.³⁸ Onun bu durumunu gören babası, ona ne yaptığını sorunca: "Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan birşeye niçin taparsın? Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum."³⁹ Diye cevap verdi. Babası da o'na: "Ey İbrahim! dedi, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!"⁴⁰ diye ikaz etmiş ve onu

³⁶ İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 87.

³⁷ *Kur'an-ı Kerim*, En'âm, 6/76-79.

³⁸ İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 88; Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 172.

³⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Meryem, 19/42-45.

⁴⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Meryem, 19/46.

putlara kurbanların kesildiği bayrama katılmaya çağırmıştı. Hz. İbrahim onların putlarına yapmak istediği şeyi gerçekleştirmek için fırsat kolluyordu. Bayram günü babası ve kavmi ile yola çıktı. Ancak yola çıktıktan bir müddet sonra o, "Hastayım"⁴¹ diyerek gitmekten vazgeçmişti. Tek başına putların yanına gelerek: "Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra, ben putlarınıza elbette bir tuzak kuracağım."⁴² Dedi. Hz. İbrahim'in bu sözünü arkada kalanlarıyla zayıfları duymuşlardı. Bundan sonra Hz. İbrahim putların yanına geri döndü. Putlar ise büyük bir puthanenin içinde ve yanyana dizilmiş şekilde bulunuyorlardı. Önlerine insanlar tarafından yemekler konulmuştu. Hz. İbrahim putlara ve önlerindeki yemeklere bakarak şöyle dedi: "Ne duruyorsunuz, yemeyecek misiniz?"⁴³ Hz. İbrahim cevap alamayınca: "Neden konuş muyorsunuz?"⁴⁴ dedi. "Bunun üzerine yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi)."⁴⁵ Hatta Hz. İbrahim eline aldığı bir baltayla bütün putları kırdı ve sağlam bıraktığı en büyük putun boynuna baltayı astı.

Bayram yerinden dönen ahali, putların başına gelen bu hadiseyi görünce korktular ve: "Bunu bizim İlahlarımıza yapan kimse zalimlerdendir."⁴⁶ Dediler. Bu arada onlar: "İbrahim adında bir gencin İlahlarımızı diline doladığını duyduk"⁴⁷ ondan başkasından böyle bir şey duymadık; herhalde bunu İlahlarımıza o yapmıştır dediler. Bu hadise Nemrud ve ahalinin ileri gelenlerine duyurulduğu zaman onlar: "O halde, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler."⁴⁸ Dediler. Hz. İbrahim yakalanarak getirilip: "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler."⁴⁹ Hz. İbrahim: "Belki de bu işi, bu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) "Zalimler sizlersiniz, sizler!" dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler:

⁴¹ Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37/83.

⁴² Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/57.

⁴³ Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37/91.

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37/92.

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37/93.

⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/59.

⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/60.

⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/61.

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/62.

Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacak mısınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yazıklar olsun! Siz akıllanmaz mısınız?"⁵⁰ dedi. Bundan sonra Nemrud, İbrahim'e: Taptığın ve başkalarına da tapmaya davet ettiğin İlah nasıl bir şeydir?" diye sordu. Hz. İbrahim: "Benim Rabbim öldürür ve diriltir"⁵¹ dedi. Bunun üzerine Nemrud: "Ben de öldürür ve diriltirim" dedi. Hz. İbrahim: "Bu nasıl olur?" dedi. Nemrud: "Ölüme mahkûm olmuş iki kişiyi yanıma çağırırım. Bunlardan birisini öldürerek, onu öldürmüş olurum. Diğerini ise affederek, onu da diriltmiş olurum" dedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim: "Allah, güneşi doğduğu yerden getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir!"⁵² dedi. Hz. İbrahim'in bu sözü karşısında Nemrud tutulup kaldı ve ona cevap veremedi. İşte bundan sonra Nemrud ve adamları Hz. İbrahim'in öldürülmesine karar verdiler ve aralarında: "Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! dediler."⁵³ Bundan sonra Nemrut'un emri üzerine herkes odun toplamaya başladı. Nihayetinde büyük bir ateş yakıldı. Bu ateşe yaklaşmadıkları için Hz. İbrahim'i mancılıkla uzaktan attılar. Bunun üzerine Allah ateşe: Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol!"⁵⁴ buyurdu. Hz. İbrahim Nemrut'un ateşinden kurtuldu. Taberî'nin rivayetine göre Hz. İbrahim'in ateşden etkilenmemesi karşısında şaşırان Nemrud, Hz. İbrahim'e: "Senin Rabbin için kurbanlar keseyim" demiş, o da ona: "Şu andaki dinin üzerine sebat ettiğin sürece, Allah bunları asla kabul etmez" demiştir. Nemrud ise bunun üzerine: "Ey İbrahim saltanat ve mülkümü bırakmaya gücüm yetmiyor" dedi ve dört bin sığır kurban ederek İbrahim'i kendi haline bıraktı. Allah'da İbrahim'i Nemrut'tan korudu.⁵⁵

Hız. İbrahim'in ateşe atılma olayı Tevrat'ta bulunmamaktadır. Sözlü Yahudi rivayetlerde ise bu konu şöyle anlatılmaktadır: İbrahim babasının puthanesinde olduğu bir gün kadının biri putlara sunmak üzere yemekler getirir. Putlar yemekleri yiyemezler deyip, bunun üzerine İbrahim putları ateşe atar. Bunu duyan Nemrud, İbrahim'i

⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/63-67.

⁵¹ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/258.

⁵² Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/258.

⁵³ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/68.

⁵⁴ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/69.

huzuruna çağırır. İbrahim'le konuşmasına rağmen kendisine tapmayı kabul etmeyince, ateşe atılmasını emreder. Nemrut'un emri üzerine odun toplanmış ve yakılan ateşin içerisine İbrahim fırlatılmıştır. Bu sırada Tanrı bizzat kendisi gökten yere inerek O'nu ateşten kurtarmıştır. Orada Tanrı İbrahim'e görünerek; "Seni Kaldelilerin ateşinden kurtaran Tanrı benim." diye seslenmiştir.⁵⁶

Sefer Hayyaşar'da bulunan başka bir sözlü Yahudi rivayetini Wensinck şöyle nakleder: Nemrut, Terah (İbrahim'in babası)'tan oğlunu kendisine teslim etmesini emreder. Terah, İbrahimi öldüreceği için onun yerine hizmetçisinin oğlunu gönderir ve böylece İbrahim ölümden kurtulmuş olur. Wensinck'e göre bu hikaye İslâm rivayetinden alınmadır.⁵⁷ Bizce Wensinck, bu iddiasında ciddi bir yanılğı içerisine düşmüştür. Çünkü Hz. İbrahim'in ateşe atıldığına dair Kur'an'da ve hadislerde açık deliller mevcuttur. Diğer İslâm kaynaklarında ise bu kadar açık bir konunun tersine bir rivayet olması hemen hemen imkansızdır. Biz araştırmamızda böyle bir rivayetin İslâm kaynaklarında varlığına rastlayamadık.

Görüldüğü üzere İslâm kaynaklarındaki haberler ile sözlü Yahudi rivayetler arasında Hz. İbrahim'in putları kırması, Nemrud ile mücadele etmesi ve ateşe atılması hâdiselerinde bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Babasının dükkanında çalışması, put satması, putlara yemek yedirmeye çalışması örnek olarak gösterilebilir.

3. Hz. İbrahim'in Göçleri

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in göç ettiği yerlerle alakalı herhengi bir bilgi mevcut değildir. Fakat diğer İslâm kaynaklarında bu konuyla alakalı bol miktarda bilgi mevcuttur. Tevrat'ta ise Hz. İbrahim ile ilgili haberler onun göçleri ile başlarken, öncesi ile ilgili bilgiler mevcut değildir.

Gerek İslâm kaynaklarından, gerekse Yahudi kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre onun ilk defa Harran'a göç ettiği, daha sonra ise Şam ve Filistin bölgesine giderek oraya yerleştiği anlaşılmaktadır.

⁵⁵ Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 181-182; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 91.

⁵⁶ Şaban Kuzgun, *Hız. İbrahim ve Haniflik*, s. 46-47.

⁵⁷ Wensinck, "İbrahim", *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/2, s. 879.

a. Harran'a göç

İbrahim Aleyhisselam'ın ateşin içinden dipdiri çıktığını gören bazı kişiler; Nemrut ile adamlarının şerrinden korkmalarına rağmen, Hz. İbrahim'in davetine icabet ederek, Allah'a iman ettiler. Hz. İbrahim ve müminler, Nemrut'un ülkesini terk ederek önce Şam'a sonra da Harran'a gelmiştir.⁵⁸ Hz. İbrahim ve beraberindeki muhacirler Harran'a gelince Nemrud, peşlerinden adamlar gönderir ve Harran'da Süryanice konuşan her kime rastladılarsa onu kendisine getirmelerini emreder. Nemrut'un adamları Harran'a varınca tesadüfen Hz. İbrahim'le karşılaşır. Fakat onlarla süryanice değil, İbranice konuşunca onu tanıyamamışlar ve dolayısıyla yakalayamamışlardır.⁵⁹ Tevrat'a göre Hz. İbrahim, babası ile birlikte Kenan diyarına gitmek üzere Kildanilerin Ur şehrinden çıkarak Harran'a gelmiştir.⁶⁰

Görüldüğü üzere Hz. İbrahim'in Harran'a babası ile gelmesi ile ilgili Tevrat'taki bilgiler, İslâm kaynaklarındaki bilgilere ters düşmektedir. Çünkü İslâm kaynaklarındaki bilgilere göre Hz. İbrahim ile babası inanç konusunda ayrılığa düşmüş ve birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Tevrat'a göre ise Hz. İbrahim, babası ile birlikte kendisine vadedilen topraklara gitmek üzere Harran'a gelip burada bir süre konaklamışlardır.

b. Filistin'e (Kenan diyarına) göç

Hız. İbrahim, Harran'dan Ürdüne, oradan da Mısır'a gitmiştir. Hız. İbrahim'in Mısır'a gidişi ve orada yaşadığı olaylar, Buhari'de rivayet edilen hadiste şöyle geçmektedir: Hız. İbrahim Sare ile birlikte Mısır'a varınca, adamları Firavun'a şehre çok güzel bir kadın geldiğini haber verirler. Bunun üzerine Firavun İbrahim'i çağırır ve o kadının kim olduğunu sorar. İbrahim kız kardeşi olduğunu söyler. Sare'nin yanına döndüğünde Firavuna, kızkardeşi olduğunu söylediğini ve kendisini tekzip etmemesini söyler. Sare, zalim Melik'in yanına geldiğinde, Melik elini ona uzatır. Bunun üzerine onun eli şiddetli bir şekilde tutulur. Melik, Sare'den, elini salıvermesi için Allah'a dua etmesini ister. Sare, dua eder ve Firavun'un eli çözülür. Bu olay ikinci ve üçüncü kez aynı şekilde cereyan edince Firavun, yanındakilere: "Siz bana insan değil, şeytan getirmişsiniz" dedi ve Hâcer'i de o'na vererek geri yolladı. Sâre geri geldiğinde, Hız.

⁵⁸ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 46; Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 185; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 214.

⁵⁹ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 46.

⁶⁰ Tevrat, Tekvin, 11/31.

İbrahim namaz kılıyordu. (Namazını bitirdikten sonra) eliyle işaret ederek: "Nasılsın?" diye sordu. Sare de: "Allah kafirin hilesini başına geçirdi ve Hâcer'i bana hediye ettiler." dedi.⁶¹

Bu olay, İslâm tarihlerinde de ufak tefek farklılıklarla birlikte hemen hemen aynı şekilde geçmektedir.⁶²

Tevrat'a göre, Hz. İbrahim karşılaşacakları durumu daha Mısır'a gitmeden bilmekte ve Sare'yi: "Sen çok güzelsin. Mısırlılar seni görünce, kocan olduğum için beni öldürürler ve seni de sağ bırakırlar. Senin yüzünden beni öldürmemeleri için, bu benim kardeşimdir de!" diyerek tembih etmektedir. Daha sonra durum aynı şekilde cereyan etmiştir.⁶³ Tevrat'a göre Hz. İbrahim bu olayın bir benzerini Gerar ülkesinde de yaşamıştır. Sare, burada Gerar Meliki Abimelek'e de Hz. İbrahim'in kızkardeşiymiş demiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Hz. İbrahim'in Mısır'a seyahati ile ilgili İslâm kaynaklarındaki mevcut bilgiler ile Tevrat'taki bilgiler arasında bazı benzerlikler bulunmakla birlikte bazı ciddi farklar da bulunmaktadır. Şöyle ki; İslâm kaynaklarında olay sadece Mısır'da yaşanmış, Yahudi kaynaklarında ise olay Mısır ve Gerar'da olmak üzere iki kere yaşanmıştır. Bir başka fark ise şudur: İslâm kaynaklarında Hz. İbrahim, Sare'yi kardeşimdir diye takdim ederken, nedeni hususunda bizzat kendisi te'vilde bulunmuş ve din cihetinden kardeşimdir diyerek açıklama yapmıştır.* Tevrat'ın ifadesine göre ise Hz. İbrahim, Gerar Meliki Abimelek'e: "Gerçekten de benim kızkardeşimdir, kendisi babamın kızıdır, fakat annemin kızı değildir ve benim karım oldu"⁶⁵ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu ifadelere göre Sare, Hz. İbrahim'in babadan bir, anneden ayrı kızkardeşidir. Tevrat'ın daha önceki bölümlerinde geçen ifadelere göre ise Sare, İbrahim'in kardeşi Haran'ın kızıdır. Yani Sare, Hz. İbrahim'in yeğenidir. Tevrat'a göre

⁶¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Enbiya, 8/3358, B.y.y, 1991.

⁶² İbnî Sa'd. *Tabakât*, C. I, s. 46-47; Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Görtünca), C. I, s. 187-188; İbn Kesir. *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 215-216; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 92.

⁶³ *Tevrat*. Tekvin, 12/10-20.

⁶⁴ *Tevrat*. Tekvin, 20/1-13.

* Rivayete göre bu zalim hükümdarın tebaası mecûsi idiler. Mecûsiler'de kız kardeşle evlenmek teşvik edilen bir evlilikti ve daha sağlam kabul edilmekte idi. Hz. İbrahim bu sebeple, Sare'nin kız kardeşi olduğunu söylemiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Mehmed Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, s. 191, İstanbul, 1985.

Sare, Hz. İbrahim'in kızkardeşi mi, yoksa yeğeni midir? Bu konu hakkında Tevrat'ta açık bir tenakuz mevcuttur.

Hız. İbrahim, Sare ve Hâcer ile birlikte Mısırdan ayrılır ve Filistin ile Kudus arasında. Şam çölündeki Seb' diye anılan yerde bir müddet konaklar. Burada bir kuyu kazıp bir de mescid yapar.⁶⁶ İslâm kaynakları, Hz. İbrahim'in gittiği yerlere mescid inşa ettiğini aktarırken, Yahudi kaynakları ise onun mezbahlar (kurban kesme yerleri) inşa ettiğini belirtmektedir.

Seb' halkı Hz. İbrahim'i rahatsız edince oradan da ayrılıp, Filistin toprağında Remle ile İlya (Beyt'ül-Makdis) arasında bulunan "Katt" veya "Kitt" adı verilen beldeye giderek, oraya yerleşti.⁶⁷ Burada bir kuyu kazdırıp, ev yaptırdı. O civardan gelip geçen herkesi misafir olarak evine alır ve onları ağırlardı. Misafirlerine karşı çok cömert davrandığı için *Eb'ul-Edyâf* (misafirperver) lakabını almıştır.⁶⁸

Hız. İbrahim'in Kenan topraklarına göçü, Yahudi ve İslâm kaynaklarında güneye doğru tedricen gerçekleşmiştir. Ayrıca Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in Harran'dan çıkıp Filistin'e göç etmesinin asıl sebebi Tanrı'nın vahyidir. Tanrı, İbrahim'e Filistin diyarına gitmesini, orada onun zürriyetini bol kılacağını, Nil ile Fırat arasındaki toprakları onun zürriyetine vereceğini vaad etmiştir.⁶⁹

4. Hacer'le İsmail'in Evden Çıkarılışı

a. Hz. İbrahim ile Hz. Hacer'in evlenmesi

Hem İslâm, hem de Yahudi kaynaklarına göre, Hz. İbrahim ve Sare, Mısırdan Filistin'e gelirken beraberlerinde Sare'nin kölesi Hacer'i de getirmişlerdir.

İslâm kaynaklarında Hz. İbrahim ile Hacer'in evliliği şöyle geçmektedir: Sare kısır olduğu için Hz. İbrahim çocuk özlemi çekmekteydi. Sare bu duruma son vermek için kölesi Hacer'i Hz. İbrahim'e eş olarak verir. Çok geçmeden Hacer hamile kalır ve Hz. İsmail dünyaya gelir. Hz. İsmail'in doğumundan dolayı Sare çok üzülür ve Hacer'i kıskanmaya başlar. Onun bu üzüntüsüne teselli olsun diye Allah yetmiş yaşında olmasına rağmen Sare'ye, Hz. İshak'ı bağışlar. Hz. İshak doğunca Sare'nin kıskançlığı

⁶⁶ Tevrat, Tekvin, 20/12.

⁶⁷ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 46-47.

⁶⁸ Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 190; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 94; Şaban Piriş, *Hız. İbrahim*, s. 51.

⁶⁹ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 47.

daha da artar. Bunun üzerine Sare, Hz. İbrahim'e Hacer ve İsmail'i evden çıkarmasını söyler. Hz. İbrahim de Allah'ın emri üzerine Hacer ve İsmail'i Mekke'ye götürüp oraya bırakır.⁷⁰

Tevrat'a göre de Sare, Hacer'i Hz. İbrahim'e kendi teklif etmiştir. Fakat Hacer, hamile kalınca Sare'ye karşı büyüklemiş ve bunun neticesinde Sare'nin nefretini kazanmıştır. Sare, Hacer'e cefa etmiştir. Öyleki Hacer, çareyi çöle kaçmakta bulmuştur. Daha sonra ise geri dönmüştür. İshak doğduktan sonra ipler iyice gerilmiş ve Sare, Hz. İbrahim'den, İsmail'in kendi oğluna miras konusunda ortak olmaması için Hacer ve İsmail'i dışarı atmasını istemiştir. Neticede Hz. İbrahim, İsmail ile annesini çöle yollamıştır.⁷¹

b. Mekke'ye gidiş

Hz. İbrahim'in Hacer ile İsmail'i Mekke'ye götürüşü hakkında İslâm kaynaklarındaki rivayetler arasında fazla bir farklılık yoktur. Bu konu hakkında Buhari'de geçen rivayet kısaca şöyledir:

"İbrahim, Hâcer ile evlenip İsmail doğduktan sonra, hep birlikte Şam'dan, Mekke'ye geldiler. Hz. İbrahim, Hâcer ile İsmail'i, Mescid-i Haram'a bıraktı. O tarihte Mekke'de hiç kimse hatta içecek su bile yoktu. İşte İbrahim, bu ana ve oğlu, yanlarına biraz hurma ve içi su dolu bir kırba bırakarak, Şam'a gitmek üzere döndü. Bunun üzerine Hâcer: 'Ey İbrahim, bizi bu vadiye bırakıp da nereye gidiyorsun?' diye sordu. Hz. İbrahim, Allah'ın böyle emrettiğini, bu yüzden böyle yapmak zorunda kaldığını söyleyince, Hacer durumu kabullendi. çok güç bir durumla karşılaşan İbrahim ellerini kaldırarak şöyle dua etti: 'Rabbim! Zürriyetimden bir kısmını ekin bitmez bir vadiye Sen'in, taarruzu haram olan Beyti'nin yanında iskan ettim. İnsanların bir kısmını (namaz kılmak için) zürriyetimin bulunduğu bu yere doğru meylettirip heveslendir. Ve onları her nevi meyvalardan rızıklandır. Gerek ki, sana şükredeler!' dedi.

Artık İsmail'in anası, oğlu İsmail'i emziriyor ve (kendisi) kırbadaki suyu içiyordu. Nihayetinde kırbadaki su bitince hem Hâcer, hem de çocuğu susadı. Bunun üzerine Hacer, etrafa su aramaya çıktı. Safa ve Merve tepeleri arasındaki bölgede su

⁶⁹ Tevrat, Tekvin, 15/18-21.

⁷⁰ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 50-52; Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 193-194; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 94-95; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 219.

⁷¹ Tevrat, Tekvin, 16/1-15; 21/9-21.

aramak ve çocuğunun susuzluktan ölmesini görmemek için koşuştururken, İsmail'i bıraktığı, bu günkü zemzem kuyusunun bulunduğu yerden bir suyun fışkırdığını gördü. Oradan çıkan su ile kendisinin ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşıladı. Hacer ve oğlu, bu suretle yaşarken, günün birinde Cürhüm'den bir cemaat Şam'a gitmek üzere çevreden geçiyorlardı. Bunlar, Hacer ve İsmail'in bulunduğu yerin üstünde uçuşan kuşlar görünce, oraya doğru geldiler ve bir kadın ile çocuğunun orada olduğunu gördüler. Su almak için izin istediklerinde, Hacer onlara gerekli izni verdi. Daha sonra Cürhümlü'lerden bir gurup gelip oraya yerleşti. İsmail, Cürhümlü'lerden bir kızla evlendi ve kısa sürede onların dilini öğrendi.* Bir süre sonra İsmail'in anası burada vefat etti. İbrahim, İsmail'i görmeye geldiğinde, İsmail o esnada evde olmadığından karısı onu karşıladı. Kadın gelen misafire iyi davranmadığı gibi kendi hallerinden de şikayetçi oldu. İbrahim: 'kocan geldiğinde benden selam söyle ve ona: Kapısının eşikinin basamağını değiştirmesini söyle' dedi. İsmail geldiğinde, eşi kendisine tembih edildiği şekilde olayı anlattı. Babasının gelip gittiğini anlayan İsmail, babasının sözünü dinleyerek eşini boşadı. Bir süre sonra Cürhümîlerden başka bir hanımla evlendi. İbrahim, Allah'ın dilediği bir müddet zaman geçtikten sonra geri geldi. Yine evde İsmail'i bulamadı. Eşi yaşlı bir misafirin geldiğini görünce, ona her türlü saygı ve ikramı gösterdi. İbrahim, onlara dualar ettikten sonra kadına, 'kocan eve gelince, bize şu evsafa bir ihtiyar geldi ve sana evinin eşikini sabit kılmanı söylüyor' diye söylemesini tembih ederek oradan ayrıldı. İsmail eve geldiğinde, gelenin babası olduğunu ve bu defa evlendiği kadından babasının memnun olduğunu anladı."⁷²

Hız. İbrahim'in Mekke'ye gidişi ile ilgili Tevrat'ta herhangi bir bilgi mevcut değildir.

5. Kurban Olayı

Kur'an-ı Kerim'de kurban olayı şöyle geçmektedir:

* Buradan anlaşıldığına göre İsmail, önce İbranice konuşuyordu. Cürhümoğulları ise, bugün bilinen Arapça ile yakın benzerlikleri olan bir dil konuşuyorlardı. Sonra bu iki dilin birleşmesinden, Kur'an indiği zaman Hicazlıların konuşmakta olduğu Arapça meydana geldi. Bkz: Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, C. I, s. 30, İstanbul, Trs.

⁷² Buhari, *Sahih*, Enbiya, 9, no: 3364. Ayrıca bkz: İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 51; Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Görtunca), C. I, s. 195-197; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 95-96; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 221-223; Mahmud Sami, *Hazreti İbrahim*, s. 121-126; Ahmed Lütfi Kazancı, *Peygamberler Tarihi*, C. I, s. 213-221, İstanbul, 1997.

O: "Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver", dedi. İşte o zaman biz onu, uslu bir oğul ile müjdeledik. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğzladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Biz ona: " Ey İbrahim!" diye seslendik. Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır. Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim'e selam! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandır.⁷³

Görüldüğü gibi Allah-u Teâla, dostu İbrahim'i, çocuğunu kurban edip etmeyeceği konusunda imtihan etmekteydi. İhtiyarlık devrinde doğmuş olan bu çocuk, kendisi için çok değerliydi. Allah'ın bu emrine itaat etti ve bu olayı oğluna açtı. Oğlu da babasına, Allah'ın bu emrine itaat etmesini söyledi. Bunun üzerine Hz. İbrahim Allah'ın bu emrini uygulamaya koydu.

Kurban olayı Tevrat'ta uzun uzadıya anlatılmaktadır ve kurban edilecek kişi tereddütsüz İshak (A.S.)'dir. Allah Hz. İbrahim'i, oğlunu kurban edip etmeyeceği konusunda imtihan etmiştir. Hz. İbrahim önceleri bu işi yapmak istememiştir. Daha sonra Hz. İbrahim, emredilen yere gitmiş, bir mezbah yapmış ve odunları Hz. İshak'a toplatıp, dizdirmiştir. Hz. İshak'ı odunların üzerine yatırıp kurban edecekken, Tanrı bizzat kendisi seslenerek bu işe mani olmuştur. Hz. İbrahim, İshak'ın yerine çalılıkta bulunan koçu alarak kurban etmiştir.⁷⁴

Tevrat'a göre kurban edilmek istenen kişi kesinlikle Hz. İshak'tır. Kur'an-ı Kerim'de ise, kurban edilmek istenen kişinin Hz. İbrahim'in hangi oğlu olduğuna dair bilgi verilmemiştir. İslâm alimleri bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Kurban edilmesi emredilen kişinin İsmail (A.S.) olduğunu söyleyenler şunlardır: İbni Abbas, İbni Ömer, Ali, Ebu Hureyre, Ebu Tufeyl, Sai'd b. Müseyyeb, Sai'd b. Cübeyr, Hasan'ul-Basrî,

⁷³ Kur'an-ı Kerim, Sâffât, 37/100-111.

⁷⁴ Tevrat, Tekvin, 22/1-13.

Mücahid, Şa'bî, Yusuf b. Mihrân, Rebi' b. Enes, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî, Kelbî, Alkame, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali.⁷⁵ Delilleri ise:

1. Kur'an-ı Kerim'e göre Kurban olayı vukua geldiği zaman Hz. İshak henüz doğmamıştı. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de kurban olayı anlatıldıktan hemen sonra: "Biz ona iyilerden bir Peygamber olacak İshak'ı müjdeledik."⁷⁶ Ayeti gelmektedir. Bu ayet Hz. İshak'ın kurban olayından sonra dünyaya geldiğinin açık delilidir.⁷⁷

2. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, kurban edilmesi emredilenin İsmail olduğuna dair şu delili ileri sürmüştür: "Ona İshak'ı, ardından da Yakub'u müjdeledik"⁷⁸ ayetine göre, önce İshak'ın doğacağı, sonra da İshak'ın oğlu Yakub'un doğacağı müjdelenmektedir. Burada kurban edilecek kişi İshak ise; onun çocuk iken kurban edilmesi emredilmektedir. Küçük bir çocuk iken kurban edilmesi emredilen bir insanın, bilahare çocuğu doğar mı? Bu mümkün değildir. Çünkü bu, önceki müjdeyle çelişmektedir.⁷⁹

3. Kurban edilmek istenen kişinin İsmail olduğuna dair şu rivayet nakledilmektedir: Ömer b. Abdülaziz, Şam'da ikamet etmekte olan bir Yahudi alimi huzuruna çağırarak ona: İbrahim'in iki oğlundan hangisinin kurban edilmesinin emredildiğini sormuştur. O da: İsmail'in kurban edilmesinin emredildiği cevabını vermiştir. Ayrıca Yahudilerin de bunu bildiğini fakat, Arab toplumunun babasının Allah'ın emrine uymada sabır göstermesinden ötürü O'nun lütfuna mazhar olmuş biri olmasını çekemediklerini ve bundan dolayı kurban edilmesi emredilen kişinin İsmail olduğunu inkar edip, ataları İshak'ın kurban edilmesi emredilen kişi olduğunu iddia ediyorlar, demiştir.⁸⁰

⁷⁵ İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî-t-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 101-102; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 229-230; Vehbe Zühayli, *et-Tefsîr'ul-Münîr f'il-Akîde v'ç-Şeria'*, C. XXIII, s. 125-126, Beyrut, 1991;

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Sâffât, 37/112.

⁷⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 228; Osman Cilacı, *İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, s. 132, İzmir, 1980.

⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, Hûd, 11/71.

⁷⁹ Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek A'lâ Sahiheyne*, C. 3, s. 425, no: 4093. Ayrıca bkz: Taberî, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Görtünca), C. I, s. 215; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî-t-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 103; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 229; Eb'ul-Fidâ' İsmail b. Ömer ed-Dîmeşkî İbni Kesir, *Kıyas'ul-Enbiyâ*, s. 145, Beyrut, 1996.

⁸⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 230; Wensinck, İ. A., "İsmail", C. V/2, s. 1111; Muhammed Ali Sabûnî, *en-Nübüvvetü v'el-Enbiyâ*, s. 180, Beyrut, Trs.

4. Abdullah b. Sai'd es-Sunâbihî şöyle rivayet etmiştir: "Biz Muaviye b. Ebu Süfyan'ın yanında bulunuyorduk. Kurban edilecek kişiden söz açılınca Muaviye: 'Meselenin iç yüzünü bilen birisine rastladınız.' Dedikten sonra şöyle söyledi: 'Biz Rasûlullah'ın yanında bulunuyorduk. Birisi gelerek: 'Ey iki kurbanlığın oğlu! Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden bana da ver.' dedi. Rasûlullah ise onun bu sözüne güldü.' Muaviye'ye iki kurbanlıktan ne kastedildiği sorulduğunda o şunları söyledi: 'Abdumuttalip zemzem kuyusunun kazısını başarı ile tamamladığı takdirde oğullarından birisini kurban etmeyi adanmıştı. Kur'a ise Rasûlullah'ın babası Abdullah'a çıkmıştı. Fakat Abdumuttalip yüz deve fidye vererek Abdullah'ı kurban etmekten kurtarmıştı. İkinci kurbanlık ise Hz. İsmail'dir."⁸¹

5. Hz. İbrahim çocuğu olamadığı için Allah'dan bir evlat istemiştir. Allah da ona çok istediği bu evladı verdikten sonra, onu (imtihan kasdı ile) kurban etmesini istemiştir. İlk çocuk Hz. İsmail'dir ve Yahudiler de bunu kabul etmektedirler.⁸² İstenen ve Allah'ın verdiği ilk oğul İsmail olduğuna göre, tabii olan, onun kurban edilmesidir. Ayrıca Tevrat'ta herşeyin ilkinin kurban etme emri sık sık tekrarlanmakta olduğuna göre,⁸³ bizzat Tevrat delili ile ilk çocuk olan İsmail'in, kurban edilmesinin emredildiği açıktır.⁸⁴

6. Allah-u Teâla, Kur'an-ı Kerim'de İsmail (A.S.)'ı sabır sıfatıyla anmıştır. "İsmail'i, İdris'i, Z'ul-Kifl'i de an; hepsi de sabredenlerdendi."⁸⁵ İsmail'in buradaki sabrı; kurban edilmesi esnasındaki sabrıdır. Yine; "İsmail'i de an. Çünkü o sözünde duran, elçi bir Peygamber'di"⁸⁶ ayetinde Allah, İsmail (A.S.)'ı "sözünde duran" olarak vasıflandırmıştır. Çünkü o, babasına, kurban edilme esnasında sabırlı olacağına dair söz vermişti. Bu iki ayet, kurban edilmesi emredilen kişinin Hz. İsmail olduğuna dair delildir.⁸⁷

⁸¹ Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, C. 3, s. 424, no: 4090.

⁸² Tevrat, Tekvin, 16/15-16.

⁸³ Tevrat, Çıkış, 13/2; Çıkış, 22/29; Sayılar, 3/13; Hezekiel, 20/26.

⁸⁴ Şaban Kuzgun, *Hız. İbrahim ve Haniflik*, s. 75; Ömer Faruk Harman, "Hz. İbrahim ve Kurban", *Hız. İbrahim'in İzinde*, s. 100-101.

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/85.

⁸⁶ Kur'an-ı Kerim, Meryem, 19/54.

⁸⁷ Vehbe Zühayli, *et-Tefsîr'ul-Münîr*, C. XXIII, s. 124.

Kurban edilmesi emredilen kişinin İshak (A.S.) olduğunu söyleyenler şunlardır: Ömer. Abbas, Ka'b'ul-Ahbâr, Katâde, Mesrûk, İkrime, A'tâ, Mukâtil, Zühri, Süddî, Malik b. Enes.⁸⁸ Delilleri ise:

1. "Çocuk, babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince"⁸⁹ ayeti, kurban edilmek istenenin Hz. İshak olduğunu gösterir. Çünkü İsmail, çocukluk çağında babası Hz. İbrahim'in yanında değil, aksine annesi Hacer'le birlikte Mekke'de idi. Demek ki, Hz. İbrahim'in yanında yürüyen İsmail'dir. Dolayısıyla, kurban edilmek istenen İshak (A.S.)'dir.⁹⁰ İbni Kesir bu delil'e şöyle cevap vermektedir: İbrahim, Burak adındaki bineğe binerek İsmail'in yanına bir çok kez gitmiştir. Bu yüzden "çocuk, babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince" ifadesinden, İsmail'in anlaşılmasına bir engel yoktur.⁹¹

2. Kur'an-ı Kerim'de, kurban olayına geçmeden hemen önceki ayette; "Ona halim bir erkek çocuk müjdeledik"⁹² geçmektedir. Bu müjdelenen evlat Hz. İshak'tır. Hz. İshak'ın müjdelenmesinden hemen sonra kurban olayına geçilmesi, kurban edilmesi istenen kişinin İshak olduğunu gösterir.⁹³

3. Hâkim en-Nisâbüri'nin naklettiği, Amr b. Ebu Süfyan b. Ebu Esid b. Ebu Cârîye es-Sakafî'nin rivayet ettiği hadiste, kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğu geçmektedir.⁹⁴

Kurban edilmesi emredilen çocuğun Hz. İbrahim'in hangi oğlu olduğuna dair rivayetler ve deliller bu şekildedir. Bizce kurban edilmek istenen Hz. İsmail'dir. Çünkü bu görüşü savunanların delilleri daha ikna edicidir.

İslâm kaynaklarında kurban olayı kısaca şöyle geçmektedir:

⁸⁸ İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 101-102; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 229-230; Vehbe Zühayli, *et-Tefsîr'ul-Münîr*, C. XXIII, s. 125-126.

⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37/102.

⁹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 229; Vehbe Zühayli, *et-Tefsîr'ul-Münîr*, C. XXIII, s. 125.

⁹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 229.

⁹² Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37/101.

⁹³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. VII, s. 415, İstanbul, Trs; Vehbe Zühayli, *et-Tefsîr'ul-Münîr*, C. XXIII, s. 125.

⁹⁴ Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, C. 3, s. 430, no: 4099.

İbrahim, Allah'tan aldığı emirle İsmail ile anasını Mekke'ye bıraktıktan sonra, zaman zaman onları ziyarete geliyordu. İsmail, belli bir yaşa geldikten sonra, Allah, rüyasında Hz. İbrahim'e görünerek en sevdiğini kendisi için kurban etmesini istedi. İbrahim, oğlu İsmail'e durumu bildirince, İsmail, Allah'ın emrine tabi olduğunu ve ne ile emrolundu ise onu yapmasını babasına söyledi. Babası onu kurban etmek için yolda götürürken şeytan onlara görünür ve engel olmaya çalışır. Şeytanın hilesine kulak asmayan Hz. İbrahim ve oğlu İsmail, emrolundukları işi derhal uygulamaya koyarlar. Hz. İbrahim, İsmail'i yatırıp bıçağı boğazına sürmesine rağmen, Allah evladını kesmesine müsaade etmedi. Ona bir koç göndererek onun yerine bu koçu kurban etmesini bildirdi. Hz. İbrahim, bu koçu kurban etti.⁹⁵

Allah, imtihan kastı ile İbrahim'den çok sevdiği çocuğunu, kendisine kurban etmesini istemiştir. İbrahim ise, Allah için bu sevgiden vazgeçip, onu feda etmekten çekinmemiştir. Böylelikle de imtihandan başarılı bir şekilde çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'de İbrahim'in imtihanı hakkında şöyle buyurulmaktadır: "Rabbî bir zamanlar İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etmiş, o da onları tam olarak yerine getirince; 'Ben seni insanlara önder yapacağım' demişti."⁹⁶ Allah'ın İbrahim'i kendileri ile imtihan ettiği kelimelerin neler olduğu hususunda değişik rivayetler mevcuttur. Bazılarına göre bunlar; Mağaradan ilk çıktığında yıldız, ay ve güneşle imtihan olunması, oğlunu kurban etmekle emrolunması, ateşe atılması, Haccın erkânı ile emrolunması ve memleketinden çıkmakla emrolunmasıdır.⁹⁷ İbni Abbas'a göre ise bunlar temizlikle ilgili on şeydir ki, bunlar, İbrahim ve milletine farz idi, bizim için ise sünnettir. Bunlardan beş tanesi baş, diğerleri de vücut temizliği ile ilgilidir;

Başla ilgili olanlar: Bıyıkların kısaltılması, ağzın temizlenmesi, burnun temizlenmesi, dişlerin temizlenmesi, saçların düzeltilmesi.

Vücutla ilgili olanlar: Tırnakların kesilmesi, etek traşı, sünnet olma, koltuk altı traşı, taharetlenme.⁹⁸

⁹⁵ Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, C. 3, s. 426, no: 4094.

⁹⁶ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/124.

⁹⁷ Ebu Ömer Muhammed Şirâzî el-Beydâvî, *Tefsir'ul-Beydâvî*, C. I, s. 396, Beyrut, 1996.

⁹⁸ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân an Te'vîl'il-Kur'ân*, C. I, s. 730-731, Beyrut, 1995.

Görüldüğü gibi sünnet olmak, Hz. İbrahim ve milletine farz kılınmıştır. Bizler ise: "Sonra da sana: 'Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden değildi' diye vahyettik."⁹⁹ ayetinin gereği olarak Hz. İbrahim'e uymamız emredilmektedir.¹⁰⁰

Tevrat'ta İbrahim'in bir kere imtihan edildiği geçmesine rağmen, Midraş rivayetlerinde on tane imtihan hikayesi vardır. Bu rivayetlerin içerisinde Hz. İbrahim'in kuşları kurban etmesi olayı da vardır.¹⁰¹ Kuşlarla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "İbrahim Rabbine: 'Ey Rabbim ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster' demişti. Rabbi ona: 'Yoksa inanmadın mı?' dedi. İbrahim: 'Hayır inandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim)' dedi. Bunun üzerine Allah: 'Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdür, hakîmdir' buyurdu."¹⁰² Bu kuşların Horoz, tavus, karga ve güvercin olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰³ Hatta bu rivayetler, değişik cins kuş isimleri verilerek yediye kadar yükselmektedir. Bu kuşlarla ilgili Hz. Peygamber'den bize herhangi bir bilgi ulaşmamıştır. Dolayısıyla kuşların isimlerinin değişmesi şartıyla yediye kadar çıkması tamamıyla israiliyyat mahsulü olduğunun göstergesidir.¹⁰⁴

6. Kâbe-i Muazzama'nın İnşaası

Kur'an-ı Kerim'de ilk yapılan, alemlere feyiz ve hidayet kaynağı olan ev (ma'bed)'in Mekke'de ki Kâbe olduğu beyan edilir.¹⁰⁵ Bu beytin ilk olarak Hz. İbrahim ve oğlu tarafından bina edildiğine dair de açık beyanlar vardır.¹⁰⁶ Durum böyle iken, kaynaklarda Kâbe'yi ilk defa kimin inşa ettiği hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır.

⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, Nahl, 16/123.

¹⁰⁰ Ahmet Yaşar. "Kaynaklara Göre Sünnet Olmak", D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. IV, s. 420, İzmir, 1987.

¹⁰¹ Şaban Kuzgun, Hz. İbrahim ve Haniflik, s. 79.

¹⁰² Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/260.

¹⁰³ Taberi, Tarih, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 235.

¹⁰⁴ Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrailiyyat, s. 303, Ankara, Trs.

¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran, 3/96.

¹⁰⁶ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/127; Hac, 22/26.

Kab'ul-Ahbâr'a göre, Allah'ın yer ve gökleri yaratmasından kırk yıl önce Kâbe, su üzerinde köpük halinde idi. Mücahid'den gelen başka bir rivayette ise, Allah'ın yeryüzünü yaratmasından ikibin yıl önce Beyt'in yerini yarattığı ve temellerinin arzın yedinci ve en alt katına kadar uzandığı zikredilir.¹⁰⁷ Hz. Hüseyin'in torunu Muhammed'den nakledilen rivayetten anlaşıldığına göre Kâbe'yi ilk önce, Allah'ın emri ile melekler yapmıştır.¹⁰⁸ Allah'ın emri ile Hz. Adem'in ilk kez Kâbe'yi inşa ettiği de rivayetler arasındadır.¹⁰⁹ İbni Kesir, Kâbe'nin ilk defa Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edildiğini, bunun haricindeki rivayetlerin asılsız ve israiliyyat mahsülü olduğunu söylemektedir.¹¹⁰

Kâbe'nin yapılışı hakkında Tevrat'ta herhangi bir bilgi yoktur. Tevrat'a göre Hz. İbrahim, gittiği her yere mezbah yapmıştır. İslâm literatürüne göre ise mabed inşaa etmiştir.

İslâm kaynaklarına göre Hz. İbrahim ve oğlu tarafından Kâbe'nin yapılışı şöyledir: Yüce Allah, Hz. İbrahim'e, Kâbe'nin inşa edileceği yeri bildirdiğini şu ayetle açıklamıştır: "Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut."¹¹¹ Bu ayete göre Allah, Kâbe'nin yerini Hz. İbrahim'e açıklamıştır. Allah'ın Hz. İbrahim'e, Kâbe'nin yerini nasıl açıkladığı kaynaklarda şöyle geçmektedir:

Hz. Ali'den nakledildiğine göre; Hz. İbrahim, Kâbe'nin nereye yapılacağı konusunda sıkıntıya düşünce Allah, adına "Sekine" denilen, kıvrıla kıvrıla hareket eden ve yumuşak esen iki başlı bir rüzgar gönderdi. Sekine, Kâbe'nin bu günkü bulunduğu yere gelince kalkan (veya yılan) gibi kıvrılıp, durdu. Bunun üzerine Hz. İbrahim'e, Kâbe'yi Sekine'nin gelip durduğu yere inşa edilmesi emredildi.¹¹² Diğer bir rivayette

¹⁰⁷ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 63, Ankara, 1996.

¹⁰⁸ Eb'ul-Velid Muhammed el-Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, (Çev: Y. Vehbi Yavuz), s. 29-30, İstanbul, 1980.

¹⁰⁹ el-Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, (Çev: Y. Vehbi Yavuz), s. 36; Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ül-Beyan Fi Tefsîr'il-Kur'an*, C. II, s. 226, İstanbul, 1967.

¹¹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 237.

¹¹¹ *Kur'an-ı Kerim*, Hac, 22/26.

¹¹² İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî-t-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 98; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 239; el-Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, (Çev: Y. Vehbi Yavuz), s. 49.

ise Allah Hz. İbrahim'e insan başı gibi bir başı olan ve buluta benzeyen bir varlık gönderdi. O Hz. İbrahim'e hitaben: "Ey İbrahim! Kâbe'yi benim büyüklüğüm veya gölgemin çevrelediği kadar yap! Fazla veya eksik yapma!" dedi. Hz. İbrahim'de onun bu talimatı üzerine Kâbe'yi yaptı.¹¹³

Kâbe'nin yapılması, Hz. İsmail'in büyüdüğü ve babasına yardım edebilecek çağa geldiği zaman gerçekleşmiştir. İbni Sa'd Hz. İsmail'in bu sırada otuz yaşında olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁴ Bu olay Buhari'deki bir hadiste kısaca şöyle geçmektedir: "Hz. İbrahim Şam'dan Mekke'ye geldiğinde İsmail'i, zenzem kuyusunun yakınında büyük bir ağacın altında okunu yontup düzeltirken buldu. Ona, 'Rabbim burada bir bina yapmamı emretti, bu işte sen de bana yardım edeceksin' dedi. İsmail, babasına; Rabbim sana ne emretmişse onu yap, ben de sana yardım edeceğim' dedi. İbrahim ile İsmail Kâbe'nin duvarlarını çıkmaya başladılar. İnşaat tamam olduktan sonra baba ve oğul: 'Ey Rabbımız! (Yaptığımız şu Beyt'i) tarafımızdan (takdim edilen ubudiyet armağanı olarak) kabul buyur! Rabbımız, muhakkak Sen (dualarımızı) çok iyi duyar, (niyetlerimizdeki ihlası) kesin olarak bilirsin!'"¹¹⁵ diye dua etmişlerdir."¹¹⁶

Kâbe'nin inşasının tamamlanmasından sonra Allah, İbrahim'den; "İnsanlar için Haccı ilan et; gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler"¹¹⁷ buyurarak insanları hacca çağırmasını emretmiştir. Ayrıca hadis-i şerifte: "Hz. İbrahim Beyt'ül-Atık'ın yapımını bitirdiğinde insanları hacca davet etmesi söylendi. İbrahim: 'Ey Rabbim! Sesim yeterli gelmez' dedi. Allah da: 'Sen davet et, ulaştırmak bana aittir.' dedi. İbrahim: 'Ey insanlar! Beyt'ül-Atık'i haccetmek size farz kılındı.' dedi. Yer ve gök arasındaki herkes o daveti işitti."¹¹⁸

¹¹³ Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, C. 3, s. 420, no: 4078.

¹¹⁴ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 52.

¹¹⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara, 2/127

¹¹⁶ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 9/3364. Ayrıca bkz: el-Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, s. 49-51; Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 220-222; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fî Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 98-99; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 238-239; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C. I, s. 200-203.

¹¹⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Hac, 22/27.

¹¹⁸ İbrahim b. Osman b. Ebu Bekir İbni Ebi Şeybe, *Kitab'ul-Musannaf f'il-Ahâdis v'el-Âsâr*, C. 11, s. 518, no: 11867, Bombay, 1983.

Kâbe'nin inşası ve arkasından hacca çağrı, halkın bu çağrıya icabet ederek İbrahim'le beraber haccetmesi, Hz. İbrahim'in bir din tesis ettiğinin ve o dönemde, o bölgede bulunanların Hz. İbrahim'in inancı üzerine olduklarının açık delilidir.¹¹⁹

7. Hz. İbrahim'in Vefatı

Hız. İbrahim ilk olarak Sare ile evlenmiş, sonra Hacer ile evlenmiştir. İki hanımından da birer oğlu olmuştur. Hanımlarından önce Hacer doksan yaşında iken vefat etmiş ve Mekke'de Kâbe'nin hicrine defnedilmiştir. Daha sonra Sare, yüzyirmiyedi yaşında iken Hebron'da vefat etmiş olup, oraya defnedilmiştir.¹²⁰ Eşlerinin ölümünden sonra Hz. İbrahim, Ketura (ya da Kantura) ve Hacunî adındaki hanımlarla evlenmiştir. Ketura'dan; Zimran, Yokşan, Medan, Medyan, Yeşbak, Şuah adlarında altı erkek çocuğu daha dünyaya gelmiştir.¹²¹ Hacunî'den ise; Keysan, Feruh, Ümeym, Lutan, Nâfes adlarında beş tane çocuğu olmuştur.¹²²

Hız. İbrahim, Tevrat'a göre 175 yaşında iken vefat etmiş, oğulları İshak ve İsmail tarafından aile mezarlığı olan Makpela mezarlığına Sare'nin yanına gömülmüştür.¹²³

İslâm tarihi kaynaklarına göre ise Hz. İbrahim, 200 yaşında iken Hebron'da vefat etmiş ve Sare'nin yanına defnedilmiştir.¹²⁴

8. Hz. İbrahim'in Faziletleri

Hız. İbrahim'in faziletlerini müktesep olanlar ve Allah vergisi olanlar şeklinde iki başlık altında incelemek mümkündür.

a. Müktesep faziletleri

Bu guruba giren faziletler, şahsi gayretle kazanabilen ve derecesi artırılabilen faziletlerdir. Bunlar, kendisine inanıp sevenlerin uymaları, örnek almaları emredilen faziletlerdir. Şimdi bunları birer birer ele alalım.

¹¹⁹ Şaban Kuzgun, *Hız. İbrahim ve Haniflik*, s. 82.

¹²⁰ İbn'ül-Esir, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 115; İbn Kesir, *el-Bidâye v'en-Nihâye*, (Çev: Mehmet Keskin), C. I, s. 252; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C. I, s. 221; Raphael Patai, "Abraham", *The Encyclopedia Americana*, C. I, s. 45, New York, 1970. Taberi, Sare'nin yüzotuz yaşında vefat ettiğini rivayet etmiştir. Bkz: Taberi, *Tarih*, (Çev: M. Faruk Gürtunca), C. I, s. 226.

¹²¹ Ebu İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebi, *'Arâ'is'ül-Mecâlis*, s. 97, Kahire, 1301.

¹²² İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 48; Sa'lebi, *'Arâ'is'ül-Mecâlis*, s. 97.

¹²³ *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin, 25/1-10.

¹²⁴ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 48; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil f'it-Tarih*, (Çev: Abdullah Köşe), C. I, s. 116; Sa'lebi, *'Arâ'is'ül-Mecâlis*, s. 98.

a.1. İmanda tahkik ehli olmak: Hz. İbrahim'in en önemli yönlerinden biri, tahkiki imana sahibi olmasıdır. Nitekim Allah'ın varlığını ve birliğini araştırması¹²⁵, ölümden sonra dirilişin nasıl olacağı (kuşlardaki diriliş olayını izlemesi)¹²⁶ hususları buna örnek teşkil eder.

a.2. Müşriklerden olmamak: Hz. İbrahim'in Kur'an'da tekrar tekrar açıklanan en mümtaz vasfı budur. Altı yerde Hz. İbrahim için "O, müşriklerden değildi"¹²⁷ ifadesi geçmektedir. Bir yerde ise "Ben müşriklerden değilim"¹²⁸ der. Bir Peygamberin müşrik olmayacağı kesindir. Buna rağmen Hz. İbrahim hakkında ısrarla "müşriklerden olmadığı"nın beyanı, onun tevhit meselesinde ne kadar hassas olduğunu vurgulamaya yönelik olmalıdır.¹²⁹ Hz. İbrahim de bir beşerdi, ancak içinde yaşadığı inanış biçiminden etkilenmeyip, aklen Allah'ın şeriksiz, ebedî ve kudret sahibi olması gerektiğini araştırması da akıl sahipleri için örnek teşkil etmektedir. bu vasfı da Allah tarafından övülmüştür.

a.3. Teslimiyetli olmak: Hz. İbrahim, Allah'ın emirlerine teslim olmuş¹³⁰ ve onun emirlerini büyük bir içtenlikle yerine getirmiştir. Nitekim Nemrud ve kavmi karşısında tek başına mücadeleye girişmesi bunun açık delilidir.

a.4. Sıdk: "(Ey Muhammed) Şu kitapta (Kur'an'da), dosdoğru bir peygamber olan İbrahim'i hatırla!"¹³¹

a.5. Sabırlı ve muttaki olmak: Hz. İbrahim; hapis, ateşe atılma, memleketinden kovulma (hicret), ailesini çöle bırakma, oğlunu kurban etme gibi imtihanların hepsinden sabrı, metaneti ve Allah'a tam teslimiyeti ile başarılı bir şekilde çıkmıştır.

a.6. Nimetlere şükredici olmak: Hz. İbrahim, Allah'ın nimetlerine şükreden bir zattı.¹³²

a.7. Aldığı vazifeyi tam bir şekilde yerine getirmek: Hz. İbrahim'in vasıflarından biri de onun aldığı vazifeleri eksiksiz olarak yerine getirmesidir. Nitekim

¹²⁵ Kur'an-ı Kerim, En'am, 6/75-79.

¹²⁶ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/260.

¹²⁷ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/135; Al-i İmran, 3/67, 95; En'am, 6/161; Nahl, 16/16, 123.

¹²⁸ Kur'an-ı Kerim, En'am, 6/79.

¹²⁹ İbrahim Canan, Hz. İbrahim'in Mesajı, s. 54.

¹³⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/131.

¹³¹ Kur'an-ı Kerim, Meryem, 19/41.

¹³² Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/125; Nahl, 16/120-121.

Kur'an-ı Kerim'de: "Sözünü yerine getiren İbrahim"¹³³ şeklinde geçerek onun bu özelliğini teyit etmiştir.

a.8. Misafirperverlik: Hz. İbrahim'in en belirgin vasıflarından biridir. Onun misafirleri ağırlayan ilk kişi olduğu ve bu özelliğinden dolayı Eb'ul-Edyâf lakabını aldığı belirtilmektedir.¹³⁴

a.9. Halîm, evvâh, münîb: Halîm; ağırbaşlı, evvâh; yufka yürekli, münîb ise; iltica eden demektir. Hz. İbrahim'de bu üç haslet mevcut idi. Nitekim yüce Allah: "Muhakkak ki İbrahim, halîm, evvâh ve münîb'tir."¹³⁵ Buyurarak bu üç hasleti birden zikretmiştir.

a.10. Kalb-i selim sahibi: Hz. İbrahim, selim bir kalbe sahipti.¹³⁶ Yani o, tertemiz, gûnahtan, şekten salim, tamamen Allah sevgisiyle dolu bir kalbe sahipti.

a.11. Allah için hicret: Hz. İbrahim, dinini tam bir şekilde yaşamak ve yaymak için "Doğrusu ben, Rabbim uğrunda, sizi bırakıp gidiyorum"¹³⁷ diyerek memleketinden hicret etmiştir.

a.12. Tek başına ümmet: Dinini yaşamada gösterdiği teslimiyet, sabır ve tevekkülün mükemmeliyet derecesine ulaşmasından dolayı ümmet¹³⁸ denmesine vesile olmuştur.

a.13. Hz. İbrahim'den günümüze gelen uygulamalar:

Günümüze kadar devam eden uygulamalardan birçoğu geçmiş peygamberlerden bizlere miras kalmıştır. Bu uygulamalar hadis kaynaklarında "Evâil" adı verilen bölümlerde geniş yer tutmaktadır. Bizlere kadar ulaşan bu uygulamalarda peygamberler içerisinde en büyük pay sahibi Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim tarafından ilk kez yapılan ve bizlere kadar ulaşan uygulamalardan birkaçı şöylece sıralayabiliriz:

* Sünnet olma adetini insanlığa ilk getirendir.¹³⁹

¹³³ Kur'an-ı Kerim, Necm, 53/37.

¹³⁴ İbni Sa'd, Tabakât, C. I, s. 47. Ayrıca bkz: İbni Ebi Şeybe, Kitab'ul-Musannaf, C. 11, s. 522, no: 11880; Ebu Mansûr Şehrdâr b. Şirveyh ed-Deylemî, Kitabu Müsned'ül-Firdevs bi Mes'ûr'il-Hitâb, C. I, s. 57, no: 43, Beyrut, 1987.

¹³⁵ Kur'an-ı Kerim, Hud, 11/75.

¹³⁶ Kur'an-ı Kerim, Saffât, 37/84.

¹³⁷ Kur'an-ı Kerim, Saffât, 37/99.

¹³⁸ Kur'an-ı Kerim, Nahl, 16/120.

¹³⁹ Buhari, Sahih, Enbiya, 8/3356; Ebûl-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmi'us-Sahih, Fedâil, 146, Kahire, Trs.

* İlk misafir ağırlayan¹⁴⁰ ve ilk musafaha yapan kişidir.¹⁴¹

* İlk şalvar giyendir.¹⁴²

* İlk kez bıyıklarını kısaltan, koltuk altı ve etek traşı yapan, tırnaklarını kesen, dişlerini, ağzını ve burnunu temizleyen, edep yerlerini su ile yıkayan, saçlarını tarayandır.¹⁴³

b. Allah tarafından Hz. İbrahim'e verilmiş olan faziletler

Hız. İbrahim'in şahsi gayretleri neticesinde değil de Allah tarafından lutfedilmiş faziletleridir. Bunlar:

b.1. Seçkinlik: Hz. İbrahim, Allah tarafından seçkin olarak nitelendirilen birkaç kişi arasında yer alıp, aynı zamanda bu vasfı kıyamette de devam edecektir.¹⁴⁴

b.2. Göklerin ve yerin melekûtunun kendisine gösterilmesi: "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk."¹⁴⁵

b.3. Allah'a dostluk: Kendisine gönderilen Haniflik dinini, tebliğde ve ferdi yaşamında gösterdiği üstün çabasından, insanlara karşı çok cömert olup, onlardan hiçbir şey beklemediğinden dolayı bu mertebeyi; "Allah, İbrahim'i dost (halîl) edinmiştir"¹⁴⁶ ilâhi beyanla elde etmiştir.¹⁴⁷

b.4. Allah'ın selamına mazhariyet: Hz. İbrahim, Allah'ın hususi selamına; "İbrahim'e selam olsun"¹⁴⁸ ayetiyle nail olmuştur.

¹⁴⁰ İbni Sa'd, *Tabakât*, C. I, s. 47. Ayrıca bkz: İbni Ebi Şeybe, *Kitab'ul-Musannaf*, C. 11, s. 522, no: 11880; Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, C. I, s. 57, no: 43.

¹⁴¹ Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, C. I, s. 58, no: 45.

¹⁴² Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, C. I, s. 57, no: 43.

¹⁴³ İbni Ebi Şeybe, *Kitab'ul-Musannaf*, C. 11, s. 522, no: 11880; Sa'lebî, *'Arâ'is'ül-Mecâlis*, s. 99.

¹⁴⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Sa'd, 38/45-47; Bakara, 2/130. Açıklaması için bkz: Eb'ul-Fadl Şihab'ud-Din Seyyid Mahmûd Alûsî, *Ruh'ul-Meâ'nî fi Tefsîr'il-Kur'an'il-Azîm*, C. I, s. 388, Beyrut, 1985.

¹⁴⁵ *Kur'an-ı Kerim*. En'âm, 6/75.

¹⁴⁶ *Kur'an-ı Kerim*. Nisa, 4/125.

¹⁴⁷ Mefail Hızlı, "Hz. İbrahim (a.s.)", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, C. IV, s.11, İstanbul, 2000.

¹⁴⁸ *Kur'an-ı Kerim*. Saffat, 37/109.

B. KUR'AN'DA HZ. İBRAHİM İLE İLGİLİ AYETLER

Kur'an-ı Kerimde, Hz. İbrahim ile ilgili 185 ayet mevcuttur. Sadece ismi 69 yerde geçmektedir. Ayrıca müstakil olarak onun adına inmiş bir sûre'de mevcuttur. Burada onunla alâkalı ayetleri tespit edip, muhteviyatları ile ilgili başlıklar altında konuyu yazacağız.

1. İbrahim (a.s.) Nuh (a.s.)'ın Milletinden/Dininden İdi

- Şüphesiz İbrahim de onun (Nuh'un) milletinden idi. Çünkü Rabbine kalb-i selim ile geldi.¹⁴⁹

2. İbrahim (a.s.)'a Peygamberlik Verildi

- Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. "Soyumdan da (önderler yap. yâ Rabbi!)" dedi. Allah: Ahdim zalimleri kapsamaz (onlar için söz vermem) buyurdu.¹⁵⁰

- Ey Nebi! Biz, Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, esbâta (torunlara) İsa'ya, Eyyûb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebûr'u verdik.¹⁵¹

- O, Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki O, ahirette de sâlihlerdendir.¹⁵²

- (Ey Muhammed!), Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Ya'kub'u da hatırla. Biz onları özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin, iyi kimselerdendir.¹⁵³

3. İbrahim (a.s.)'ın Allah'ı Tevhîdî ve O'na Teslimiyeti

- Çünkü Rabbi ona: Müslüman ol, demiş, o da: Alemlerin Rabbine boyun eğdim, demişti. Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Yakup da: Oğullarım! Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. O halde sadece Müslümanlar olarak ölünüz (dedi).¹⁵⁴

¹⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, Saffât, 37/83-84.

¹⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/124.

¹⁵¹ Kur'an-ı Kerim, Nisâ, 4/163.

¹⁵² Kur'an-ı Kerim, Nahl, 16/121-122.

¹⁵³ Kur'an-ı Kerim, Sâd, 38/45-47.

¹⁵⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/131-132.

- İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi.¹⁵⁵

- Kitap'ta ki sıdkı bütün bir peygamber olan İbrahim'i hatırla.¹⁵⁶

- O: "Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver", dedi. İşte o zaman biz onu, uslu bir oğul ile müjdeledik. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğzladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi. Her ikisi de teslim olup, oğlunu alını üzerine yatırınca: Biz ona: " Ey İbrahim!" diye seslendik. Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır. Biz, oğluna bedel olarak büyük bir kurban verdik.¹⁵⁷

4. İbrahim ve Milleti (Dosdoğru Dini)

- İbrahim'in dininden, kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada (elçi) seçtik, şüphesiz o ahirette de iyilerdendir.¹⁵⁸

- (Yahudiler ve hristiyanlar, müslümanlara:) Yahudi ya da hristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Biz, hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.¹⁵⁹

- De ki: Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, hakka yönelmiş olarak İbrahim'in dinine uyunuz. O, müşriklerden değildi.¹⁶⁰

- De ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrahim'in dinine iletti. O, ortak koşanlardan değildi.¹⁶¹

- Sonra da sana: "Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden değildi" diye vahyettik.¹⁶²

¹⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, Nahl, 16/120.

¹⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, Meryem, 19/41.

¹⁵⁷ Kur'an-ı Kerim, Sâffât, 37/100-107.

¹⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/130.

¹⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/135.

¹⁶⁰ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân, 3/95.

¹⁶¹ Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/161.

¹⁶² Kur'an-ı Kerim, Nahl, 16/123.

- İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden -dince- daha güzel kim vardır? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.¹⁶³

Yukarıda zikredilen ayetlerden anlaşıldığına göre; son din ve son peygamber'in de genel olarak İbrahim'in diniyle benzerlik arzettiği, en başta Allah'ı birleme ve imandaki samimiyet örnek gösterilmektedir. Burada yine önceki peygamberlerin, sonrakiler için bazı konularda rehber olduğu vurgulanmaktadır. Az önce Hz. İbrahim'in faziletlerinden bahsettiğimiz için bu konuyu daha fazla uzatmamak kanaatindeyiz.

5. İbrahim ve Kavmi

- Onlara kendilerinden evvelkilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen halkının ve altüst olan şehirlerin haberi ulaşmadı mı? Peygamberi onlara apaçık mucizeler getirmişti. Demek ki, Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekte idiler.¹⁶⁴

- Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu (elbette) biliyorduk. O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapan kimseler olarak bulduk. Doğrusu siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz, dedi. Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin? Hayır, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim dedi. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir, dediler. (Bir kısmı): Bunları diline dolayan bir genç duyduk; adı İbrahim'miş, dediler. O halde onu hemen insanların karşısına getirin dediler. Belki şahitlik ederler. Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. O da, belki de bu işi bu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) "Zalimler sizlersiniz, sizler"! dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse dedi, Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacak mısınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun!

¹⁶³ Kur'an-ı Kerim. Mâide, 4/125.

Siz akıllanmaz mısınız? (Bir kısmı): Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! dediler. "Ey ateş İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna sektük. Biz, onu ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık. Ona (İbrahim'e), İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya'kub'u lütfettik; herbirini sâlih insanlar yaptık. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.¹⁶⁵

- İbrahim'in kavmi de, Lût'un kavmi de (peygamberlerini) yalanladılar.¹⁶⁶

- (Resûlüm!) Onlara İbrahim'in haberini de naklet. Hani o, babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler. İbrahim: Peki, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? diye sorunca, şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk. İbrahim dedi ki: İyi ama, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü? İster siz, ister eski atalarınız İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur); Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O'dur. Beni yediren, içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O'dur. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O'dur. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilik anılmayı nasip eyle! Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl. Babamı da bağışla (ona tevbe ve iman nasip et). Çünkü o sapıklardandır. (İnsanların) dirilecekleri gün, beni mahcup etme. O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur). (O gün) cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır. Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir. Onlara: Allah'tan gayrı taptıklarınız hani nerede? Size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerine (olsun) yardımları dokunuyor mu? denilir. Onlar ve azgınlara oraya tepetaklak (cehenneme) atılırlar. İblis bütün orduları da. Orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler: Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk. Bizi ancak o günahkârlar saptırdı. Şimdi artık bizim ne

¹⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, Tevbe, 9/70.

¹⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, Enbiyâ, 21/51-73.

¹⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, Hac, 22/43.

şefaatçilerimiz var, ne de yakın bir dostumuz. Ah keşke bizim için (dünyaya) bir dönüş daha olsa da, müminlerden olsak! Bunda elbet (alınacak) büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.” Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.¹⁶⁷

- İbrahim'i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti: Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır. Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızık Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz. Eğer (size tebliğ edileni) yalan sayarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de (kendilerine tebliğ edileni) yalan saymışlardır. Peygamber'e düşen, yalnız açık bir tebliğdir. Allah'ın, yaratılanı ilk baştan nasıl yarattığını, (ölümden) sonra bunu(nasıl) tekrarladığını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) ahiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kadirdir. O, dilediğine azabeder, dilediğini esirger. Ancak O'na döndürüleceksiniz. Siz ne yeryüzünde ne de gökte (Allah'ı) âciz bırakamazsınız. Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazsınız. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler -işte onlar- benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir ve onlar için acıklı bir azap vardır. Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise: "Onu öldürün yahut yakın!" demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır. (İbrahim onlara) dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına münhasır muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü (gelip çatığında ise) birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız. Varacağınız yer Cehennem'dir ve yardımcınız da yoktur. Bunun üzerine Lût ona iman etti ve (İbrahim): Doğrusu ben Rabbim'e (emrettiği yere) hicret ediyorum. Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sahibidir, dedi. Ona İshak ve Ya'kub'u bağışladık. Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik. Ona dünyada mükâfatını verdik. Şüphesiz o, ahirette de sâlihler (zümresin) dendir. Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz! (Bu ilâhî ikazdan sonra hâla) siz, ille de erkeklere

¹⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, Şuarâ, 26/69-104.

yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız! Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: (Yaptıklarımızın kötülüğü ve azaba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize. (Lût:) Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle Rabbim! dedi. Elçilerimiz İbrahim'e (iki oğul ihsan edeceğimize dair) müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir. (İbrahim) dedi ki: Ama orada Lût var! Şöyle cevap verdiler: Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna; o, (azapta) kalacaklar arasındadır. Elçilerimiz Lût'a gelince, Lût onlar hakkında tasalandı ve (onları korumak için) ne yapacağını bilemedi. Ona: Korkma, tasalanma! Çünkü biz seni de aileni de kurtaracağız. Yalnız, (azapta) kalacaklar arasında bulunan karın müstesna, dediler. "Biz, şüphesiz, bu memleket halkının üzerine, yoldan çıkmalarına karşılık gökten (feci) bir azap indireceğiz." Andolsun ki, biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır.¹⁶⁸

- Hani o, babasına ve kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti. "Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?" "O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?" Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı. Ben hastayım dedi. Ona arklarını dönüp gittiler. Yavaşça putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş yemekleri görünce:) Yemiyor musunuz? Neden konuş muyorsunuz? Dedi. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi.) (Putperestler) koşarak İbrahim'e geldiler. İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysa ki sizi ve yapmakta olduğlarınızı Allah yarattı, dedi. Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın! dediler. Böylece ona bir tuzak kurmayı istediler. Fakat biz onları alçaklardan kıldık. (Oradan kurtulan İbrahim:) "Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek".¹⁶⁹

- Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir. Bu

¹⁶⁸ Kur'an-ı Kerim, Ankebut, 29/16-35.

¹⁶⁹ Kur'an-ı Kerim, Saffât, 37/85-99.

sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler.¹⁷⁰

- Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: Beni doğru yola iletmışken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak, Rabbim'in bir şey dilemesi hariç. Rabbimin ilmi herşeyi kuşatmıştır. Siz hâla ibret almıyor musunuz? Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm indirmedığı şeyleri O'na ortak koştuktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım! Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki guruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır? İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güvence onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır. İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.¹⁷¹

6. İbrahim'in Babası (Azer) İle Mücadelesi

- İbrahim, babası Azer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.¹⁷²

- Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan birşeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmaktan korkuyorum. (Babası) Ey İbrahim! dedi, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur! İbrahim: Selâm sana (esen kal) dedi, Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütufkârdır. Sizden de, Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki (senin için) Rabbime dua etmemle bedbaht (emeği boşa gitmiş) olmam. Nihayet İbrahim onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaşıp bir tarafa çekildiği zaman biz ona İshak ve Yâ'kub'u bağışladık ve her birini

¹⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, Zuhruş, 43/26-28.

¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/80-83.

¹⁷² Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/74.

peygamber yaptık. Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk; kendilerine haklı ve yüksek bir şöret nasip ettik.¹⁷³

- İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir. Şu kadar var ki, İbrahim babasına: "Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" demişti. (O müminler şöyle dediler) Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.¹⁷⁴

7. İbrahim (A.S.)'ın Nemrut İle Tartışması

- Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut'u) görmedin mi? İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.¹⁷⁵

8. (Allah'ın, İbrahim'e) Kâbeyi Temizle Emri

- Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.¹⁷⁶

- Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun diye İbrahim ve İsmail'e emretmiştik.¹⁷⁷

- Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur şüphesiz sen iştensin, bilensin.¹⁷⁸

¹⁷³ Kur'an-ı Kerim, Meryem, 19/42-50.

¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Mümtetine, 60/4.

¹⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/258.

¹⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Hac, 22/26.

¹⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/125.

¹⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/127.

9. İbrahim Yumuşak Huylu İdi

- İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.¹⁷⁹

- İbrahim cidden yumuşak huylu, bağı yanık, kendisini Allah'a vermiş biri idi.¹⁸⁰

10. İbrahim (A.S.)'ın Allah'ı Akıl Yoluyla Araması ve Bulması

- Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.¹⁸¹

- Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.¹⁸²

11. Hz. İbrahim'in, Kuşlardaki Diriliş Olayını İzlemesi

- İbrahim Rabbine: Ey Rabbim ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır inandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdır, hakîmdir, buyurdu.¹⁸³

12. Meleklerin, Lut Kavminin Helak Edileceği Haberini Önce İbrahim (A.S.)'a Getirmeleri

- Andolsun ki elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler ve: "Selam (sana)" dediler. O da: "(Size de) selam" dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi.

¹⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, Tevbe, 9/114.

¹⁸⁰ Kur'an-ı Kerim, Hûd, 11/75.

¹⁸¹ Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/76-79.

¹⁸² Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/75.

¹⁸³ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/260.

Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü. Dediler ki: Korkma! (biz melekleriz). Lût kavmine gönderildik.¹⁸⁴

- İbrahim'den korku gidip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında (adeta) bizimle mücadeleye başladı. İbrahim cidden yumuşak huylu, bağı yanık, kendisini Allah'a vermiş biri idi. (Melekler dediler ki): Ey İbrahim! Bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin (azap) emri gelmiştir. Ve onlara, geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir!¹⁸⁵

13. Allah İbrahim'i Dost Edinmişti

- İçlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.¹⁸⁶

14. Yahudi ve Hıristiyanların İbrahim (A.S.) Hakkında Tartışmaları

- Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin tartışırsınız? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İşte siz böyle kimselersiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartışınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysa ki Allah, herşeyi bilir, siz ise bilmezsiniz. İbrahim, ne yahudi, ne de hristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi; müşriklerden de değildi.¹⁸⁷

- Yoksa siz İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâtın yahudi, yahut hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı? Allah tarafından kendisine (bildirilmiş) bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.¹⁸⁸

15. Peygamberler İbrahim'in Neslinden Gönderilmiştir

- Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Bunlar birbirinden gelme bir nesillerdir. Allah işiten ve bilendir.¹⁸⁹

- Biz O'na İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u,

¹⁸⁴ Kur'an-ı Kerim, Hûd, 11/69-70.

¹⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, Hûd, 11/74-76

¹⁸⁶ Kur'an-ı Kerim, Nisâ, 4/125.

¹⁸⁷ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 3/65-67.

¹⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/140.

¹⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 3/33-34.

Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmıştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.¹⁹⁰

- Ona (İbrahim'e) İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya'kub'u lütfettik; herbirini sâlih insanlar yaptık. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.¹⁹¹

- Geriden gelecekler arasında onun için (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim'e selam! dedik. Biz iyileri böyle mükafatlandırırız. Çünkü O, bizim mümin kullarımızdandır. Sâlihlerden bir peygamber olarak O'na (İbrahim'e) İshak'ı müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de olacak.¹⁹²

- Andolsun ki biz, Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır; birçoğu da yoldan çıkmışlardır.¹⁹³

16. İbrahim (A.S.)'ın Hayırlı Bir Nesil İçin Duası

- Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.¹⁹⁴

- Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! Çünkü onlar (putlar), insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin."¹⁹⁵

¹⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/84.

¹⁹¹ Kur'an-ı Kerim, Enbiyâ, 21/72-73.

¹⁹² Kur'an-ı Kerim, Saffât, 37/108-113.

¹⁹³ Kur'an-ı Kerim, Hadid, 57/26.

¹⁹⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/128-129.

¹⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, İbrahim, 14/35-36.

- "Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duamı kabul et!. Ey Rabbimiz! (Amellerin) hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!"¹⁹⁶

17. İbrahim (A.S.)'ın Hacer'i ve İsmail'i Mekke'de Bırakması

- "Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler."¹⁹⁷

18. İbrahim (A.S.)'ın İnsanları Hacca Davetle Emrolunması

- İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Ta ki kendilerine ait bir takım yararları yakinen görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günler de Allah'ın ismini ansınlar. Artık ondan hem kendiniz yiye, hem de yoksula, fakire yedirin. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Asil Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.¹⁹⁸

19. İbrahim (A.S.)'ın İshak ve Yakub'la Müjdelenmesi

- Onlara İbrahim'in misafirlerinden (meleklerden) de haber ver. Onun yanına girdikleri zaman, "selam" dediler. İbrahim: Biz sizden çekiniyoruz, dedi. Dediler ki: Korkma; biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz. İbrahim: Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz? dedi. Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma! dediler.¹⁹⁹

- İbrahim'in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi? (Bunlar meleklerdi.) Onlar İbrahim'in yanına girmişler, selam vermişlerdi. İbrahim de selamı almış, içinden "Bunlar, yabancılar" demişti. Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana (kebabını) getirmiş. Onların önüne koyup "Yemez misiniz?" demişti. Derken onlardan korkmaya başladı. "Korkma" dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler. Karısı çılgılık

¹⁹⁶ Kur'an-ı Kerim, İbrahim, 14/40-41

¹⁹⁷ Kur'an-ı Kerim, İbrahim, 14/37.

¹⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, Hac, 22/27-29

¹⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, Hicr, 15/51-55.

atarak geldi. Elini yüzüne çarparak: "Ben kısır bir kocakarıym!" dedi. Onlar: "Bu böyledir. Rabbin söylemiştir. O, hikmet sahibidir, bilendir" dediler.²⁰⁰

- İhtiyar halimde bana İsmail'i ve İshak'ı lütfeden Allah'a hamdolsun şüphesiz Rabbim duayı işitendir.²⁰¹

²⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, Zâriyat, 51/24-30.

²⁰¹ Kur'an-ı Kerim, İbrahim, 14/39.

C. DİĞER KUTSAL METİNLERDE HZ. İBRAHİM

Tevrat'ta Hz. İbrahim hakkındaki bilgiler toplu bir halde ve ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Ondan "Ata" olarak bahsedilmiş, adeta tarihi bir şahsiyetin hayatı anlatılmışçasına kronolojik bir sıra dahilinde olaylar anlatılmıştır. Onun doğduğu, yaşadığı yerler, hayat hikayesi ve nesebi ayrıntılı bir şekilde geçmektedir. İncil'de ise İbrahim (A.S.) hakkındaki bilgiler, Tevat'takinin aksine dağınık bir haldedir. Genellikle onun imanı ve Allah'a olan teslimiyeti övülmüş, bunun haricinde ayrıntılara yer verilmemiştir.

1. Tevrat'ta Hz. İbrahim

Tevrat'ta Hz. İbrahim, Terah'ın oğlu ve İbranîlerin atası olarak zikredilir.²⁰² Tekvîn 5/3-10 ve 11/10-25'teki mukayeseden anlaşıldığına göre, Nûh'tan veya dünya yaratıldıktan 1918 sene sonra doğmuştur. Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in şeceresi şöyledir: "Nûh > Sâm > Arpaksad > Şelah > Eber > Peleg > Reu > Seruc > Nahor > Terah > Abram."²⁰³ Terah'ın Abram'dan başka Nahor ve Haran adında iki oğlu daha vardır.²⁰⁴ Soy kütüğünde ilk sırayı almasına rağmen İbrahim, muhtemelen kardeşlerin en küçüğüdür. Adının ilk sırada geçmesi, İbranîlerin atası olması hasebiyle derecesinin yüksekliğindendir.²⁰⁵

Tevrat'a göre Hz. İbrahim, Keldânîler'in Ur şehrinde doğdu: "Yâ RÂB, sen o Allah'sın ki, Abram'ı seçtin, ve onu kildânîlerin Ur şehrinden çıkardın ve onun adını İbrahim koydun."²⁰⁶ Tevrat'ın İbrânice metninde doğum yeri "Ûr Kasdîm" şeklinde geçmektedir. Bu ifade Yunanca'ya "Kaldânîler'in Ur şehri" olarak çevrilmiştir. Ur Kasdîm'in, Aşağı Mezopotamya'da, Fırat'ın batı yakasında, bugünkü Bağdat'ın 300 km. güneydoğusundaki Tell'el-Mukayyer denilen yer olduğu belirtilmektedir.²⁰⁷

Hız. İbrahim, babası ile birlikte nehrin (Fırat) öte yakasında yaşamaktayken ilk vahiy burada yani; Ur şehrinde gelmiştir. Burası güçlü bir çoktanrıcılığın merkezi konumundadır. Ayrıca Sümer-Akad tanrısı "Nanna (Sin)" başta olmak üzere birçok

²⁰² Tevrat. Tekvîn, 11/26; 21/12, İstanbul, 1997.

²⁰³ Tevrat. Tekvîn, 11/10-26; I. Tarihler, 1/24-27.

²⁰⁴ Tevrat. Tekvîn, 11/24-27.

²⁰⁵ Ömer Faruk Harman, "İbrahim", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. XXI, s. 267, İstanbul, 2000.

²⁰⁶ Tevrat. Nehemya, 9/7; Ayrıca bkz. Tekvîn, 11/28, 31; 15/17.

²⁰⁷ The New Encyclopaedia Britannica, "Abraham", C. I, s. 12, U.S.A, 1974.

tanrıları vardır.²⁰⁸ Dolayısıyla İbrahim'in babası ve orada yaşayanlar putperestlerdi. Böyle bir ortamda Allah İbrahim'i Peygamber olarak seçmiş; ona büyük millet olacağı, mübârek kılınacağı, adının büyük olacağı, yeryüzünün bütün milletlerinin onda mübârek kılınacağı müjdesini vermiştir: "...İsrâilin Allah'ı RAB, böyle diyor: İbrahim'in babası Nahor'un babası Terah, atalarımız eski zamanda ırmağın öte tarafında otururlardı; ve başka ilahlara kulluk ederlerdi. Ve atanız İbrahim'i ırmağın öte tarafından aldım ve onu bütün Kenân diyarında yürüttüm ve zürriyetini çoğalttım ve kendisine İshak'ı verdim."²⁰⁹

Terah'ın oğlu Haran, Ur şehrinde vefat etmiştir. Haran, Lût'un babasıdır. Hz. İbrahim, Sâre ile Ur şehrinde evlenmiştir. Babası Terah, Kenan diyarına gitmek üzere oğlu İbrahim'i ve onun eşi Sâre'yi ve torunu Lût'u alarak Kildânîlerin Ur şehrinden ayrılarak Harran'a gelip yerleşmişlerdir. Bu kentin, Yukarı Mezopotamya'da Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki "Belih Vadisinde" olduğu kesin olarak saptanmıştır. Bu yer günümüzde Urfa şehrine bağlı "Harran" olabilir. (Harran'ın, Sin kültürünün merkezi, dolayısıyla Ur'un ay tanrısı kültüyle yakından ilgili bir hac merkezi olduğu kanıtlanmıştır.)²¹⁰ Terah burada ikiyüzbeş yaşında iken vefat etmiştir.²¹¹

Hız. İbrahim'e kendisine vaad edilen yerlere, Kenan diyarına gitmesi emredilmiştir: "Ve RAB Abram'a dedi: Memleketinden, akrabaların yanından ve babanın evinden sana göstereceğim memlekete git. Ve seni büyük millet edeceğim, seni mübarek kılacağım, senin adını büyük edeceğim ve bereketli ol. Ve seni mübarek kılanları mübarek kılacağım ve sana lânet edenlere lânet edeceğim ve yeryüzünün bütün kabileleri sende mübarek olacaktır."²¹² Emir neticesinde Yetmişbeş yaşında olan İbrahim eşi Sâre, yeğeni Lût ile birlikte Harran'da kazandıkları malları ve yanında çalışan insanları alarak Kenan diyarına gitmiştir.²¹³

²⁰⁸ *Encyclopaedia Britannica*, "Abraham", C. I, s. 12.

²⁰⁹ *Tevrat*, Yeşû, 24/2-3; Ayrıca bkz. *Tekvîn*, 12/1-3; 17/2-4; 18/18; 22/15-19.

²¹⁰ *Encyclopaedia Britannica*, "Abraham", C. I, s. 12.

²¹¹ *Tevrat*, *Tekvîn*, 11/27-32.

²¹² *Tevrat*, *Tekvîn*, 12/2-3.

²¹³ *Tevrat*, *Tekvîn*, 12/4-5.

İbrahim, Kenan diyarına geldikten sonra Rab ile görüşmüş ve orada bir mezbah yapmıştır.²¹⁴ Burada kılık baş gösterince güneye doğru ilerleyerek Mısır'a ulaştı. Mısır'a yaklaştıkları zaman İbrahim Sâre'ye şunları söylemiştir: "Ve vâki oldu ki, Mısır'a girmesi yaklaştığı zaman karısı Saray'a dedi: İşte biliyorum ki, sen görünüşü güzel bir kadınsın. Ve olur ki Mısır'lılar seni görünce: Bu onun karısıdır, derler ve beni öldürürler, fakat seni sağ bırakırlar. Senin yüzünden bana karşı iyi davranılsın ve senin sebebinle canım yaşasın diye: O'nun kızkardeşiym, de."²¹⁵ İbrahim, Sare'yi kızkardeşi olarak takdim eder, Sâre'den dolayı Firavun, İbrahim'e iyi davranır ve hediyeler verir. Firavun gerçeği öğrenince, İbrahim'i ve eşi Sâre'yi beraberlerinde malları ile birlikte Mısır'dan çıkarır.²¹⁶ Buradan tekrar geriye Kenan diyarına, ilk mezbah yaptığı yere, eşi Sâre, Lût ve Sâre'nin cariyesi Hacer ile birlikte dönmüştür. Beyt-el'e geldikten sonra İbrahim ve Lût'un malları iyice çoğaldı. O kadar fazlalaştı ki, artık oturdukları yer, ikisinin mallarını kaldıramaz oldu. Bunun üzerine İbrahim, yeğeninden gitmesi için bir yer seçmesini istedi. Lût, Erden havzasını kendisine seçti ve şarka doğru göç etti. Erden havzasında yaşayan Sodom halkı kötü ve Rabb'e karşı günahkar idiler. İbrahim ise Kenan diyarında oturdu. Rab, o bölgenin hepsini İbrahim'in soyuna vereceğini ve zürriyetini yerdeki toz, gökteki yıldız misali çoğaltacağını söyledi. Daha sonra İbrahim Hebron'da olan Mamre meşeliğine yerleşti ve orada bir mezbah yaptı.²¹⁷ Elam kralının Filistin'i işgal edip Sodom ve Gomore'yi yağmalaması ve Lût'u esir alması üzerine Amorilerle bir anlaşma yapan İbrahim, adamları ve yanındakilerle birlikte işgalcileri Filistin'den kovarak yeğeni Lût ile halkını kurtarır.²¹⁸

İbrahim, kendisine vaad edilen Kenan diyarının verileceğine dair söze inanmaktaydı. Fakat bu hususta gözle görülür bir işaret ister. Bu işaret kendisine gösterilir.²¹⁹ Bununla birlikte Rab tarafından, bir çocuğunun olacağı haberi verilmiştir: "Ve Abram dedi: İşte bana zürriyet vermedin; ve işte evimde doğan benim mirasçım

²¹⁴ Tevrat, Tekvîn, 12/7-8.

²¹⁵ Tevrat, Tekvîn, 12/11-13.

²¹⁶ Tevrat, Tekvîn, 12/14-20.

²¹⁷ Tevrat, Tekvîn, 13/1-18.

²¹⁸ Tevrat, Tekvîn, 14/13-24.

²¹⁹ Tevrat, Tekvîn, 15/7-11.

olacaktır. Ve işte kendisine RABBİN şu sözü geldi: bu senin mirasçın olmayacak. Ancak senin sulbünden çıkacak olan senin mirasçın olacaktır.”²²⁰

Kenan diyarına gelişinin onuncu yılında İbrahim ile Sâre'nin halâ çocukları olmayınca, Sâre cariyesi Hacer'i İbrahim'e verir. İbrahim, Hacer ile evlendikten sonra Hacer, gebe kalır. Hacer'in gebe kaldığını görünce, Sâre, İbrahim'in gözünde küçülür. Bunun üzerine Sâre, Hacer'e cefâ eder. Sâre'den gördüğü eziyet üzerine Hacer çöle kaçar. Rabbin meleği onu çölde bir pınar başında bulur ve geri dönmesini söyler. Ayrıca Melek ona, bir oğul doğuracağını müjdesini verir ve onun ismini de İsmail koymalarını söyler. İbrahim seksenaltı yaşındayken oğlu olur ve ismini İsmail koyarlar.²²¹

İbrahim doksandokuz yaşındayken Rabbi ona görünür ve artık Abram (Yüce baba) diye çağrılmayacağını, bundan böyle İbrahim (Cumhurun babası) diye çağrılacağını söyler: “Ve artık adın Abram çağrılmayacak, fakat adın İbrahim olacak. Çünkü seni bir çok milletlerin babası ettim.”²²² Daha sonra Rabbi İbrahim'e ve onun zürriyetine Kenan diyarını tahsis edeceğini söyler. Bu ahdin alâmetinin de sünnet olmak olduğunu söyler: “Sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağımız ahdimiz budur. Aranızda her erkek sünnet olacaktır. Ve gulfе etinizde sünnet olacaksınız; ve sizinle benim aramdaki ahdin alâmeti olacaktır.”²²³ Ayrıca Allah, İbrahim'e eşinin Saray olan isminin artık Sara olduğunu ve onu mübarek kıldığını söyler. Ondan bir oğlunun olacağını ve adını da İshak koyacaklarının müjdesini İbrahim'e verir.²²⁴ İbrahim doksandokuz, İsmail de onüç yaşında iken sünnet olurlar. Ayrıca İbrahim'in maiyetindekiler de sünnet olurlar.²²⁵

Rabbi, İbrahim'e misafir olarak gelip İshak'ı müjdeler.²²⁶ Daha sonra Lût'un yaşadığı bölgedeki Sodom ve Gomorra'lıları helak edeceğinin haberini verir.²²⁷

İbrahim oturduğu yerden, Mamre'den ayrılarak Cenup diyarına göç ederek, Kadeş ile Şur arasındaki Gerar'a girer.²²⁸ Kral Abimelek'le bir anlaşma yapar. Bu

²²⁰ Tevrat, Tekvîn, 15/3-4.

²²¹ Tevrat, Tekvîn, 16/1-16.

²²² Tevrat, Tekvîn, 17/5.

²²³ Tevrat, Tekvîn, 17/10-11.

²²⁴ Tevrat, Tekvîn, 17/15-19.

²²⁵ Tevrat, Tekvîn, 17/24-27.

²²⁶ Tevrat, Tekvîn, 18/10.

anlaşma neticesinde orada bir kuyu kazar ve o kuyuya Beer-şeba (yemin kuyusu/yedi kuyu) adını verir.²²⁹

İbrahim yüz yaşında iken oğlu İshak doğar. İbrahim Sâre'den olma oğlu İshak'ı sekiz günlük iken sünnet eder. Çocuk büyüyüp sütten kesilince Sâre büyük bir ziyafet düzenler. Bu ziyafette Sâre, İbrahim'in Hacer'den olma oğlu İsmail'in kendi oğlu İshak'a güldüğünü görünce kıskançlık duyguları kabırır ve İbrahim'e onları dışarıya atmalarını söyler. Allah da Sâre'nin bu isteğini onaylar. Bunun üzerine İbrahim, Hacer'i ve oğlu İsmail'i gönderir. Hacer bir süre Beer-şeba çölünde yalnız başına dolaşır. Suları bitince Hacer, İsmail'i bir çalı dibine atarak oradan uzak bir yere çekilir. Böylelikle çocuğunun ölümüne şahit olmayacaktır.²³⁰ Derken Allah, çocuğun sesini duyar ve Hacer'e kuyunun yerini gösterir. Daha sonra Hacer ile İsmail Paran çölüne gider ve orada yaşarlar.²³¹

İshak büyüdükten sonra Rabbi İbrahim'i imtihan etmek için oğlu İshak'ın kendisi için kurban edilmesini istemiştir: "...Allah İbrahim'i deneyip ona dedi: Ey İbrahim! Ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak'ı al ve Moriya diyarına git. Orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et."²³² Bunun üzerine İbrahim oğlu İshak ile beraber Moriya diyarına giderek, oğlu İshak'ı kurban etmek için hazırlıklar yapar. Tam oğlu İshak'ı kurban edecek iken Rabbi melek göndererek olayı durdurur. İshak'ın yerine kurbanlık olmak üzere bir koç gönderir. Ve böylelikle İbrahim, Rabbinin ona uyguladığı imtihanı geçmiş olur.²³³

Sâre, yüzyirmiyedi yaşında iken Kenan diyarında olan Hebron'da vefat eder. İbrahim Sâre'yi, Het oğullarından olan Thosar oğlu Efrona'dan Makpela mağarasını alarak, oraya defneder.²³⁴

²²⁷ Tevrat, Tekvîn, 18/20-22.

²²⁸ Tevrat, Tekvîn, 20/1.

²²⁹ Tevrat, Tekvîn, 21/22-34.

²³⁰ İsmail'den çalı dibine atılan küçük bir bebek diye söz edilmesi bizce çelişkili bir ifadedir. Çünkü İsmail'in o sırada onyediyedi yaşında olması gerekmektedir. Nitekim İshak daha yeni doğduğunda, İsmail on dört yaşında idi.

²³¹ Tevrat, Tekvîn, 21/8-21.

²³² Tevrat, Tekvîn, 22/1-2.

²³³ Tevrat, Tekvîn, 22/3-14.

²³⁴ Tevrat, Tekvîn, 23/1, 19-20.

İbrahim, oğlu İshak'ı, kardeşi Nahor'un oğlu Betuele'nin kızı Rebeka ile evlendirir.²³⁵ Kendisi de Ketura adında bir kadınla evlenir. Ondan da: Zimran, Yokşan, Medan, Midyan, Yişbak ve Şuah adındaki çocukları doğmuştur.²³⁶

İbrahim kendisine ait her şeyi İshak'a verir. Cariyelerinin oğullarına ise hediyeler vererek, İshak'ın yanından ayırıp şark diyarına gönderir. Yüzyetmişbeş yaşında iken vefat eden İbrahim'i, oğulları İsmail ve İshak, aile mezarlığı olan Makpela mağarasına, Sâre'nin yanına defnederler.²³⁷

Tevrat'ta İbrahim'in beşeri kişiliği çeşitli özellikleri ile verilmiştir: Tanrı'ya bütün yüreğiyle bağlı, doğru bir insan²³⁸, yeğeni ile aralarında çıkan sınır anlaşmazlığını çözmesinden de görüldüğü üzere bir barış adamı²³⁹, (Sodom ve Gomorra halkını kurtarmak için Rab ile tartışıp pazarlık etmesinden de anlaşıldığı gibi) acıma duygusu olan²⁴⁰ bir kişidir. Ziyarete gelen üç meleği konuk eden misafirperver²⁴¹, savaşçı (Lût ve ailesini baskıncıların elinden kurtarır)²⁴² ve canını kurtarmak için yalan söylemekten çekinmeyen bir kişidir (Sara'yı kızkardeşiymiş gibi söyleyerek Firavunun, onu haramine almasına göz yumar).²⁴³ Böylece Hz. İbrahim, bir yandan manevi derinliği ve gücü olan, diğer yandan ise sıradan insanların zayıflık ve eksikliklerini taşıyan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

²³⁵ Tevrat, Tekvîn, 24/15, 67.

²³⁶ Tevrat, Tekvîn, 25/1-2.

²³⁷ Tevrat, Tekvîn, 25/1-10.

²³⁸ Tevrat, Tekvîn, 22/1-18.

²³⁹ Tevrat, Tekvîn, 13/6-13.

²⁴⁰ Tevrat, Tekvîn, 18/22-33.

²⁴¹ Tevrat, Tekvîn, 18/1-8.

²⁴² Tevrat, Tekvîn, 14/13-16.

²⁴³ Tevrat, Tekvîn, 12/10-20.

2. İnciller'de Hz. İbrahim

İncil'e göre Hz. İsa, Hz. İbrahim'in nesebinden gelmektedir.²⁴⁴ Hz. İbrahim'in imanından İncil'de övgüyle söz edilmektedir. Bu imanından dolayı günahlarından aklanmış, Tanrı'nın kendisine ve soyuna, dünyanın mirasçısı olma vaadini hak etmiştir: "Eğer İbrahim yaptığı iyi işlerden dolayı aklandıysa, övünmeye hakkı vardır; ama Tanrı önünde değil. Kutsal Yazı ne diyor? İbrahim Tanrı'ya iman etti ve böylece aklanmış sayıldı. İbrahim ümitsiz bir durumdayken bir çok ulusun babası olacağına ümitle iman etti. "Senin soyun böyle olacaktır" diye söylenen söze güveniyordu. Yüz yaşına yaklaşmışken, ölü gibi olan bedenini ve Sarâ'nın rahminin kısırlığını düşündüğünde imanı zayıflamadı. İmansızlık edip tanrının vaadinden kuşkulandı; tersine, imanı güçlendi ve Tanrı'yı yüceltti. Tanrı'nın, kendi vaadini yerine getirecek güçte olduğuna tümüyle güvendi. Bunun için de aklanmış sayıldı."²⁴⁵

Hz. İbrahim'in aklanması, onun sünnet olmasından önceye dayanır. Sünnetsizken iman edip aklanmanın işareti olarak da sünnet kanıtını almıştır. Böylelikle, sünnetsizken iman edip aklanmanın manevi babası olur: "Nitekim, iyi işlerine bakmaksızın Tanrı'nın aklanmış saydığı kişinin mutluluğunu Davut da şöyle anlatır: Suçları bağışlanmış, günahları örtülmüş olanlara ne mutlu! Günahı Rab tarafından sayılmayana ne mutlu! Bu mutluluk yalnız sünnetliler için mi, yoksa aynı zamanda sünnetsizler için midir? Diyoruz ki, "İbrahim, imanı sayesinde aklanmış sayıldı." Hangi durumda aklanmış sayıldı? Sünnetliken mi, sünnetsizken mi? sünnetliken değil, sünnetsizken... İbrahim daha sünnetsizken imanla aklandığının kanıtı olarak sünnet işaretini aldı. Öyle ki, sünnetsiz oldukları halde iman edenlerin hepsinin manevi babası olsun ve böylece onlar da aklanmış sayılsın. Böylelikle atamız

²⁴⁴ İncil, Matta, 1/17; Luka, 3/23-38. Ancak mezkur yerlerde geçen haberlerin birbirlerine karşı çelişkili oldukları görülmektedir. Şöyle ki: Matta İncili, Hz. İsa'nın soy kütüğünü Hz. İbrahim'e kadar götürmekte, ondan ileriye götürmemektedir. Luka İncili ise Hz. İsa'nın nesebini Hz. Adem'e kadar götürmektedir. Matta'da Hz. İsa'dan Hz. İbrahim'e kadar kırk kişi sayılırken, Luka'da ellibeş kişi sayılmaktadır. Luka, Hz. İbrahim'den Hz. Adem'e kadar ayrıca yirmi kişi saymaktadır. Bu kısım Matta'da yoktur. Matta'nın, Hz. İsa'nın atası olarak zikrettiği isimlerden yirmüç tanesini Luka hiç zikretmiyor. Luka'nın, Hz. İsa'nın atası olarak zikrettiği isimlerden otuz sekiz tanesini de Matta hiç zikretmiyor. İki İncilde yer alan iki farklı ve ayrı soy kütüğü vardır ve bunların birbirini tamamlaması imkan dışıdır. Bkz: Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, s. 306, Ankara, 1996.

²⁴⁵ İncil, Romalılar'a Metup, 4/2-3; 18-22.

İbrahim, yalnız sünnetli olmakla kalmayan, ama kendisi sünnetsizken sahip olduğu imanın izinden yürüyen sünnetlilerin de babası oldu.”²⁴⁶

İncil’e göre, Hz. İbrahim’in soyu yalnızca Kutsal Yasa’ya bağlı olanlarla sınırlı değildir, bilakis kendisine iman eden herkes onun soyundan sayılmaktadır: “İbrahim’in soyu, yalnız Kutsal Yasa’ya bağlı olanlar değil, aynı zamanda İbrahim’in imanına sahip olanlardır. “Seni birçok ulusun babası yaptım” diye yazılmış olduğu gibi İbrahim, iman ettiği Tanrı’nın, ölümlere yaşam veren, var olmayanı varlığa çağıran Tanrı’nın katında hepimizin babasıdır.”²⁴⁷

İncil’de İbrahim’in zürriyeti olduklarını iddia eden Yahudilere, Hz. İbrahim gibi davranılmaz, eğer Hz. İsa’ya inanmazlarsa bütün ayrıcalıklarını kaybedecekleri uyarısında bulunulur. Çünkü Yahudiler, Hz. İbrahim’in soyundan geldiklerini ve ona iman ettiklerini söyledikleri halde Hz. İsa’ya inanmamış, onu yalancılıkla suçlamış, hatta onu öldürmek istemişlerdir.: “İsa kendisine iman etmiş olan Yahudilere, “Eğer benim sözüme bağlı kalırsanız, gerçekten öğrencilerim olursunuz. Gerçeği bileceksiniz ve gerçek sizi özgür kılacak.” Dedi. “Biz İbrahim’in soyundanız” diye karşılık verdiler, “Hiçbir zaman kimseye kölelik etmedik. Nasıl oluyor da sen, ‘Özgür olacaksınız’ diyorsun?” İsa, “Size doğrusunu söyleyeyim, günah işleyen herkes günahın kölesidir.” Dedi. “Köle ev halkının sürekli bir üyesi değildir, ama oğul sürekli bir üyesidir. Bunun için Oğul sizi özgür kılarsa, gerçekten özgür olursunuz. İbrahim’in soyundan olduğunuzu biliyorum. Yine de beni öldürmek istiyorsunuz. Çünkü yüreğinizde sözüme yer vermiyorsunuz. Ben babamın yanında gördüklerimi söylüyorum, siz de babanızdan işittiklerinizi yapıyorsunuz.” “Bizim babamız İbrahim’dir” diye karşılık verdiler. İsa, “İbrahim’in çocukları olsaydınız, İbrahim’in yaptıklarını yapardınız.” Dedi. “Ama şimdi beni – Tanrı’dan işittiği gerçeği size bildireni – öldürmek istiyorsunuz. İbrahim bunu yapmadı.”²⁴⁸

Tanrı, Hz. İbrahim’e ve onun soyuna, sonsuza dek onlara merhamet edeceğine ve düşmanlarına karşı onlara her an yardım edeceğine dair vaatte bulunur: “Atalarımıza söz verdiği gibi, İbrahim’e ve onun soyuna, sonsuza dek merhamet etmeyi unutmayarak

²⁴⁶ İncil, Romalılar’a Mektup, 4/6-12.

²⁴⁷ İncil, Romalılar’a Mektup, 4/16-17.

²⁴⁸ İncil, Yuhanna, 8/31-40.

kulu israilin yardımına yetiştii.²⁴⁹ ve onunla akdedilen ahdi; “Nitekim bizi düşmanlarımızın elinden kurtaracağına ve ömrümüz boyunca kendi önünde kutsallık ve doğruluk içinde, korkusuzca kendisine tapınmamızı sağlayacağına dair atamız İbrahim’e ant içerek söz vermişti.”²⁵⁰

Ayrıca İncil’de, muhtelif kişiler İbrahim’in oğlu ya da kızı şeklinde adlandırılmaktadır.²⁵¹ Hz. İbrahim, İshak, Yakup ve tüm peygamberlerle birlikte “Allah’ın melekûtunda” oturacaktır.²⁵² Hz. İbrahim bütün inananların, doğruların ve Yahudilerin atasıdır.²⁵³ Diğer milletler onun gölgesinde oturacaklardır.²⁵⁴

Tanrı’nın, ataları İbrahim’e yaptığı vaadler, Petrus, İstefanos ve Pavlus tarafından Yahudilere zaman zaman hatırlatılmaktadır: “Sizler Peygamber’in mirasçıları, Tanrının atalarınızla yaptığı anlaşmanın mirasçılarısınız. Nitekim Tanrı İbrahim’e şöyle demişti: “Senin soyun aracılığıyla yeryüzündeki tüm halklar kutsanacaktır.”²⁵⁵ Pavlus, bu vaadlerin; “Tanrı İbrahim’e vaatte bulunduğu zaman, üzerine ant içecek daha üstün biri olmadığı için kendi üzerine ant içerek şöyle dedi: “Seni kutsadıkça kutsayacağım ve soyunu çoğalttıkça çoğaltacağım.” Ve böylece sabırla dayanan İbrahim vaade erişti.”²⁵⁶ İbrahim’in oğlu İsa Mesih’te gerçekleştiğini söylemektedir: “İşte, vaadler İbrahim’e ve onun soyundan olana verildi. Tanrı birçok kişiyi kastediyormuş gibi, “Senin soyundan olanlara” demiyor. “Soyundan olana” demekle tek bir kişiyi, yani Mesih’i kastediyor.”²⁵⁷

Hz. İbrahim’in imanından İncil’de sıkça bahsedilmekte, Pavlus’tan itibaren ise onun imanı, örnek olarak kabul edilmektedir. Çünkü o, imanı neticesinde günahlarından aklanmış ve kutsal vaadi hak etmiştir. Yeryüzünde yaşayan her kim Hz. İbrahim’in iman ettiği gibi iman ederse, onun gibi aklanacak ve dolayısıyla ilâhi lutfâ nâil olacaktır. İbrahim’in imanını taklit edip o imanda yaşayanlar onun manevi çocuklarıdır.

²⁴⁹ İncil, Luka, 1/55.

²⁵⁰ İncil, Luka, 1/73-75.

²⁵¹ İncil, Luka, 13/16, 19/9.

²⁵² İncil, Luka, 13/28-30.

²⁵³ İncil, Yuhanna, 8/33; Romalılar, 4/16-17; Luka, 16/22-30.

²⁵⁴ İncil, Matta, 8/11.

²⁵⁵ İncil, Elçilerin İşleri, 3/25. Krş: Elçilerin İşleri, 7/2-8, 17; İbranilere Mektup, 6/13.

²⁵⁶ İncil, İbranilere Mektup, 6/13-15. Krş: İbranilere Mektup, 2/16; Elçilerin İşleri, 7/5.

²⁵⁷ İncil, Galatyalılar’a Mektup, 3/16.

Dolayısıyla onun vasıtasıyla mübarek kılınmışlardır. Yahudiler, İbrahim'e kan bağı ile, Hristiyanlar ise iman bağı ile bağlıdır. Çünkü o inanan herkesin babasıdır: "Örneğin, İbrahim Tanrı'ya iman etti ve böylece aklanmış sayıldı.' Öyleyse şunu bilin ki, İbrahim'in gerçek oğulları iman edenlerdir. Kutsal Yazı, Tanrı'nın diğer ulusları imanlarına göre aklayacağını önceden görerek İbrahim'e, 'Bütün uluslar senin aracılığımla kutsanacaktır' müjdesini önceden verdi. Böylece iman edenler, iman etmiş olan İbrahim'le birlikte kutsanırlar."²⁵⁸

²⁵⁸ İncil, Galatyalılar'a Mektup, 3/6-9. Krş: Romalılar'a Mektup, 4/3, 9-13, 16-17.

D. HZ. İBRAHİM'DEN NAKLEDİLEN SÖZLER

Son Peygamber Hz. Muhammed (A.S.)'ın hadisleri arasında Hz. İbrahim'e ait sözler de bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in hadisleri arasında geçen ve kaynak itibariyle Hz. İbrahim'e ait sözlerden tesbit edebildiklerimizi aşağıda vermeye çalışacağız.

1- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ
عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَقِيتُ إِبْرَاهِيمَ لَيْلَةَ أُسْرِي بِي فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَقْرَأْ أَمَّاكَ مِنِّي السَّلَامَ
وَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ الْجَنَّةَ طَيِّبَةُ التُّرْبَةِ عَذْبَةُ الْمَاءِ وَأَنَّهَا قِيَعَانٌ وَأَنَّ غِرَاسَهَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ
أَكْبَرُ²⁵⁹

İbni Mes'ûd (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Mi’raca çıkarıldığım gece İbrahim ile karşılaştım. Bana: ‘Ya Muhammed! Benden ümmetine selam söyle ve onlara bildir ki; cennetin toprağı güzel ve suyu tatlıdır. Cennet birtakım ovalardan ibarettir ve bunların ağaçları: Sübhanellâhi velhamdülillâhi velâ ilâhe illellâhu vallâhu ekber’dir.’ (Allah’ı tenzih ederim, hamd olsun Allah’a, Allah’dan başka Tanrı yoktur ve Allah en uludur) Dedi.”

2- أَخْبَرَنَا أَبُو زَكْرِيَا الْعَنَبَرِيُّ، ثنا محمد بن عبد السلام، ثنا إسحاق، أنبا جرير، عن عطاء بن السائب، عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: لَمَّا بَنَى إِبْرَاهِيمُ الْبَيْتَ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ أَدْنَى فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ، قَالَ: فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ أَلَا إِنَّ رَبُّكُمْ قَدْ اتَّخَذَ بَيْتًا وَأَمَرَكُمْ أَنْ تَحِجُّوهُ، فَاسْتَجَابَ لَهُ سَمِعُهُ مِنْ حَجَرٍ أَوْ شَجَرٍ أَوْ أَكْمَةٍ أَوْ تَرَابٍ لَيْكَ اللَّهُمَّ لَيْكَ.²⁶⁰

İbni Abbas (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim Beytullah'ı tamamladığında, Allah O'na, insanları Hacca çağırmasını vahyetti. İbrahim de, dedi ki: “Ey insanlar! Rabbiniz bir ev edindi ve o evi haccetmenizi

²⁵⁹ Tirmizî, *Sahih*, Dea'vât, 59; Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, C. II, s. 379-380, no: 3019. Eba Eyyûb'ül-Ensâri'nin rivayetinde; Sübhanellâhi velhamdülillâhi velâ ilâhe illellâhu vallâhu ekber” in yerine “Lâ hayle ve lâ kuvvete illâ billâh” şeklinde geçmektedir. Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. IX, s. 141, no: 23611.

²⁶⁰ Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, C. III, s. 420, no: 4080.

emrediyor.” Bu daveti işiten canlı cansız herşey; Allah’ım kabul buyur diyerek icabet ettiler.

-3- عن أنس بن مالك: إن إبراهيم سأل ربّه: "يَا رَبَّ مَا جَزَاءُ مَنْ حَمِيدَكَ؟ قَالَ: الْحَمْدُ مَصْبَاحُ شُكْرٍ،

وَالْحَمْدُ يُعْرَجُ بِهِ إِلَى عَرْشِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.²⁶¹

Enes b. Malik’ten, Rasûlullah (S.A.V.)’in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

İbrahim Rabbine sordu: “Ey Rabbim, seni hamdedenin ecri nedir?” Allah dedi ki: “Hamd şükürün ışığıdır. Hamd ile Alemlerin Rabbinin arşına çıkılır.”

-4- حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دَكِينٍ عَنْ سَفْيَانَ عَنْ فَرَّاسٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: أَوَّلُ كَلِمَةٍ قَالَهَا إِبْرَاهِيمُ حِينَ أُلْقِيَ

فِي النَّارِ: حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.²⁶²

Abdullah b. Amr (R.A.)’dan, şöyle dediği rivayet olunmuştur.

İbrahim (A.S.), Nemrud’un ateşine atıldığı sırada söylediği ilk sözü: “Allah bize yeter! O ne güzel vekildir!” demek oldu.

²⁶¹ Deylemî, *Müsned’ül-Firdevs*, C. I, s. 274.

²⁶² İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. 11, s. 522, no: 11879; Deylemî, *Müsned’ül-Firdevs*, C. III, s. 318, no: 4838. Ayrıca “Bir de Muhammed (S.A.V.) kendisiyle ahabından bazı kimselere, müşrikler aleyhinize toplandılar, dedikleri ve bu sûretle müslümanları korkutmak istedikleri zaman söylemiştir. Halbuki bu korkutma teşebbüsü müslümanların imanlarını ve iradelerini arttırmıştı ve “حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ” demişlerdi.” Ziyadesiyle bkz: Buhari, *Sahih*, Tefsîru Sureti Âli İmran, 13, no: 4563.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS KAYNAKLARINDA HZ. İBRAHİM

Bu bölümde Hz. İbrahim ile ilgili rivayetleri nakledeceğiz. Çalışmamız esnasında hadis kaynaklarında Hz. İbrahim ile ilgili birçok rivayetin var olduğunu gördük. Bu nedenle hadisleri konularına göre tasnif edip, kaynaklarını vererek, rivayetlerde Hz. İbrahim'in hangi vasıfları ve ne gibi konular açısından ele alındığını ana hatlarıyla tanıtmaya çalışacağız.*

A. İTİKÂDİ RİVAYETLER

Uzmanlarca bilindiği üzere her üç ilâhi din açısından İbrahim (A.S.) imanda tam teslimiyet, şirkle mücadele ve tevhit inancının önderi olmuştur. Bu sebeple biz de itikâdi rivayetleri önce vermeyi uygun gördük.

-5- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ أَبِي أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَفِيهِ الْآلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ فَأُخْرِجُوا صُورَةَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ فِي أُيُدِيهِمَا الْأَزْلَامُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاتِلَهُمُ اللَّهُ! أَمَا وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمُوا أَنَّهُمَا لَمْ يَسْتَقْسِمَا بِهَا قَطُّ فَدَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِيهِ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ.²⁶³

İbn-i Abbas (R.A.)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Rasulullah (S.A.V.) (Fetih günü Mekke'ye) geldiğinde Kâbe'ye girmekten çekindi. Çünkü Kâbe'de (Cahiliyye Araplarının) âlihe (edindikleri putlar) vardı. Rasûlullah (S.A.V.) bunların çıkarılmasını emretti. (Ashab tarafından) bu putlar çıkarıldı. (Bilhassa) İbrahim ve İsmail (A.S.)'ın ellerinde ezlam (denilen fal okları) olduğu şeklindeki suretlerini çıkardılar. Rasûlullah (S.A.V.) (bu iki surete bakarak): "Allah bunları yapanları helak etsin! Allah'a yemin ederim ki, bu putperestler çok iyi bilirlerdi ki; bu iki peygamber hiçbir zaman erzak-ı maksumelerini böyle münker

* Terar eden rivayetler, önceki geçtiği yere atıfla yenilenecektir. Metinde yeralan hadisler, kaynaklarda geçen rivayetler arasında lafız farklılıkları var ise, bu durumu; "Bazı lafız farklılıkları ile bkz.:" şeklinde belirtmeyi uygun gördük.

²⁶³ Buhari, *Sahih*, Hac, 54; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8/3352; Ebu Dâvud es-Sicistânî, *Sünen*, Menâsik, 92, no: 2027, Kahire, 1988; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. I, s. 716, no: 3093; C. I, s. 782, no: 3455, B.y.y., 1991. Ayrıca bazı rivayetlerde Kabe'den suretleri çıkarılanlardan biri olan Hz. İsmail'in yerine Hz. Meryem'in ismi geçmektedir. Krş: Yine Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3352; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. I, s. 595, no: 2508.

şeylerle aramış ve dilemiş değillerdir.” Buyurdu. Sonra beyt’e girdi ve beyt’in etrafında Tekbir getirdi. Fakat beyt’te namaz kılmadı.

-6- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ

أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [بَحْنُ أَحَقُّ بِالْشُّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُخَيِّئُ الْمَوْتَى قَالَ أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي] وَيَرْحَمُ اللَّهُ لَوْ طَا لَقَدْ كَانَ يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ طُولَ مَا لَبِثَ يُوسُفُ لَأَجَبْتُ الدَّاعِيَ.²⁶⁴

Ebu Hureyre (R.A.)’dan rivayet olunduğuna göre Rasûlullâh (S.A.V.) (tevazû ederek) şöyle buyurmuştur: (Ölen bir canlının diriltilmesi hususunda merak etmeye) Biz İbrahim’den daha haklıyız. İbrahim Allah’a:

- Ya Rab! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster! Diye niyaz ettiği zaman İbrahim’e Rabbi:

- Yoksa bu işe inanmıyor musun? Demişti. İbrahim:

- Hayır, inanıyorum ya Rabbi! Şu kadar ki, nasıl dirilttiğine gönlüm iyice mutmain olsun yatışsın istiyorum demiştir.

Allah, Lût Peygambere de rahmet etsin. O da (Allah’a iltica edip dururken) kavmine: “Benim size karşı bir kuvvetim olsaydı, yahut çok sarp bir kaleye sığınabilseydim, (misafirlerimi şerrinizden sıyanet ederdim)” demiştir. (Sonra) Rasûlullah: (Eğer ben zindan da Yusuf’un kaldığı gibi uzun zaman mahpus kalsaydım (onu) hapisten çıkarmaya gelen kişinin o davetine hemen icabet ederdim (de, haydi efendine git de tahkikat yapsın! Demezdin) buyurmuştur.²⁶⁵

²⁶⁴ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 11, no: 3372; Müslim, *Sahih*, İmân, 224; Fedâil, 147; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, *Sahih*, Tefsîru Suret’il-Bakara, 46 ve Tefsîru Suret’il-Yûsuf, 5; İbni Mâce, *Sünen*, Fiten, 23, no: 4026. İstanbul, 1992; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. III, s. 216, no: 8336.

²⁶⁵ Bu hadiste üç Peygamber’e ait üç olaya işaret edilmiştir. **Birincisi:** Öldükten sonra dirilmekle ilgili olarak İbrahim Peygamberin Rabbından isteğidir. (Bu istek ve isteğin yerine getirildiğine dair ifadeler Bakara sûresi 260. Ayette zikrolunmaktadır.) Rasûlullâh’ın, “Vücudunun bütün parçaları birer tarafa dağılmış bir ölüye nasıl hayat verileceğini İbrahim merak ederse, o konuda merak etmeye biz daha haklıyız.” Sözü ile işaret ettiği ba’s olayı budur. İmam Şâfiî’nin tevcihine göre Peygamber şöyle demiş oluyor: İbrahim Peygamberin, yaratıcı kudretin şümûlü hakkında şüphe etmesi muhaldir. Eğer Peygamberler için böyle bir şüphe farz edilse, bu şüpheye biz, İbrahimden daha mütehâkız. Bilirsiniz ki İbrahim böyle bir şüphe etmemiştir. Ben de şüphelenmemişimdir. Nitekim İmam Şâfiî’nin bu tevcihini dil kaidesi de teyid etmektedir. Şöyle ki: Arabçada *ef’alu* sığası iki şeyden bir manayı red ve izaleye konulmuştur. Mesela şeytan Zeyd’den daha hayırlıdır denildiğinde, Şeytan da Zeyd de hayırlı değillerdir manası ifade edilmiş olur. Bu kaideye göre hadisin bu bölümü ne İbrahim, ne ben Allah’ın kudreti hakkında şüphe etmedik demek olur. Tam teslimiyetin ve aklen idrakin simgesi olan İbrahim

7- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَبْدُ الْحَمِيدِ عَنْ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى وَجْهِهِ آزَرٌ قَتَرَةٌ وَغَبَرَةٌ فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لَا تَعْصِنِي فَيَقُولُ أَبُوهُ قَالِيَوْمَ لَا أَغْصِيكَ فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ يَا رَبِّ إِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي يَوْمَ يُنْعَثُونَ فَأَيُّ خَزْيٍ أُخْزِيَ مِنْ أَبِي الْأَبْعَدِ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى إِنِّي حَرَمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ ثُمَّ يُقَالُ يَا إِبْرَاهِيمُ مَا تَحْتِ رِجْلَيْكَ فَيَنْظُرُ فَإِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ.²⁶⁶

Ebu Hureyre (R.A.)'dan rivayete göre Nebi (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

Kıyamet gününde İbrahim, babası Âzer ile -Âzer'in yüzü simsiyah toz toprak içerisinde- karşılaşacaktır. İbrahim babasına:

- Ben sana (dünyada) bana âsi olma! Demedim mi? Diyecek. Babası ona:

- İşte bugün sana âsi olmayacağım diye cevap verecek. Bunun üzerine İbrahim: Ya Rab! Sen bana insanlar ba's olunduğu gün beni zelil ve rüsvay etmeyeceğini va'detmiştin. Şimdi Allah'ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha çok âr ve hayâyı mücib hangi rüsvaylık olabilir, diyecektir. Allah (C.C.) de:

- Ya İbrahim, ben cennetimi kafirlere haram kılmışumdur!- Diyecek. Bundan sonra Hak Teâlâ tarafından: Ya İbrahim, şu iki ayağının altındaki nedir? Denilecek. İbrahim bakınca bir de ne görsün! Ayakları altında kana bulanmış bir sırtlan (ki, İbrahim'in babası bu fena surette ba's edilmişti). Bu çirkin manzara üzerine onun ayaklarından yakalanıp Cehennem'e atılacaktır.

8- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَصْرِ حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ عَنْ أَبِي حَيَّانَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا بَلَغِمَ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَجْمَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَيَسْمِعُهُمُ الدَّاعِيَ وَيُنْفِذُهُمُ

peygamber'in buradaki ifadesi, şüphe ile izah edilirse, vahiyde olmadığı halde insan aklından ve tercümeden kaynaklanan bir tenakuz sözkonusudur kanaatindeyiz. **İkincisi:** Lût Peygamber'in kavmine karşı gösterdiği irade zaafıdır. Lût'un kavmi ile olan bu hadisesi Hüd sûresinin 77-82. ayetlerinde izah olunmuştur. **Üçüncüsü:** Yusuf kıssasının bir bölümüdür. Yusuf kıssasının tamamı Yusuf sûresinde geçmektedir. Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, C. VII, s. 249-250, İstanbul, Trs.

²⁶⁶ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3350; Tefsîru Sûret'îş-Şucrâ, 1, no: 4768-4769.

الْبَصَرُ وَتَدْنُو الشَّمْسُ مِنْهُمْ فَذَكَرَ حَدِيثَ الشَّفَاعَةِ فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ فَيَقُولُونَ أَلَيْتَ نَبِيُّ اللَّهِ وَخَلِيلُهُ مِنَ الْأَرْضِ اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ فَيَقُولُ فَذَكَرَ كَذَبَاتِهِ نَفْسِي نَفْسِي اذْهَبُوا إِلَى مُوسَى تَابَعَهُ أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.²⁶⁷

Ebu Hureyre (R.A.)'dan şöyle rivayet olunmuştur:

Rasûlullâh (S.A.V.)'in bir gün sofrasına et yemeği getirildi. (Ondan bir lokma aldıktan) Sonra dedi: "Allah-u Teâ'lâ, dünyada önce ve sonra, gelmiş ve gelecek olan herkesi kıyamet gününde düz ve geniş bir sahada toplayacaktır. Öyle düz ve geniş bir meydan ki; orada bir çağrıcı seslenince sesini herkese duyurabilecek ve bakan bir kişinin gözü mahşer halkını bir bakışta görebilecek. (Dağ tepe gibi görmeğe ve işitmeğe bir mani bulunmayacak) Bir de güneş (bütün hareretiyle) yaklaşacak. Onlardan bazıları şefaât olayını hatırlayacaklar ve İbrahim'in yanına giderek: Sen yeryüzündeki insanlardan Allah'ın peygamberi ve Halili olan bir zâtsın. Lütfen hakkımızda Rabbına şefaât eyle! Diyecekler. İbrahim de (maslahat gereği söylediği) yalanlarını hatırlatarak: Vay nefsim! Vay nefsim! (Ben kendimi kurtarmanın derdindeyim) diyerek, Musa (A.S.)'a gitmelerini söyleyecektir.

-9- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ الثَّعْمَانِ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [إِلَّكُمْ مَحْشُورُونَ حُفَاةَ غَرَاةٍ غُرُلًا ثُمَّ قَرَأَ] [كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ يُعِيدُهُ وَعَدْنَا عَلَيْكَ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ] وَأَوَّلُ مَنْ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ وَإِنْ أَنَا سَا مِنْ أَصْحَابِي يُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشَّمَالِ فَأَقُولُ أَصْحَابِي أَصْحَابِي فَيَقُولُ إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَيَّ أَغْقَابِهِمْ مِنْذُ فَارَقْتَهُمْ فَأَقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ [وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي] إِلَى قَوْلِهِ [الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ]²⁶⁸

İbn-i Abbas (R.A.)'dan rivayete göre, Nebi (S.A.V.):

²⁶⁷ Buhari, **Sahih**, Enbiya, 9, no: 3361; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Tefsîru Sûreti Benî İsrâîl, 5; Rikâk, 51, no: 6565; Tevhid, 9, no: 7410, 24, no: 7440, 36, no: 7510; Müslim, **Sahih**, İmân, 295, 298, 299, 301; Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, **Sünen**, Sıfat'ul-Kıyâme, 10, no: 2434; Tefsîr'ul-Kur'ân, 18, no: 3148, Beyrut, 1988; İbnî Mâce, **Sünen**, Zühd, 37, no: 4312; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. I, s. 20, no: 15; C. I, s. 603, no: 2546; C. I, s. 633, no: 2692; C. III, s. 432, no: 9629; C. IV, s. 232, no: 12154; C. IV, s. 486, no: 13563; C. IV, s. 493, no: 13591; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, **Sünen**, Rikâk, 84, no: 2804, Beyrut, 1996.

²⁶⁸ Buhari, **Sahih**, Enbiya, 8, no: 3349; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, **Sahih**, Tefsîru Sûreti'l-Maide, 14; Tefsîru Sûret'il-Enbiyâ, 1; Rikâk, 45, no: 6526; Müslim, **Sahih**, Cennet, 55; Tirmizi, **Sünen**, Tefsîr'ul-Kur'ân, 22, no: 3167; en-Nesâî, **Sünen**, Cenaiz, 118-119, İstanbul, 1992; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. I, s. 493, no: 2027; C. I, s. 506, no: 2096; C. I, s. 545, no: 2281; C. II, s. 56, no: 3787; Dârimî, **Sünen**, Rikâk, 80, no: 2800; Nurettin Ali b. Ebî Bekir el-Heysemî, **Mecme'uz-Zevâid**, C. VIII, s. 201, Beyrut, 1987.

“Siz (Kabirden kalktığınızda) ayağınız çıplak, vücudunuz üryan, (anadan doğma) erlik yeriniz sünnetsiz olarak haşrolacaksınız.” Buyurmuş. Sonra Rasulullah (S.A.V.): (İnsanları) ilk yaratmağa başladığımız gibi va'dettiğimiz vechile iade edeceğiz. Şüphesiz biz (va'adimizi) yaparız.” (Mealindeki ayeti okudu ve şöyle dedi:) Kıyamet günü ilk elbise giydirilen kişi İbrahim'dir. Yine kıyamet günü ashabımdan bazı kimseler (yakalanıp) sol tarafa (Cehennem tarafına) götürülürler. Hemen ben: Onlar benim Ashabımdır, (bırakın) diye sesleneceğim de bana: Ya Muhammed! Emin ol ki, sen bunlardan ayrıldığından beri onlar ökçelerine basarak geri dönmüş mürtedlerdir! Diye cevap verilecektir. Ben de Allah'ın salih kulu (İsa b. Meryem)'nun dediği gibi (şöyle) diyeceğim:

- Ya Rab! Bunların içlerinde bulunduğum müddetçe onlara şahit oldum.

-10- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا حَرِيرٌ بْنُ خَارِمٍ حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ مَنْ رَأَى مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا قَالَ فَإِنْ رَأَى أَحَدٌ قَصَّهَا فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَسَأَلْنَا يَوْمًا فَقَالَ هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا قُلْنَا لَا قَالَ لَكِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتْيَانِي فَأَخَذَا بِيَدِي فَأَخْرَجَانِي إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ فَإِذَا رَجُلٌ جَالِسٌ وَرَجُلٌ قَائِمٌ بِيَدِهِ كَلُوبٌ مِنْ حَدِيدٍ قَالَ بَغَضُ أَصْحَابِنَا عَنْ مُوسَى إِنَّهُ يُدْخِلُ ذَلِكَ الْكَلُوبَ فِي شِدْقِهِ حَتَّى يُلْغِقَ قَفَاهُ ثُمَّ يَفْعَلُ بِشِدْقِهِ الْآخَرَ مِثْلَ ذَلِكَ وَيَلْتَمِسُ شِدْقَهُ هَذَا فَيَعْوُدُ فَيَصْنَعُ مِثْلَهُ قُلْتُ مَا هَذَا قَالَ انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ عَلَى قَفَاهُ وَرَجُلٌ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِهِ بِفَهْرٍ أَوْ صَخْرَةٍ فَيَشْدُخُ بِهِ رَأْسَهُ فَإِذَا ضَرْبُهُ تَدَهَّدَ الْحَجَرُ فَانْطَلَقَ إِلَيْهِ لِيَأْخُذَهُ فَلَا يَرْجِعُ إِلَى هَذَا حَتَّى يَلْتَمِسَ رَأْسَهُ وَعَادَ رَأْسُهُ كَمَا هُوَ فَعَادَ إِلَيْهِ فَضَرْبُهُ قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا إِلَى ثَقَبٍ مِثْلِ الثُّورِ أَغْلَاهُ ضَيْقٌ وَأَسْفَلُهُ وَاسِعٌ يَتَوَقَّدُ تَحْتَهُ نَارًا فَإِذَا اقْتَرَبَ ارْتَفَعُوا حَتَّى كَادَ أَنْ يَخْرُجُوا فَإِذَا خَمَدَتْ رَجَعُوا فِيهَا وَفِيهَا رِجَالٌ وَنِسَاءٌ غُرَاةٌ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى نَهْرٍ مِنْ دَمٍ فِيهِ رَجُلٌ قَائِمٌ عَلَى وَسَطِ النَّهْرِ قَالَ يَزِيدُ وَوَهَبُ بْنُ حَرِيرٍ عَنْ حَرِيرٍ بْنِ خَارِمٍ وَعَلَى شَطِ النَّهْرِ رَجُلٌ بَيْنَ يَدَيْهِ حِجَارَةٌ فَأَقْبَلَ الرَّجُلُ الَّذِي فِي النَّهْرِ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ رَمَى الرَّجُلُ بِحَجَرٍ فِي فِيهِ فَرَدَّهُ حَيْثُ كَانَ فَجَعَلَ كُلَّمَا جَاءَ لِيَخْرُجَ رَمَى فِي فِيهِ بِحَجَرٍ فَيَرْجِعُ كَمَا كَانَ فَقُلْتُ مَا هَذَا قَالَ انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى اتَّهْنَا إِلَى رَوْضَةٍ خَضِرَاءَ فِيهَا شَجَرَةٌ عَظِيمَةٌ وَفِي أَصْلِهَا شَيْخٌ وَصَيَّانٌ وَإِذَا رَجُلٌ قَرِيبٌ مِنَ الشَّجَرَةِ بَيْنَ يَدَيْهِ نَارٌ يُوقِدُهَا

فَصَعِدَا بِي فِي الشَّجَرَةِ وَأَدْخَلَانِي دَارًا لَمْ أَرْ قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهَا فِيهَا رِجَالٌ شُبُوحٌ وَشَبَابٌ وَنِسَاءٌ وَصِبْيَانٌ ثُمَّ أَخْرَجَانِي مِنْهَا فَصَعِدَا بِي الشَّجَرَةَ فَأَدْخَلَانِي دَارًا هِيَ أَحْسَنُ وَأَفْضَلُ فِيهَا شُبُوحٌ وَشَبَابٌ قُلْتُ طَوَّفْتُمَانِي اللَّيْلَةَ فَأَخْبِرَانِي عَمَّا رَأَيْتُمْ قَالَا نَعَمْ أَمَّا الَّذِي رَأَيْتَهُ يُشَقُّ شِدْقُهُ فَكَذَّابٌ يُحَدِّثُ بِالْكَذِبَةِ فَتَحْمَلُ عَنْهُ حَتَّى تَبْلُغَ الْآفَاقَ فَيُصْنَعُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَالَّذِي رَأَيْتَهُ يُشَدُّ رَأْسُهُ فَرَجُلٌ عَلَّمَهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَنَامَ عَنْهُ بِاللَّيْلِ وَلَمْ يَعْمَلْ فِيهِ بِالنَّهَارِ يُفْعَلُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَالَّذِي رَأَيْتَهُ فِي الثَّقْبِ فَهُمْ الرُّنَاةُ وَالَّذِي رَأَيْتَهُ فِي النَّهْرِ أَكَلُوا الرِّبَا وَالشَّيْخُ فِي أَصْلِ الشَّجَرَةِ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالصَّبِيَّانُ حَوْلَهُ فَأَوْلَاذُ النَّاسِ وَالَّذِي يُوقِدُ النَّارَ مَالِكُ خَازِنِ النَّارِ وَالِدَارُ الْأُولَى الَّتِي دَخَلْتَ دَارَ عَامَّةِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَمَّا هَذِهِ الدَّارُ فَدَارُ الشُّهَدَاءِ وَأَنَا جِبْرِيلُ وَهَذَا مِيكَائِيلُ فَارْفَعْ رَأْسَكَ فَارْفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا فَوْقِي مِثْلُ السَّحَابِ قَالَا ذَاكَ مَنْزِلُكَ قُلْتُ دَعَانِي أَدْخُلْ مَنْزِلِي قَالَا إِنَّهُ بَقِيَ لَكَ عُمْرٌ لَمْ تَسْكُمْلِهِ فَلَوْ اسْتَكْمَلْتَ أَتَيْتَ مَنْزِلَكَ²⁶⁹

Semüre b. Cündeb (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Nebi (S.A.V.) sabah namazını kılınca yüzüyle bize döner, ve: “Bu gece sizden kim rüya gördü?” diye sorar idi. Birisi rüya görmüşse, rüyasını Reûl-i Ekrem’e hikaye ederdi. O Hazret de o kimsenin rüyasını tâbir ederdi.

Yine birgün bize sordu, ve: “Sizden rüya gören var mıdır?” buyurdu. Biz: “Hayır, yoktur.” Dedik. Rasûl-i Ekrem: “Lakin bu gece ben bir rüya gördüm.” Buyurdu: “Gördüm ki, iki melek bana geldi. Bunlar iki elimi tutup beni ulvî bir yere çıkardılar. Orada bir kimse oturuyordu, diğer bir adam da ayakta duruyordu. Elinde demirden çatal bir kanca vardı. Ayaktaki adam bu çatal kancayı oturanın ağzının sağ tarafına, ta ensesine kadar sokuyor ve ağzın bu kısmını parçalıyordu. Bu işkenceyi tekrar tekrar yapıyordu. Beni götürenlere; bu adam kimdir? Bu hal nedir? Dedim. Onlar: “Hiç sorma, ayrıl!” dediler. Birlikte ileri gittik. Nihayet arka üstü yatmış bir adamın yanına geldik. Bunun baş ucunda da bir adam ayakta ve elinde bir yumruk büyüklüğünde bir taş veya kaya, bununla yatan adamın başını kırıyordu. Taşı başına her vurduğunda, taş yuvarlanıp gidiyordu. O adam da arkasından taşı almağa koşuyordu. O dönüp gelmeden bunun başı iyi oluyor, eski haline geri dönüyordu. O adam avdet edince yine başına

²⁶⁹ Buhari, *Sahih*, Cenâiz, 93. Ayrıca bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VII, s. 249, no: 20115; s. 262, no: 20185.

vurup eziyordu. Beraberimdekilere: Bu adam kimdir? diye sordum. Onlar: “Hiç sorma, ileri yürü!” dediler. İleri gittik. Fırın gibi altı geniş, üstü dar bir deliğe eriştik. Bu deliğin altında ateş yanıyordu. Ateş, alevlenip yükseldikçe içindeki insanlar yükseliyor, hatta (delikten) çıkmağa yaklaşıyorlardı. Ateşin alevi sakinleştikçe de aşağı iniyorlardı. Burada çıplak erkekler, çıplak kadınlar vardı. Bu iki kişiye; bunlar kimdir? Diye sordum. onlar bana: “Hiç sorma, gel!” Dediler. Yürüdük, ta ki kandan bir nehrin içinde ayakta bir adam dikiliyordu. Bu nehrin kenarında da bir adam duruyordu. Önünde taşlar vardı. Nehirdeki adam yüzerek sahile doğru gelip çıkmak isteyince sahildeki adam çenesine bir taş atıyor, nehirdeki eski yerine geri götürüyordu. Çıkmak için sahile doğru gelmeğe her teşebbüs ettikçe, sahildeki, hemen çenesine bir taş atıyor, onu eski yerine döndürüyordu. Bu iki kişiye: Bu nedir? diye sordum. Onlar: “Sorma, ileri yürü!” Dediler. Birlikte yürüdük. Yeşil bir bahçeye vardık. Bu bahçede büyük bir ağaç vardı. Bunun dibinde ihtiyar bir adamla, çocuklar bulunuyordu. Bu ağaca yakın bir tarafta da, birisi, önüde ateş yakmakla meşguldü. (Beni götürenler) benimle bu ağaca çıktılar ve bir eve koydular ki, ben bundan güzel bir ev görmedim. Burada ihtiyar, genç birtakım erkekler, kadınlarla çocuklar vardı. Sonra beni buradan çıkardılar. Benimle birlikte bu ağaçtan yukarıya doğru çıktılar ve beni eskisinden daha güzel, daha kıymetli bir eve koydular. Burada da ihtiyarlar, gençler vardı. Beraberimdekilere: Beni bu gece – iyi – gezdirdiniz. Şimdi bana gördüğüm şeyleri bildiriniz! Dedim”. “Evet (anlatalım)” dediler: “Hani şu ağzı parçalandığını gördüğün kimse yok mu? Bu bir yalancı idi. O, dünyada daima yalan söylerdi. Bunun yaydığı yalan afâka yayılırdı. İşte bu yalancı kıyamet gününe kadar bu sûretle muamele görecektir. Hani şu başı ezildiğini gördüğün adam yok mu; Allah bunun Kur’an öğrenmesine hidayet etmiş de (bu nimetin kadrini bilmeyerek) bütün gece (Kur’an okumayıp) uyku uymuştu, gündüz de Kur’an ilmi ile amel etmemişti. Bu da kıyamet gününe kadar bu suretle azâb olunacaktır. Hani o delik içinde gördüğün çıplaklar yok mu? Bunlar da bir alay zânîlerdir. Nehirde gördüğün de fâiz yiyen haramkârlardır. Ağacın dibindeki ihtiyar, İbrahim Halîlullah’tır. İbrahim’in etrafındaki çocuklar da bütün insanların çocuklarıdır.”²⁷⁰ O ateş yakan da Cehennem’in

²⁷⁰ Hadisin medâr-ı istîşâd olan asıl noktası burasıdır. İbrahim (A.S.)’ın etrafındaki bu çocuklardan evlad-ı nâs şeklinde tabir edilmesi, evlad-ı müslimîn ve evlad-ı kâfirine şümûlünü ifade eder. Bu hadisten zâhîr olan şudur ki, ahiret hükmünde Resûl-i Kibriyâ, kafir çocuklarını etfal-ı müslimîne ilhak etmiştir. Dünya hayatında ise, babalarına tabi olmaları iltizam edilmiştir. Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, C. IV, s. 599, Ankara, 1982.

bekçisi olan “Mâlik”tir. Girdiğin birinci ev, bütün müminlerin – müşterek – köşküdür. İkinci gördüğün – muhteşem – saray da şühedâ sarayıdır. Ben Cibril'im, bu da Mikâil'dir. Ey Muhammed (S.A.V.) başını yukarı kaldır”. dedi. “Başımı yukarı kaldırdım, ne göreyim! Beyaz bir bulut”. Melekler: “İşte burası senin makâmındır.” Dediler. “Beni bırakınız, şu makâma gideyim!” dedim. Melekler: “Hayır, daha senin tamamlamadığın bâki ömrün vardır. Onu tamamlayınca, o zaman menziline gelirsin” dediler.

-11- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَرَجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَرَجَ صَدْرِي ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءٍ زَمْزَمَ ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ افْتَحْ قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا جِبْرِيلُ قَالَ هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ قَالَ نَعَمْ مَعِيَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أُرْسِلْ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا فَتَحَ عَلُونَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوَدَةٌ وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوَدَةٌ إِذَا نَظَرَ قَبْلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ وَإِذَا نَظَرَ قَبْلَ يَسَارِهِ بَكَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْإِنِّ الصَّالِحِ قُلْتُ لِجِبْرِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا آدَمُ وَهَذِهِ الْأَسْوَدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَالْأَسْوَدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ فَإِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ وَإِذَا نَظَرَ قَبْلَ شِمَالِهِ بَكَى حَتَّى عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَقَالَ لِخَازِنِهَا افْتَحْ فَقَالَ لَهُ خَازِنُهَا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُ فَفَتَحَ قَالَ أَنَسُ فَذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ فِي السَّمَوَاتِ آدَمَ وَإِدْرِيسَ وَمُوسَى وَعِيسَى وَإِبْرَاهِيمَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يَبْتَ كَيْفَ مَنَازِلَهُمْ غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ قَالَ أَنَسُ: فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْذُرِيسَ قَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْأَخِ الصَّالِحِ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا إِدْرِيسُ ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْأَخِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا عِيسَى ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْإِنِّ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا حَبَّةَ الْأَنْصَارِيَّ كَانَا يَقُولَانِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ عَرَجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوَى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْأَقْلَامِ قَالَ ابْنُ حَزْمٍ وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ

صَلَاةً فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ حَتَّى مَرَزْتُ عَلَى مُوسَى فَقَالَ مَا فَرَضَ اللَّهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ قُلْتُ فَرَضَ خَمْسِينَ صَلَاةً قَالَ
فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَإِنْ أُمَّتِكَ لَا تُطِيقُ ذَلِكَ فَرَاغَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى قُلْتُ وَضَعَ شَطْرَهَا فَقَالَ
رَاجِعْ رَبِّكَ فَإِنْ أُمَّتِكَ لَا تُطِيقُ فَرَاغَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَإِنْ أُمَّتِكَ لَا تُطِيقُ ذَلِكَ
فَرَاغَعْتُهُ فَقَالَ هِيَ خَمْسٌ وَهِيَ خَمْسُونَ لَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ رَاجِعْ رَبِّكَ فَقُلْتُ اسْتَحْيَيْتُ
مِنْ رَبِّي ثُمَّ انْطَلَقَ بِي حَتَّى انْتَهَى بِي إِلَى سِدْرَةِ الْمُنتَهَى وَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لَا أَذْرِي مَا هِيَ ثُمَّ أَدْخَلْتُ الْجَنَّةَ فَإِذَا فِيهَا
حَبَابِلُ اللَّوْلُؤِ وَإِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ²⁷¹

Enes b. Mâlik (R.A.) şöyle demiştir:

Nebî (S.A.V.)'den (kıssa-i Mi'rac-ı haber verdiklerini) Ebu Zer (R.A.) söylerdi: Ben, Mekke'de iken evimin çatısı (ansızın) yarıldı. Cibril (A.S.) indi. Göğsümü yardıktan sonra (içini) Zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve imân ile dolu altın bir leğen getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapa (yıp üzerini mühürle) di. Sonra elimden tutup beni semâyâ doğru çıkardı. Semâ-i dünyaya (yani yere en yakın semaya) vardığımda Cibril (A.S.), (O) semanın hâzinine: "Aç!" Dedi. "Kimdir o?" diye cevap verdi. "Cibril." Dedi. "Beraberinde kimse var mı?" dedi. Cebrail: "Muhammed (S.A.V.) benimle beraberdir. Dedi. "Ona (gelsin diye) haber gönderildi mi?" diye sordu. "Evet" dedi. Kapı açılınca semâ-i dünyanın üstüne çıktık. Orada biri oturmuş, sağ tarafında bir takım karaltılar, sol tarafında da bir takım karaltılar var. (O kimse) sağ tarafına baktığında gülüyor, sol tarafına baktığında ağlıyor. (O zat): "Hoş geldin, safâ geldin dürüst Nebî; hoş geldin, safâ geldin sâlih oğul" dedi. Cibril'e: Bu kim? diye sordum. "Âdem (S.A.V.)'dir. Sağında ve solunda olan bu karaltılar da evladının ruhlarıdır. Sağında olanları ehl-i Cennet, solunda olanları ise ehl-i nârdır. Sağına bakınca güler, sol tarafına bakınca ağlar." Dedi. Sonra (Cibril) beni ikinci semâyâ doğru çıkardı. Hâzinine: "Aç" dedi. Hâzini de evvelkinin tekrarladıktan sonra (kapıyı) açtı. Enes (R.A.) der ki: Ebu Zer, Rasûlullâh (S.A.V.)'in semâvatta Âdem, İdris, Mûsâ, İsâ, İbrahim salavâtullâhi aleyhim hazârâtını bulduklarını söylediye de (her birinin) menziller (inin nereler olduklarını ayrı ayrı) söylemeyip yalnız Âdem'i semâ-i dünyada,

²⁷¹ Buhari, *Sahih*, Salât, 1; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, *Sahih*, Bidu'l-Halk, 6; Enbiyâ, 5, no: 3346; Menâkib'ul-Ensâr, 42; Tevhîd, 37; Müslim, *Sahih*, İmân, 246, 249, 250; Nesâî, *Sünen*, Salat, 1, no: 444; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. I, s. 553, no: 2324; C. IV, s. 297, no: 12507; C. VI, s. 249, no: 17850; C. VI, s. 250, no: 17851; C. VI, s. 251, no: 17852; C. VIII, s. 63, no: 21346.

İbrahim'i altıncı semâda bulmuş olduklarını söyledi. (Yine) Enes der ki: Cibril (A.S.), Nebi (S.A.V.) ile birlikte İdris (A.S.)'a uğradıklarında, İdris (A.S.): "Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i Salih; hoş geldin, safâ geldin sâlih kardeş" dedi. Nebi (S.A.V.): "Bu kim?" diye sordum, dedi. (Cibril): "Bu İdris'dir." Dedi. Sonra Mûsâ'ya uğradım. (O da:) "Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i Salih; hoş geldin, safâ geldin sâlih kardeş" dedi. "Bu kimdir?" diye sordum. (Cibril): "Bu Mûsâ'dır." Dedi. Sonra İsâ'ya uğradım. (O da:) "Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i Salih; hoş geldin, safâ geldin sâlih kardeş" dedi. "Bu kimdir?" diye sordum. (Cibril): "Bu İsâ'dır." Dedi. Sonra İbrahim'e uğradım. "Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i Salih; hoş geldin, safâ geldin sâlih oğlum" dedi. "Bu kimdir?" diye sordum. (Cibril): "Bu İbrahim (A.S.)'dır." Dedi.

(Muhammed b. Şihâb-ı Zühri'nin İbn-i Hazm tarıkından rivayetine nazaran) İbn-i Abbas ile Ebu Habbe el-Ensârî (R.A.), Nebî (S.A.V.)'in: "Sonra (Cibril aleyh'is-selâm) beni yukarı götüre götüre nihayet aklâmın cızırtılarını duyacak yüksek bir yere çıktım." Buyurduklarını söylerlerdi. Yine ibni Hazm ile Enes b. Mâlik (R.A.) şöyle demişler: Nebî (S.A.V.) buyurdu ki: (O zaman) Allah-u Teâlâ ümmetime elli namaz farz etti. Bu (teklif-i) farziyyeti yüklenerek döndüm. Derken Mûsâ (A.S.)'a rastladım. "Allah-u Teâlâ ümmetine neyi farz etti." Diye sordu. "Elli namaz farz etti." Dedim. "Rabbine dön! Zîrâ ümmetin buna tâkat getiremez." Dedi. Müracaat ettim. (Allah-u Teâlâ) Şatırını (bir mikdarını) indirdi. Ben de Mûsâ'nın yanına dönüp: "Şatırını indirdi." Dedim. (O, yine): "Rabbine müracaat et. Zîrâ ümmetin buna tâkat getiremez." Dedi. (Bir daha) Müracaat ettim. (Allah-u Teâlâ kalanın da) Şatırını indirdi. Mûsâ (A.S.)'ın yanına yine döndüm. (O, yine): "Rabbine dön. Zîrâ ümmetin buna da tâkat getiremez." Dedi. (Bir daha) Müracaat ettim. (Allah-u Teâlâ): "Onlar beştir. Yine onlar ellidir. Benim nezdimde (hükm-i) kazâ tebdil olunamaz." Buyurdu. Mûsâ'nın yanına döndüm. (O, yine): "Rabbine dön." Dedi. Ben de: "(Artık) Rabbimden utanır oldum." Dedim. Sonra (Cibril) ta Sidretü'l-müntehâ'ya birlikte varıncaya kadar beni götürdü. Sidre'yi öyle (acîb ve garîb) elvan kaplamıştı ki onlar nedir? Bilemem. Sonra Cennet'e idhâl edildim ki içinde birçok inci habâili vardı. Toprağı da misk (râyihalı) idi.

-12- قَالَ مُوسَى حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا تَحَدَّثَ بِهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ زَيْدَ بْنَ عَمْرٍو بْنَ لُقَيْلٍ خَرَجَ إِلَيَّ

الشَّامُ يَسْأَلُ عَنِ الدِّينِ وَيَتَّبِعُهُ فَلَقِيَ عَالِمًا مِنَ الْيَهُودِ فَسَأَلَهُ عَنْ دِينِهِمْ فَقَالَ إِلَيَّ لَعَلِّي أَنْ أَدِينَ دِينَكُمْ فَأَخْبَرَنِي فَقَالَ

لَا تَكُونُ عَلَى دِينِنَا حَتَّى تَأْخُذَ بِنَصِيحِكَ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ قَالَ زَيْدٌ مَا أَفْرُ إِلَّا مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَلَا أَحْمِلُ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ شَيْئًا أَبَدًا وَأَنَا أَسْتَطِيعُهُ؟ فَهَلْ تَذُلْنِي عَلَى غَيْرِهِ قَالَ مَا أَعْلَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ حَنِيفًا قَالَ زَيْدٌ وَمَا الْحَنِيفُ؟ قَالَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَكُنْ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَا يَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ فَخَرَجَ زَيْدٌ فَلَقِيَ عَالِمًا مِنَ النَّصَارَى فَذَكَرَ مِثْلَهُ فَقَالَ لَنْ تَكُونَ عَلَى دِينِنَا حَتَّى تَأْخُذَ بِنَصِيحِكَ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ قَالَ مَا أَفْرُ إِلَّا مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا أَحْمِلُ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا مِنْ غَضَبِهِ شَيْئًا أَبَدًا وَأَنَا أَسْتَطِيعُ؟ فَهَلْ تَذُلْنِي عَلَى غَيْرِهِ؟ قَالَ مَا أَعْلَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ حَنِيفًا قَالَ وَمَا الْحَنِيفُ؟ قَالَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَكُنْ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَا يَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ فَلَمَّا رَأَى زَيْدٌ قَوْلَهُمْ فِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَرَجَ فَلَمَّا بَرَزَ رَفَعَ يَدَيْهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنِّي عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ²⁷²

Ibn-i Ömer (R.A)'dan şöyle rivayet edilmektedir:

Zeyd b. Amr b. Nufeyl kendisine uygun bir din edinmek için Şam'a doğru yola çıkmıştı. Yahûdî bir âlime rastlayınca dinlerini sorarak şöyle dedi: Dininiz hakkında bana bilgi verin. Olur ki, sizin dininize girebilirim. (Yahûdî âlim) Dedi ki: Allah'ın gazâbına uğrayıncaya kadar bizim dinimize giremezsin. Bunun üzerine Zeyd: Allah'ın gazâbından kaçtığım gibi başka hiçbir şeyden kaçmam. Allah'ın gazâbından herhangi bir şeyi ebdîyyen taşıyamam. Buna nasıl güç yetirebilirim ki? Bana başka bir yol göster. (Yahûdî âlim:) O halde Hanif olmandan başka bir şey bilmem, dedi. Zeyd: Hanif nedir? Dedi. (Yahûdî âlim:) İbrahim'in dinidir. O, ne Yahûdî, ne de Hıristiyan idi. O sadece Allah'a ibadet ederdi. Zeyd oradan ayrıldı ve yolda Hıristiyan bir âlime rastlayınca diğerine sorduğu soruyu tekrarladı. Bunun üzerine Hıristiyan âlim: Allah'ın la'neti dokununcaya kadar bizim dinimize giremezsin. Bunun üzerine Zeyd: Allah'ın la'netinden kaçtığım gibi başka hiçbir şeyden kaçmam. Allah'ın gazâbından herhangi bir şeyi ebdîyyen taşıyamam. Buna nasıl güç yetirebilirim ki? Bana başka bir yol göster. (Hıristiyan âlim): O halde Hanif olmandan başka bir şey bilmem, dedi. Zeyd: Hanif nedir? Dedi. (Hıristiyan âlim): İbrahim'in dinidir. O, ne Yahûdî, ne de Hıristiyanı. O sadece Allah'a ibadet ederdi. Zeyd, İbrahim aleyh'is-selâm hakkındaki sözlerinin aynı olduğunu işitince oradan da ayrıldı. (Söyledikleri sözler) Aklına iyice yatınca ellerini kaldırarak şöyle dedi: Ey Allah'ım! Şüphesiz ki ben, sana şehadet ediyor ve İbrahim'in dinine giriyorum.

²⁷² Buhari, Sahih, Menâkıb'ul-Ensâr, 24, no: 3827.

-13- حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الصَّدُوقِيُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ أَنَّ بَكْرَ بْنَ سَوَادَةَ حَدَّثَهُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَلَا قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي إِبْرَاهِيمَ [رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَنِي كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي] الْآيَةَ وَقَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ [إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ] فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ اللَّهُمَّ أُمِّتِي أُمِّتِي وَبَكَى فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا جِبْرِيلُ اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ وَرَبِّكَ أَعْلَمُ فَسَلَّهُ: مَا يُنْكِيكَ؟ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَسَأَلَهُ فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا قَالَ وَهُوَ أَعْلَمُ فَقَالَ اللَّهُ: يَا جِبْرِيلُ اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ فَقُلْ إِنَّا سَرَضْنَاهُ فِي أُمَّتِكَ وَلَا نَسُوءُكَ²⁷³

Amr b. Âs (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber (S.A.V.) Aziz ve Celil olan Allah'ın İbrahim hakkındaki: "Rabbim! Çünkü onlar insanlardan bir çoğunu baştan çıkardılar. Bundan sonra kim bana uyarsa, işte o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, hakikat sen çok mağfiret edici, çok merhamet kılıcısın." (İbrahim, 36) Kavlini ve bir de İsâ'nın: "Eğer kendilerine azab edersen şüphe yok ki, onlar senin kullarıdır. Eğer onlara mağfiret buyurursan mutlak gâlip, yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan da hakikaten Sensin"²⁷⁴ Kavlini okudu da ardından iki elini kaldırıp: "Ey Allah'ım! Ümmetimi bağışla koru!" dedi ve ağladı. Bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah: "Ey Cibril! Muhammed'e git, Rabb'in en iyi bilendir. Binaenaleyh seni ağlatan nedir? Diye ona sor!.. Bunun üzerine Cebrâil (A.S.) O'na geldi ve kendisine sordu. Rasûlullâh'da Cebrâil'e: "Allah'ın her şeyi mutlaka bildiğini" haber verdi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "Ey Cibril! Muhammed'e git ve: Biz seni ümmetin hakkında muhakkak râzı edeceğiz ve seni gamlandırmayacağız, diye bildir."

-14- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غُبَّانَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ كُرْفِيُّ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ سَمِعْتُ رَجُلًا

يَسْتَغْفِرُ لِأَبَوَيْهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ فَقُلْتُ لَهُ أَتَسْتَغْفِرُ لِأَبَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ فَقَالَ أَوْلَيْسَ اسْتَغْفَرَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَهُوَ

²⁷³ Müslim, Sahih, İmân, 314.

²⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Maide, 5/118.

مُشْرِكٌ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَزَلْتُ [مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ]

275

Ali (Kerremellâhu Vechehu)'dan şu şekilde rivayet edilmiştir:

Bir adamın, müşrik olan anne ve babası için istiğfâr ettiğini işittim ve bunun üzerine, kendisine; “Müşrik oldukları halde anne ve baban için istifâr mı ediyorsun?” dedim. O da: “İbrahim, müşrik olduğu halde babası için istiğfâr etmemiş miydi?” dedi. Bunu Peygamber (S.A.V.)'e anlattım. Bunun üzerine; “Peygamber'in ve iman eden kişilerin, müşrikler için istiğfâr etmeleri doğru değildir.”²⁷⁶ ayeti indi.

15- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِيسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ خَدَّهِ عَنْ أَبِي بْنِ كَعْبٍ قَالَ: كُنْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَدَخَلَ رَجُلٌ يُصَلِّي فَقَرَأَ قِرَاءَةً أَكْثَرُهَا عَلَيْهِ ثُمَّ دَخَلَ آخَرَ فَقَرَأَ قِرَاءَةً سِوَى قِرَاءَةِ صَاحِبِهِ فَلَمَّا قَضَيْنَا الصَّلَاةَ دَخَلْنَا جَمِيعًا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ إِنَّ هَذَا قَرَأَ قِرَاءَةً أَكْثَرُهَا عَلَيْهِ وَدَخَلَ آخَرَ فَقَرَأَ سِوَى قِرَاءَةِ صَاحِبِهِ فَأَمَرَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأْنَا فَحَسَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَأْنَهُمَا فَسَقَطَ فِي نَفْسِي مِنَ التَّكْذِيبِ وَلَا إِذْ كُنْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا قَدْ غَشَيْتَنِي ضَرَبَ فِي صَدْرِي فَفَضْتُ عَرْقًا وَكَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ لِي يَا أَبُي أُرْسِلْ إِلَيَّ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ عَلَى حَرْفٍ فَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هُوَ عَلَى أُمْتِي فَرَدَّ إِلَيَّ الثَّانِيَةَ أَقْرَأْهُ عَلَى حَرْفَيْنِ فَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هُوَ عَلَى أُمْتِي فَرَدَّ إِلَيَّ الثَّالِثَةَ أَقْرَأْهُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَلَمْ يَكُنْ رَدَّةً رَدَدْتُكَهَا مَسْأَلَةً تَسْأَلُهَا فَقُلْتُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمْتِي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمْتِي وَأَخَرْتُ الثَّالِثَةَ لِيَوْمٍ يَرْغَبُ إِلَيَّ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ حَتَّى إِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.²⁷⁷

Ubey b. Kâ'b (R.A.) şöyle dedi:

Mescidde bulunuyordum. Birisi içeri girip namaza durdu. Namazda ayetleri tanımadığım bir kıraatle okudu. Sonra başka bir kimse girdi, o da arkadaşının

²⁷⁵ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir'ul-Kur'ân, 10, no: 3101; Nesâî, *Sünen*, Cenaiz, 102; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. I, s. 212, no: 771; C. I, s. 276, no: 1085.

²⁷⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Tevbe, 9/113.

²⁷⁷ Müslim, *Sahih*, Musâfirin, 268. Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VIII, s. 31, no: 21229; C. VIII, s. 34, no: 21237.

okuyuşundan başka bir biçimde okudu. Namazı bitirdiğimiz zaman beraberce Rasûlullâh'ın yanına girdik. Ben: Bu zat tanımadığım bir okuyuşla kıraat etti, diğeri de mescide girdi ve arkadaşının okuyuşundan başka bir biçimde okudu, dedim. Bunun üzerine Rasûlullâh, onlara okumalarını emretti. Onlar da okudular. Sonunda Peygamber onların okuyuş tarzlarını beğendi. Bunun üzerine cahiliyede olmadığım halde içime yalanlamak düştü. Rasûlullâh beni saran bu kötü düşünceleri hissedince göğsüme vurdu. Benden bir ter boşaldı. Sanki Aziz ve Celil olan Allah'a bakıyor hale geldim. Rasûlullâh bana: "Ya Ubey! Kur'an-ı bir okuyuş üzere oku diye bana Cibril gönderildi. Ben ona, ümmetime hafiflet diye müracaat ettim. İkincisinde bana: Kur'an-ı iki harf üzere oku, diye cevap verdi. Tekrar ümmetime hafiflet diye müracaat ettim. Üçüncü defa da bana: Kur'an-ı yedi harf üzere oku! Bir de sana verdiğim her bir cevabın yanında, kabul edilmesi kati olarak istiyebileceğin üç isteğin daha vardır, cevabını verdi. Bunun üzerine ben: "Allah'ım ümmetimi mağfiret et! Allah'ım ümmetimi mağfiret et!" Dedim. Kabûlü kati olan üçüncü dileğimi de İbrahim (A.S.) dahil bütün halkın bana muhtaç olup feryat edecekleri bir gün için geri bıraktım."

-16- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نَسَارٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا الْعَوَّامُ بْنُ حَوْشَبٍ حَدَّثَنِي جَبَلَةُ بْنُ سَحِيمٍ عَنْ مُؤَيَّرِ بْنِ عَفَّازَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: لَمَّا كَانَ لَيْلَةَ أُسْرِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى فَتَذَاكَرُوا السَّاعَةَ فَيَدْعُوا إِبْرَاهِيمَ فَيَسْأَلُوهُ عَنْهَا فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مِنْهَا عِلْمٌ ثُمَّ سَأَلُوا مُوسَى فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مِنْهَا عِلْمٌ فَرَدَّ الْحَدِيثُ إِلَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فَقَالَ قَدْ عَاهَدَ إِلَيَّ فِيمَا دُونَ وَجْهِهَا فَأَمَّا وَجْهِهَا فَلَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ فَذَكَرَ خُرُوجَ الدَّجَالِ قَالَ فَأَنْزِلُ فَأَقْتُلُهُ فَيَرْجِعُ النَّاسُ إِلَى بِلَادِهِمْ فَيَسْتَقْبِلُهُمْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ فَلَا يَمُرُّونَ بِمَاءٍ إِلَّا شَرِبُوهُ وَلَا بِشَيْءٍ إِلَّا أَفْسَدُوهُ فَيَجَارُونَ إِلَى اللَّهِ فَأَدْعُوا اللَّهَ أَنْ يُمِيتَهُمْ فَتُتْنُ الْأَرْضُ مِنْ رِيحِهِمْ فَيَجَارُونَ إِلَى اللَّهِ فَأَدْعُوا اللَّهَ فَيُرْسِلُ السَّمَاءَ بِالمَاءِ فَيَحْمِلُهُمْ فَيُلْقِيهِمْ فِي الْبَحْرِ ثُمَّ تُنْسَفُ الْجِبَالُ وَتُكْفَى الْأَرْضُ مَدًّا الْأَدِيمَ فَعَاهِدَ إِلَيَّ مَتَى كَانَ ذَلِكَ كَانَتِ السَّاعَةُ مِنَ النَّاسِ كَالْحَامِلِ الَّتِي لَا يَدْرِي أَهْلُهَا مَتَى تَفْجُوهُمْ بَوْلَادَتِهَا. قَالَ الْعَوَّامُ: وَوُجِدَ تَصَدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى [حَتَّى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ]²⁷⁸

Abdullah b. Mesû'd'dan şöyle rivayet edilmiştir:

²⁷⁸ İbni Mâce, Sünen, Fiten, 33, no: 4081; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. II, s. 7, no: 3556.

Rasûlullâh (S.A.V.) İsrâ gecesinde İbrahim, Musa ve İsa'ya uğradığında, onlar kıyamet günü hakkında müzakere ediyorlardı. İbrahim'den başlayarak, bu konuyu ona sordular. Onun kıyamet günü hakkında bilgisi yoktu. Sıra Musa'ya geldi. Onun da bilgisi yoktu. Daha sonra sözü İsa b. Meryem'e bıraktılar. O da, kıyamet gününün ne zaman olacağına dair bilgisinin olmadığını söyledi. Fakat o gün Deccal'ın ortaya çıkacağından bahsetti. Ve şöyle devam etti: "Yeryüzüne inip, onu öldüreceğim. Böylece insanlar memleketlerine dönebilecekler. Sonra Ye'cüc ve Me'cüc her taraftan ortaya çıkıp onların etrafını saracak. Onlar, önlerine çıkan her suyu içip, her şeyi talan edeceklerdir. Bundan dolayı insanlar feryad edip Allah'dan yardım dileyenlerdir. Bunun üzerine Allah'a, onlar kahretmesi için beddua edeceğim. Onların cesedlerinden ortaya çıkan koku yeryüzünü kaplayacak. Bundan dolayı onlar, Allah'a feryad edip yardım isteyecek. Ben de Allah'a dua edeceğim. Bunun üzerine yağmur yağacak ve yağmur suları onların cesedlerini alıp denize götürecektir. Sonra dağlar paramparça olacak. Yeryüzünün altı üstüne gelip, dümdüz olacak. Durum böyle olunca Allah bana şunu söyleyecek: İnsanlar için kıyametin ne zaman kopacağı bilmek, gününü doldurmuş hamile bir kadının ne zaman doğuracağını, ailesinin kestirememesi gibidir." Avvam dedi ki: "Allah'ın kitabında, bu olayı tasdik eder mahiyette şu ayet görülmektedir: Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc'ün önü açıldığı ve onlar her tepeden akın etmeğe başladıkları zaman."²⁷⁹

-17- حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُثَيْبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ فَكُنْتُ إِذَا مَشَيْتُ سَبَقَنِي فَأَهْرُولُ فَإِذَا هَرُولْتُ سَبَقْتُهُ فَالْتَفَتُ إِلَى رَجُلٍ إِلَى جَنْبِي فَقُلْتُ

تُطَوَّى لَهُ الْأَرْضُ وَخَلِيلُ إِبْرَاهِيمَ.²⁸⁰

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre:

Rasûlullâh (S.A.V.) ile birlikte bir cenazede idik. Yürüyorken Rasûlullâh beni geçti. Bunun üzerine hızlı yürümeye başladım ve ona yetiştim. Yanımdaki adama baktım ve ona şöyle dedim: Yer, Allah'ın Halîli İbrahim'i içine aldığı gibi onu da içine alacaktır.

²⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/96.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. III, s. 71, no: 7509. Bazı lafız farklılıkları ile bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. III, s. 150, no: 7934.

18- حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ أَبُو الْعَوَّامِ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ عَنْ وَائِلَةَ بِنْتِ الْأَسْفَعِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أُنَزِّلَتْ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي أَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ وَأُنَزِّلَتِ التَّوْرَةُ لِسِتِّ مَضْنٍ مِنْ رَمَضَانَ وَالْإِنْجِيلُ لثَلَاثِ عَشْرَةٍ خَلَّتْ مِنْ رَمَضَانَ وَأُنَزِّلَ الْفُرْقَانُ لِأَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ خَلَّتْ مِنْ رَمَضَانَ.²⁸¹

Vâsile b. Eska' (R.A.)'ın riveyetine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "İbrahim'in Suhuf'u, ramazan ayının ilk gecesinde indirildi. Tevrat, ramazan'dan altı gün geçtikten sonra indirildi. İncil, ramazan'dan onüç gün geçtikten sonra indirildi. Kur'an, ramazan'dan yirmidört gün geçtikten sonra indirildi."

19- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا غَالِبُ بْنُ سُلَيْمَانَ أَبُو صَالِحٍ عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ الْبُرْسَانِيِّ عَنْ أَبِي سُمَيْةَ قَالَ: اخْتَلَفْنَا هَاهُنَا فِي الْوُرُودِ فَقَالَ بَعْضُنَا لَا يَدْخُلُهَا مُؤْمِنٌ وَقَالَ بَعْضُنَا يَدْخُلُونَهَا جَمِيعًا ثُمَّ يُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا فَلَقِيتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّا اخْتَلَفْنَا فِي ذَلِكَ الْوُرُودِ فَقَالَ بَعْضُنَا لَا يَدْخُلُهَا مُؤْمِنٌ وَقَالَ بَعْضُنَا يَدْخُلُونَهَا جَمِيعًا فَأَهْوَى بِإِصْبَعِهِ إِلَى أُذُنِهِ وَقَالَ صُمْنَا إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْوُرُودُ الدُّخُولُ لَا يَبْقَى بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ إِلَّا دَخَلَهَا فَتَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِ بَرْدًا وَسَلَامًا كَمَا كَانَتْ عَلَى إِبْرَاهِيمَ حَتَّى إِنَّ لِلنَّارِ أَوْ قَالَ لِحَبْثَمَ ضَجِيجًا مِنْ بَرْدِهِمْ ثُمَّ يُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَيَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا.²⁸²

Ebu Sümeyye (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Cehenneme giriş konusunda aramızda ihtilafa düşmüştük. İçimizden bazıları: "Oraya hiçbir mü'min girmeyecek" dedi. Bazılarımız ise: "Oraya herkes girecek. Daha sonra ise Allah müttakî'leri oradan kurtaracak" dediler. Sonra Câbir b. Abdullah'la karşılaşınca sordum: "Cehenneme giriş hakkında İhtilafa düştük. Bazılarımız, oraya mü'minler girmeyecek dedi. Bazılarımız ise, herkes girecek dedi." Bu esnada Câbir b. Abdullah, elleriyle kulaklarını tıkayıp dedi ki: "Eğer Rasûlullah (S.A.V.)'in şöyle dediğini duymasaydım susardım: 'İyi ya da kötü, herkes Cehennem'e girecektir. Ancak orası, ateşin İbrahim'e serin ve esenlikli olduğu gibi mü'minlere de serin ve esenlikli olacaktır.' Veya: 'Ateş, mü'minlere oldukça serin olacak. Sonra Allah, müttakî'leri kurtarıp, zalimleri de yüzüstü bırakacaktır.' Buyurmuştur."

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VI, s. 44, no: 16981.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. V, s. 80, no: 14527.

-20- أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ رُوَيْمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ

أَذْرَكَ بِي الْأَجَلَ الْمَرْحُومَ وَاخْتَصَرَ لِي اخْتِصَارًا فَتَحْنُ الْآخِرُونَ وَتَحْنُ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنِّي قَاتِلٌ قَوْلًا غَيْرَ
فَخَرِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ وَمُوسَى صَفِيُّ اللَّهِ وَأَنَا حَبِيبُ اللَّهِ وَمَعِيَ لِقَاءُ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَنِي
فِي أُمْتِي وَأَجَارَهُمْ مِنْ ثَلَاثٍ لَا يَغْمُهُمْ بَسَنَةٌ وَلَا يَسْتَأْصِلُهُمْ عَذْرٌ وَلَا يَجْمَعُهُمْ عَلَى ضَلَالَةٍ.²⁸³

Amr b. Kays (R.A.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Allah benimle oldukça kısa olan, hayırlı sonucu belirledi. Bundan dolayı biz sonuncularız. Kıyamet günü ise öndekiler biz olacağız. Ben bunu övünmek için söylemiyorum. İbrahim, Allah'ın Halîli'dir. Musa, Allah'ın tertemiz kulu, ben ise Allah'ın Habîbi'yim. Kıyamet günü Liva'ul-Hamd, bende olacaktır. Muhakkak ki Allah ümmetimi koruyacağını ve üç şeyle onları mükafatlandıracağını bana vâ'detmiştir: Onları topluca kılığa maruz bırakmayacak, düşman onları yok edemeyecek ve delalet üzere birleşmeyecekler."

-21- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنِي الْوَلِيدُ حَدَّثَنِي ابْنُ جَابِرٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ الْخَلَّاجِ وَسَأَلَهُ مَكْحُولٌ أَنْ يُحَدِّثَهُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ

الرَّحْمَنِ بْنِ عَابِسٍ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَبِّي فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ قَالَ فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى
فَقُلْتُ أَلْتِ أَعْلَمُ يَا رَبِّ قَالَ فَوَضَعَ كَفَّهُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَوَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ تَدْيِيٍّ فَعَلِمْتُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَلَّا
[وَكَذَلِكَ لَرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ]²⁸⁴

Abdurrahman b. Â'îş (R.A.)'ın rivayet ettiğine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: (Uykuda) Rabbimi güzel bir sûrette gördüm. Rabbim dedi ki: "Mele'ül-A'lâ hangi konuda tartıştı." Ben de: Sen en iyisini bilirsin Ya Rabbi! dedim. Bunun üzerine Rabbim, elini omuzumun arasına koydu. Bu sırada ben, onun serinliğini iliklerimde hissettim. Böylece yerlerin ve göklerin bilgisini öğrendim. Ve Allah şöyle dedi: "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (büyük ve hârikulâde durumunu) gösteriyorduk"²⁸⁵.

²⁸³ Dârimî, Sünen, Mukaddime, 8/54.

²⁸⁴ Dârimî, Sünen, Rü'yâ, 12.

²⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, En'âm, 6/75.

-22- حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَطَّةِ الْأَصْبَهَانِي، ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْجَنِّهِمِ التَّمِيمِي، ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْفَرَجِ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الرَّاقِدِي، حَدَّثَنِي شُرَيْحُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ زِيَادَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَسْرٍ قَالَ: وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِي فَقَالَ: " هَذَا الْغُلَامُ يَعِيشُ قَرْنًا "، قَالَ: فَعَاشَ مِائَةَ سَنَةٍ، قَالَ الرَّاقِدِي: يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: [وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا] ، فَكَانَ بَيْنَ نُوحٍ وَ آدَمَ عَشْرَةَ قُرُونٍ، وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ إِبْرَاهِيمَ عَشْرَةَ قُرُونٍ، فَوُلِدَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ عَلَى رَأْسِ أَلْفِي سَنَةٍ مِنْ خَلْقِ آدَمَ.²⁸⁶

Abdullah b. Bûsr, babasından şöyle rivayet etmiştir:

Rasûlullâh (S.A.V) elini başının üzerine koydu: "Bu çocuk bir asır yaşayacak" dedi. Yüz sene yaşadı. Vâkidî, Aziz ve Celil olan Allah'ın; "Onlar arasında birçok asır vardır" ayetini şöyle açıklamıştır: "Nûh ile Âdem arasında on asır vardır. Nûh ile İbrahim arasında da on asır vardır. İbrahim Halilullah, Âdem'in yaratılışının ikinci bin yılının başında doğmuştur".

-23- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مَعْنٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: اِطْلُقَ إِبْرَاهِيمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْتَارُ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى الطَّعَامِ، فَمَرَّ بِسَهْلَةٍ حُمْرَاءَ، فَأَخَذَ مِنْهَا، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ فَقَالُوا: مَا هَذَا؟ قَالَ: حِنْطَةٌ حُمْرَاءَ، قَالَ: مَحْوَاهَا فَوَجَدُوهَا حِنْطَةً حُمْرَاءَ، قَالَ: فَكَانَ إِذَا زَرَعَ مِنْهَا شَيْئًا خَرَجَ سُنْبُلَةً مِنْ أَصْلِهَا إِلَى فُرْعِهَا حَبًّا مُتَرَاكِبًا.²⁸⁷

Ebu Sâlih (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim Aleyhisselam ailesine yiyecek aramak için ayrıldı. Fakat yiyecek bulamadı. Kırmızı topraklı bir yere rastgeldi, ondan biraz aldı ve ailesine geri döndü. Ailesi: "Bu nedir" dediler. O da: "Kırmızı bir buğday" dedi. İbrahim onu ekti. Onlar da onun, kırmızı bir buğday olduğunu gördüler. İbrahim dedi ki: "Ondan biraz ekilirse, kökünden ucuna kadar taneleri olan başaklar verecektir."

²⁸⁶ Hâkim en-Nisâbüri, Müstedrek, C. III, s. 417, no: 4070.

²⁸⁷ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 518, no: 11868.

24- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُلَيْلٍ عَنْ عَلِيٍّ فِي قَوْلِهِ [يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ]

قال: لَوْلَا أَنَّهُ قَالَ [وَ سَلَامًا] لَقُتِلَهُ بِرُدِّهَا.²⁸⁸

Ali (R.A.)’dan şöyle rivayet edilmiştir:

Allah’ın: “Ey ateş! İbrahim’e soğuk ve esenlik verici (selametli) ol!”²⁸⁹ sözünde eğer “Esenlik verici (güvenli, selametli) ol” demeseydi, onun (ateşin) soğukluğu İbrahim’i öldürürdü.

25- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نَابِتٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ مَوْلَى أَبِي بُرْهَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ حَبِيبٍ قَالَ: لَمَّا رَأَى

إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْمَنَامِ ذَبْحَ إِسْحَاقَ سَارَ بِهِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ فِي غَدَاةٍ وَاحِدَةٍ حَتَّى أَتَى الْمُنَحْرَ بِمِثْقَلِ قَلَمٍ صَرَفَ اللَّهُ عَنْهُ الذَّبْحَ قَامَ بِكَبْشٍ فَذَبَحَهُ، ثُمَّ رَجَعَ بِهِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ فِي رَوْحَةٍ وَاحِدَةٍ طَوَّيْتُ لَهُ الْأُودِيَةَ وَالْجِبَالَ.²⁹⁰

Sai’d b. Cübeyr (R.A.)’dan şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim Aleyhisselam, rüyasında İshak’ı kurban ettiğini gördüğünde; zaman mefhumu kaldırılıp, bir aylık yolu, bir sabah serinliği kadar kısa bir zamanda almış, Minâ’da ki kesim yerine varmıştı. Allah, onun kurbanını değiştirip, kurban etmesi için bir koç vermiş, o da koçu kurban etmişti. Daha sonra kensinden mekan mefhumu kaldırılıp, yol kısaltılmış, o da bir aylık yolu, bir gece serinliği kadar kısa bir zamanda alarak, geri dönmüştür.

26- حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ عَنْ كَعْبٍ قَالَ: مَا أُحْرِقَتِ النَّارُ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا وَثَاقَةً.²⁹¹

Ka’b (R.A.)’dan şöyle rivayet edilmiştir:

(İbrahim ateşe atıldığında) Ateş, sadece İbrahim’i bağlayan ipleri yakmıştır.

27- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَمَّا أُلْقِيَ إِبْرَاهِيمُ فِي النَّارِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ فِي السَّمَاءِ

وَاحِدٌ وَأَنَا فِي الْأَرْضِ وَاحِدٌ أَعْبُدُكَ.²⁹²

Ebu Hureyre, Rasûlullah (S.A.V.)’den şöyle rivayet etmiştir:

²⁸⁸ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 519, no: 11871.

²⁸⁹ Kur’an-ı Kerim, Enbiya, 21/69.

²⁹⁰ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 520, no: 11872.

²⁹¹ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 520, no: 11873.

²⁹² İlyseme, Mecme’uz-Zevâid, C. VIII, s. 201-202.

“İbrahim ateşe atıldığı esnada: ‘Ey Allahım! Sen gökte teksin, ben de yerde tekim ve sana ibadet ediyorum’ demiştir”.

-28- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ سَأَلَ رَبَّهُ يَا رَبِّ مَا جَزَاءُ مَنْ حَمِدَكَ؟ قَالَ: الْحَمْدُ مِصْبَاحُ شُكْرِ،

وَالْحَمْدُ يُعْرَجُ بِهِ إِلَى عَرْشِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.²⁹³

Enes b. Malik'den böyle rivayet edilmiştir:

İbrahim, Rabbına: “Ey Rabbim! Sana hamdedenin mükafatı nedir?” diye sordu. Rabbi ona: “Hamd şükürün ışığıdır. Hamd ile alemlerin Rabbinin arşına çıkılır” dedi.

²⁹³ Deylemî, Müsned'ül-Firdevs, C. I, s. 274.

B. AMELİ RİVAYETLER

Hız. İbrahim ile ilgili ameli konudaki rivayetleri burada ele alacağız. Bu başlık altında vereceğimiz rivayetlerin mahiyeti, uygulama konularından oluşmaktadır. Doğrudan Hız. İbrahim'in, dünyevi davranış veya ibadet gibi tatbikatı olmasının yanında Peygamber'imizin ya da sahabilerin dolaylı olarak kendisine isnad ettikleri sözler içerisinde günümüze kadar intikal etmiş olan, aslı Hız. İbrahim'e ait uygulamaları bu bölümde görme imkanına kavuşacağız.

-29- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى أَوْ ابْنُ سَلَامٍ عَنْهُ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَبْرِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ عَنْ أُمِّ شَرِيكٍ رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِ الْوَزَغِ وَقَالَ كَانَ يَنْفُخُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.²⁹⁴

Ümmü Şüreyk (R.A.) Rasûlullâh (S.A.V.)'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“Rasûlullâh (S.A.V.) zehirli alaca kelerin öldürülmesini emretti ve şöyle dedi: Keler Hız. İbrahim'in ateşine üflemiştir.”

-30- حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ قَابُوسَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا فَرَّغَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ بِنَاءِ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ قِيلَ لَهُ:

أَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ، قَالَ: رَبِّ! وَمَا يَبْلُغُ صَوْتِي، قَالَ: أَذِّنْ وَ عَلَى الْبَلَاغِ، قَالَ: فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا

أَيُّهَا النَّاسُ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْحَجُّ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ، قَالَ: فَسَمِعَهُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ، أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ يَحِجُّونَ

مِنْ أَقْصَايِ الْأَرْضِ يَلْبُونُ.²⁹⁵

İbni Abbas (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim Aleyhisselam, Beyt'ül-Atîk'in yapımını bitirdiğinde insanları hacca davet etmesi söylendi. İbrahim: “Ey Rabbim! Sesim yeterli gelmez” dedi. Allah da: “Sen davet et, ulaştırmak bana aittir.” Dedi. İbrahim: “Ey insanlar! Beyt'ül-Atîk'e haccetmek size farz kılındı.” Dedi. Yer ve gök arasındaki herkes o daveti işitti. (İbni Abbas da, şöyle dedi:) Yeryüzünün en uzak köşesinden gelip orayı haccetmeleri bunun göstergesidir.

²⁹⁴ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3359. Ayrıca bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Nesâî, *Sünen*, Menâsik'ul-Hac, 85; İbni Mâce, *Sünen*, Sayd, 12, no: 3231; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. IX, s. 366, no: 24588; C. IX, s. 413, no: 24834; C. X, s. 9, no: 25701; C. X, s. 41, no: 25885.

²⁹⁵ İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. XI, s. 518, no: 11867.

-31- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرْقِيِّ أَخْبَرَنِي أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نُصَلِّيَ عَلَيْكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ²⁹⁶

Ebu Humejd Sâidi (R.A.)'dan rivayete göre:

- Ya Rasûlullâh, sana nasıl salât-ü selâm getirip dua edelim. Diye sormuşlardı.

Rasûlullâh (S.A.V.):

- “Ya Rab! Muhammed’e (dünyada şeriatini, âhirette şefaatinin) kutlu kıl; ailesine ve bütün ümmetine de rahmet eyle. Nasıl İbrahim’e kutlu kıldın, rahmet ettinse. Ya Rab! Muhammed üzerinde (ona verdiğin) şeref ve saadeti dâim kıl. Zevcelerinin ve bütün ümmetinin üzerinde sabit kıl. Nasıl İbrahim’in üzerinde sabit ve mübarek kıldınsa. Ya Rab! Hamdedilecek, övülecek olan sensin”.

-32- حَدَّثَنَا عُيَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: سَتَكُونُ هِجْرَةٌ بَعْدَ هِجْرَةٍ فَخِيَارُ أَهْلِ الْأَرْضِ أَلَزَمُهُمْ مُهَاجَرَةَ إِبْرَاهِيمَ وَيَقَى فِي الْأَرْضِ شِرَارَ أَهْلِهَا تَلْفِظُهُمْ أَرْضَهُمْ تَقْدَرُهُمْ نَفْسُ اللَّهِ وَتَحْشُرُهُمُ النَّارُ مَعَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ.²⁹⁷

Abdullah b. Ömer b. Hattâb'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: Yeryüzünde sadece kötü insanlar kalana kadar, babanız İbrahim'in hicret ettiği yere, sürekli hicret olacaktır. Onlar ise (kötü olanlar) biraraya geleceklerdir. Allah onları kötü bir hale sokacak, maymunlar ve domuzlar ile birlikte ateşe atacaktır. Beraber sabahlayıp, beraber akşamlayacaklar. Onların yemekleri ise, maymunların ve domuzların artıkları olacaktır.

²⁹⁶ Buhari, **Sahih**, Enbiya, 10, no: 3369; Nesâî, **Sünen**, Sehv, 49-54; Ebu Dâvud, **Sünen**, Salât, 183, no: 979; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. IX, s. 152, no: 23661; Malik, **Muvatta'**, Salât, s. 115, had. no: 395. Bazı lafız farklılıklarıyla bkz. Buhari, **Sahih**, Enbiya, 10, no: 3370; Tefsîru Sûret'il-Ahzâb, 10; Dea'vât, 32, no: 6357-6358; Tirmizî, **Sünen**, Vitr, 20, no: 483; Tefsîr'ul-Kur'ân, 34, no: 3220; Ebu Dâvud, **Sünen**, Salât, 183, no: 976, 977, 978, 982; İbni Mâce, **Sünen**, İkâmet'us-Salât, 25, no: 903-906; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. I, s. 342, no: 1396; C. I, s. 423, no: 1714; C. IV, s. 94, no: 11433; C. VI, s. 67, no: 17066; C. VI, s. 68, no: 17071; C. VI, s. 320, no: 18127, 18128; C. VI, s. 324, no: 18150, 18156; C. VIII, s. 317, no: 22415; C. IX, s. 18, no: 23049; C. IX, s. 57, no: 23233; Ebu Abdullah Malik b. Enes, **Muvatta'**, Salât, s. 115, had. no: 396, Beyrut, 1994; Dârimî, **Sünen**, Salât, 85, no: 1342, 1343.

-33- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَلَمَةَ بْنِ كَهْمَلٍ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَلَمَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا إِذَا أَصْبَحْنَا أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ وَكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ وَسُنَّةِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَإِذَا أَمْسَيْنَا مِثْلَ ذَلِكَ.²⁹⁸

Ubey b. Ka'b'dan rivayet edildiğine göre; Rasûlullâh (S.A.V.) sabah kalktığımızda şu duayı okumamızı öğretti: "Ey Allah'ım! İslam fitratı, ihlas kelimesi, Peygamberimiz Muhammed (S.A.V.)'in sünneti, müşriklerden olmayan, müslim ve hanîf olan babamız İbrahim'in dini üzerine uyandır." Aynı şekilde akşamladığımızda da bu duayı okumamızı tavsiye ederdi.

-34- حَدَّثَنَا حَسَنُ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ فَاذِلَةَ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ لِمَ سَمَّى اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلَهُ الَّذِي وَفَّى لَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ كُلَّمَا أَصْبَحَ وَأَمْسَى [فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ] حَتَّى يَخْتِمَ الْآيَةَ.²⁹⁹

Süheyl b. Muâz babasından rivayet ettiğine göre;

Rasûlullâh (S.A.V) buyurmuştur ki: "Size Allah'ın, İbrahim'i niçin güvenilir bir dost (Halîl) diye isimlendirdiğini söyleyeyim mi? Çünkü o, sabahları kalkarken ve akşamları yatarken; 'Öyle ise akşama girdiğiniz zaman da, sabaha erdiğiniz zaman da Allah'ı tesbih ediniz.'³⁰⁰ Ayetini sonuna kadar okurdu.

-35- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ عَنْ ابْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: هَكَذَا كَانُوا يُوصُونَ هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ فَلَانُ بْنُ فُلَانٍ أَنَّهُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ [وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ] وَأَوْصَى مَنْ تَرَكَ بَعْدَهُ مِنْ أَهْلِهِ أَنْ يَتَّقُوا اللَّهَ وَيُصْلِحُوا ذَاتَ

²⁹⁷ Ebu Dâvud, Sünen, Cihâd, 3, no: 2482. Bazı lafız farklılıkları ile bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. II, s. 375, no: 5575; C. II, s. 638, no: 6888; C. II, s. 660, no: 6970.

²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. VIII, s. 24, no: 21202; C. V, s. 238, no: 15360, 15363, 15364, 15367; Dârimî, Sünen, İsti'zân, 54, no: 2688.

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. V, s. 310, no: 15624.

³⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, Rum, 30/17.

بَيْنَهُمْ وَأَنْ يُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ وَأَوْصَاهُمْ بِمَا أَوْصَىٰ بِهِ إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ [يَا بَنِيَّ إِنْ أَلَّفَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ] وَأَوْصَىٰ إِنْ حَدَّثَ بِهِ حَدَّثَ مِنْ وَجْهِهِ هَذَا أَنْ حَاجَّتُهُ كَذًا وَكَذَا.³⁰¹

Enes b. Mâlik (R.A.) şöyle rivayet etmiştir: Onlar şu şekilde vasiyet ederlerdi: Onlara herhangi birinin tavsiye ettiği kişi, oğluna; Allah'dan başka ilah olmadığına, Muhammed (S.A.V.)'in, onun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet etmesi, (kendisinde şüphe olmayan) kıyametin kopacağı, Allah'ın kabirlerdekilerini dirilteceği vasiyet edilir. Ayrıca geride bıraktığı kişilere; eğer mümin iseler, Allah'dan korkmaları, aralarını düzeltmeleri, Allah ve Rasûlüne itaat etmeleri ve de İbrahim'in oğluna ve Ya'kub'a yaptığı tavsiyenin aynısı vasiyet ederdi: "Oğullarım, Allah sizin için o dini seçti. Bundan dolayı sadece müslümanlar olarak ölünüz."³⁰² Daha sonra, ağrı, hastalık ve dünya ile alâkalı bir ihtiyacı varsa, onu dile getirmesi tavsiye edilirdi.

-36- حَدَّثَنَا أَبُو الْعَاسِمِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا حميد بن عياش الرملي، ثنا مؤمل بن إسماعيل، ثنا سفيان الثوري، عن أبي إسحاق، عن حارثة بن مضرب، عن علي رضي الله عنه قال: لَمَّا أَمَرَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِنَاءَ الْبَيْتِ خَرَجَ مَعَهُ إِسْمَاعِيلُ وَهَاجِرٌ، فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ رَأَى عَلَى رَأْسِهِ فِي مَوْضِعِ الْبَيْتِ مِثْلُ الْقِمَامَةِ فِيهِ مِثْلُ الرَّأْسِ فَكَلَّمَهُ فَقَالَ: يَا إِبْرَاهِيمُ ابْنِ عَلِيٍّ ظَلِي أَوْ عَلَى قَدْرِي وَلَا تَزِدْ وَلَا تَنْقُصْ، فَلَمَّا بَتَّى خَرَجَ وَخَلَفَ إِسْمَاعِيلُ وَهَاجِرٌ، وَذَلِكَ حَيْثُ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: [وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَلَّا تَشْرِكَ بِ شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْنِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ]³⁰³

Hiz. Ali (R.A.) şöyle rivayet etmiştir:

İbrahim Beytullah'ın yapılması ile emrolunduğunda, İsmail ve Hâcer ile yola çıktı. Mekke'de Beyt'in yerine vardığında, içinde kafa bulunan bir bulut gördü. (O baş) İbrahim'e dedi ki: Ey İbrahim! (Kâbe'yi) Benim büyüklüğüm veya gölgemin çevrelediği kadar yap. Fakat ne fazla olsun ne de az. İbrahim Beytullah'ı yaptıktan sonra Hâcer ve İsmail'i orada bırakıp gitti. İşte bunlar Allah'ın şu dedikleriyle uygun düşmektedir: "Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle

³⁰¹ Dârimî, Sünen, Vesâyâ, 4, no: 3183. Bazı lafız farklılıkları ile bkz: Dârimî, Sünen, Vesâyâ, 4, no: 3182.

³⁰² Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/132.

³⁰³ Hâkim en-Nisâbü'rî, Müstedrek, C. III, s. 420, no: 4078.

demıştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.”

-37- عن أبو الدرداء: كَانَ إِبْرَاهِيمُ الْخَلِيلُ إِذَا صَلَّى ذَكَرَ كَلِمَةً، فَكَرَّهَ لَهُ رَبُّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - ذَلِكَ. فَبَعَثَ

جِبْرِيلَ فَاتَىٰ يَتُوبَ فَقَطَّعَهُ سَرَائِيلَ وَأَعْطَاهُ فَخِيْتَهُ فَلَبَسَهُ إِبْرَاهِيمُ فَقَالَ: مَا أَسْتَرَ هَذَا وَأَحْسَنَهُ.³⁰⁴

Ebu Derda’dan, Rasûlullah (S.A.V.)’in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“İbrahim Halil, namaz kılarken bir kelime zikrederdi. Rabbi ona bu kelimeyi tekrarlattı. Allah Cibril’i ona gönderdi. Cibril bir şalvarlık kumaş kesip, ona verdi. İbrahim, onu dikip, giydi: “Ne güzel örttü, çok da güzel” dedi.

³⁰⁴ Deylemî, Müsned’ül-Firdevs, C. III, s. 318, no: 4840.

C. AHLAK VE FEZÂİLE DAİR RİVAYETLER

Hiz. İbrahim'in ahlak ve fezailine dair Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in hadisleri şunlardır:

38- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلَيْدٍ الرَّضِيُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثًا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَحْبُوبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ ثِنْتَيْنِ مِنْهُنَّ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَوْلُهُ [إِنِّي سَقِيمٌ] وَقَوْلُهُ [بَلْ فَعَلُهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا] وَقَالَ بَيْنَا هُوَ ذَاتَ يَوْمٍ وَسَارَةُ إِذْ أَتَى عَلَى جَبَّارٍ مِنَ الْجَبَابِرَةِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ هَذَا رَجُلًا مَعَهُ امْرَأَةٌ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ فَأَرْسَلْ إِلَيْهِ فَسَأَلَهُ عَنْهَا فَقَالَ مَنْ هَذِهِ قَالَ أُخْتِي فَأَتَى سَارَةَ قَالَ يَا سَارَةُ لَيْسَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مُؤْمِنٌ غَيْرِي وَغَيْرِكَ وَإِنْ هَذَا سَأَلَنِي فَأَخْبِرْتَهُ أَلَيْكَ أُخْتِي فَلَا تُكَذِّبِينِي فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا فَلَمَّا دَخَلَتْ عَلَيْهِ ذَهَبَ يَتَنَاوَلُهَا بِيَدِهِ فَأَخَذَ فَقَالَ ادْعِي اللَّهَ لِي وَلَا أَضْرُكَ فَدَعَتْ اللَّهَ فَأَطْلِقْ ثُمَّ تَنَاوَلَهَا الثَّانِيَةَ فَأَخَذَ مِثْلَهَا أَوْ أَشَدَّ فَقَالَ ادْعِي اللَّهَ لِي وَلَا أَضْرُكَ فَدَعَتْ فَأَطْلِقْ فَدَعَا بَعْضَ حَاجَّتِهِ فَقَالَ إِيكُمْ لَمْ تَأْتُونِي بِإِنْسَانٍ إِنَّمَا أَتَيْتُمُونِي بِشَيْطَانٍ فَأَخَذَهَا هَاجِرَ فَأَتَتْهُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ مَهْيَا قَالَتْ رَدَّ اللَّهُ كَيْدَ الْكَافِرِ أَوْ الْفَاجِرِ فِي نَحْرِهِ وَأَخَذَهَا هَاجِرَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ تِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ³⁰⁵

Ebu Hureyre (R.A.)'dan rivayet olunduğuna göre, Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

İbrahim (A.S.) yalnız üç defa yalan söylemiştir. Ebu Hureyre: İbrahim (A.S.) ömründe üç defa yalan söylemiştir. Bunlardan ikisi (kendisine ait bir sebeple değil) Aziz ve Celil olan Allah'ın zatı ve rızası için; birincisi (putpetrestlere): hakikaten ben hastayım! Demesi, ikincisi de: belki putların şu büyüğü bu işi işlemiştir! Demesi. (Üçüncüsü için de şöyle) demiştir: İbrahim günün birinde (bir kadın güzeli olan zevcesi) Sâre ile beraber Cebabireden azılı bir zalim (olan Mısır veya Erdün melikinin bulunduğu şehir) e uğrayıvermişti. (Adamları tarafından) Melik'e:

- Şehre misafir bir kişi gelmiştir. Beraberinde insanların en güzeli bir kadın vardır. Diye haber verildi. Zalim Melik İbrahim'e haber gönderdi. Geldiğinde Sâre'den bahsederek:

- Bu kadın kimdir? diye sordu. Hazret-i İbrahim:

- Kız kardeşim, dedi. Sonra İbrahim Sâre'nin yanına geldi ve şöyle dedi:

- Ey Sâre, şüphesiz yeryüzünde benden ve senden başka Allah'a inanan yoktur. Bana senin kim olduğunu sordular ve ben de kız kardeşim olduğunu söyledim. Sakın beni tekzip etme! Dedi ve sonra Sâre'yi Melik'e gönderdi. Sare, Melik'in yanına geldiğinde, Melik, ona yöneldi ve eline aldı. (Eli şiddetli bir şekilde tutuldu.) Ardından:

- Sen (Allah'dan elimi salıvermesi için) dua et, ben de sana zarar vermiyeyim. dedi. Sâre dua edince, (eli) bırakıldı. Bu olay ikinci ve üçüncü defa da aynı şekilde cereyan edince Melik, yanındakilere:

- Siz bana insan değil, şeytan getirmişsiniz diyerek Hâcer'i de o'na vererek geri yolladı. Sâre geri geldiğinde Hz. İbrahim namaz kılıyordu. (Namazını bitirdikten sonra) eliyle işaret ederek:

- Bu ne hâl! Dedi. Sare:

- Allah kafirin hilesini başına geçirdi ve Hâcer'i bana hediye ettiler. Dedi. Ebu Hureyre bu hâdiseyi anlattığı zaman: "Ey beni mâi semâ! (Ey gök suyunun oğulları) İşte bu sizin annenizdir." Derdi.

39- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَاللَّفْظُ لِأَبِي بَكْرٍ قَالَ إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَبْدِ عَنِ

عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ التَّخْرَانِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي خُنْدَبٌ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ بِخَمْسٍ وَهُوَ يَقُولُ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ أَنْ يَكُونَ لِي مِنْكُمْ خَلِيلٌ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا

كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أُمَّتِي خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا أَلَا وَإِنْ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا

يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَلْبِيَانِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ أَلَا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ³⁰⁶

Cundub (R.A.) tahdis edip dedi ki:

Vefatından beş gün evvel Peygamber (S.A.V.)'den işittim, şöyle buyuruyordu: "Sizlerden bir dostum olmasından Allah'a iltica ederim. Çünkü Allah Teâla İbrahim'i bir dost edindiği gibi beni de bir dost edinmiştir. Ümmetimden birini kendime halil edinseydim, Ebû Bekir'i halil edinirdim. Dikkat edin! Sizden evvelkiler

³⁰⁵ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3358; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Müslim, *Sahih*, Fedâil, 149; Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr'ul-Kur'ân, 22, no: 3166; Ebu Dâvud, *Sünen*, Talâk, 16, no: 2212; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. II, s. 369, no: 9252.

³⁰⁶ Müslim, *Sahih*, Mesâcid, 20.

peygamberlerinin ve aralarındaki iyi kimselerin kabirlerini birer mescid ediniyorlardı. Dikkat edin! Sakın kabirleri mescidler edinmeyin. Ben sizleri bundan kesin olarak men ediyorum.

-40- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ قَالَ أَتَقَاهُمْ فَقَالُوا لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ قَالَ فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ خَلِيلِ اللَّهِ قَالُوا لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ قَالَ فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ نَسْأَلُونَ خِيَارَهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارَهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا³⁰⁷

Ebu Hureyre (R.A.)'dan şöyle dediği rivayet olunmuştur:

- Ya Rasûlullâh! Nâsın (Allah yanında) en çok kerem ve ihsana nâil olanı kimdir? diye sorulmuştu: O da:

- (Hayır işlemek cihetiyle) Nâsın en ziyade müttakî olanıdır, diye buyurdu. Soru soranlar: Ya Rasûlullâh! Size amel cihetiyle sahib-i kerem kişiyi sormuyoruz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullâh:

- Öyle ise (şeref cihetiyle de) Yusuf Nebiyyullâh'tır. (Yusuf) Nebiyyulâh (Yâkub'un) oğludur. (O da) Nebiyyulâh (İsâk'ın) oğludur. (O da) Halîlullâh (İbrahim'in) oğludur, buyurdu. Soru soranlar: Ya Rasûlullâh biz size bunu da sormadık, dediler. Bu defa Rasûlullâh:

- Anlaşılan siz (mensubiyetleriyle iftihar ettiğiniz) Arab (şeceresin)'ın usûlünden (anaç soylarından) soruyorsunuz. (İyi biliniz ki) Arabların cahiliyyet zamanında hayırlı olanları ilim üzere hareket ederlerse, İslâm devrinde de hayırlıdırlar, diye buyurmuştur.

-41- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ فُلْفُلٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:

"يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ"، فَقَالَ: "ذَاكَ إِبْرَاهِيمُ"³⁰⁸

Enes b. Mâlik şöyle dedi:

³⁰⁷ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3353.

³⁰⁸ İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. XI, s. 518, no: 11865; Müslim, *Sahih*, Fedâil, 145; Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr'ul-Kur'ân, 86, no: 3352; Ebu Dâvud, *Sünen*, Sünnat, 14, no: 4672; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. IV, s. 356, no: 12826; C. IV, s. 367, no: 12906, 12907.

Bir kimse Rasûlullâh'ın yanına geldi ve: Ya! Hayr'al-Beriyye! (ey yaratılanların en hayırlısı!) diye seslendi. Bunun üzerine Rasûlullâh (S.A.V.): "Hayr'ul-Beriyye, İbrahim'dir" dedi.

-42- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ وَلَاءَةً مِنَ النَّبِيِّينَ وَإِنَّ وَلِيَّيَّ أَبِي وَخَلِيلَ رَبِّي ثُمَّ قَرَأَ³⁰⁹ [إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ]³¹⁰

Abdullah b. Mes'ûd (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Bütün Peygamberlerin, Peygamberlerden velileri vardır. Benim velim ise Rabbimin dostu olan atamdır." Sonra Rasûlullâh: "İnsanlardan İbrahim'e en yakın olanlar, şüphesiz ona (zamanında) tâbi olanlarla bu Peygamber ve (O'nun ümmetinden) iman edenlerdir. Allah müminlerin velisidir." Ayetini okudu.

-43- حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ أَسْلَمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ أَبِي عَمَّارٍ عَنْ وَائِلَةَ بْنِ الْأَسْفَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى مِنْ وَلَدِ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ وَاصْطَفَى مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ بَنِي كِنَانَةَ وَاصْطَفَى مِنْ بَنِي كِنَانَةَ قُرَيْشًا وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ³¹¹

Vâsile b. el-Eska' (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Allah, İbrahim oğullarından İsmail'i seçti, İsmail oğullarından Kinâne oğullarını seçti, Kinâne oğullarından Kureyş'i seçti, Kureyş'ten Hâşim oğullarını seçti, Hâşim oğullarından da beni seçti."

-44- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ الْجَهْظِيُّ حَدَّثَنَا غُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَهْرَامٍ عَنْ عِكْرِمَةَ

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: جَلَسَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْتَظِرُونَهُ قَالَ فَخَرَجَ حَتَّى إِذَا دَنَا مِنْهُمْ سَمِعَهُمْ يَتَذَكَّرُونَ فَسَمِعَ حَدِيثَهُمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ عَجَبًا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ اتَّخَذَ مِنْ خَلْقِهِ خَلِيلًا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا وَقَالَ آخِرُ مَاذَا بِأَعْجَبَ مِنْ كَلَامِ مُوسَى كَلِمَةً تُكَلِّمًا وَقَالَ آخِرُ فَعِيسَى كَلِمَةً اللَّهُ وَرُوحُهُ وَقَالَ آخِرُ آدَمُ اصْطَفَاهُ

³⁰⁹ Tirmizî, Sünen, Tefsir'ul-Kur'ân, 4, no: 2995; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. II, s. 61, no: 3800.

³¹⁰ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 4/68

³¹¹ Tirmizî, Sünen, Menâkıb, 1, no: 3605; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. VI, s. 45, no: 16984.

اللَّهُ فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ فَسَلَّمَ وَقَالَ قَدْ سَمِعْتُ كَلَامَكُمْ وَعَجَبْتُكُمْ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ وَهُوَ كَذَلِكَ وَمُوسَى نَجِيُّ اللَّهِ وَهُوَ كَذَلِكَ وَعِيسَى رُوحُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ وَهُوَ كَذَلِكَ وَآدَمُ اصْطَفَاهُ اللَّهُ وَهُوَ كَذَلِكَ أَلَا وَأَنَا حَبِيبُ اللَّهِ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا حَامِلُ لَوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفِّعٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يُحْرَكُ حِلَقُ الْجَنَّةِ فَيَفْتَحُ اللَّهُ لِي فَيُدْخِلْنِيهَا وَمَعِيَ فَقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَكْرَمُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَلَا فَخْرَ³¹²

İbni Abbas (R.A.)’dan rivayet edildiğine göre:

Peygamber (S.A.V.)’in Ashâbından bazı kişiler kendisini beklemek üzere oturmuşlardı. Sonra Rasûlullâh çıktı ve onlara yaklaşıncı birbirleriyle müzakere ettiklerini duydu. Konuşmalarını dinledi. Ashâb’dan biri: “Allah’ın mahlûkâtından bir dost edinmesi şaşılacak şey doğrusu; İbrahim’i dost edinmiş!” dedi. Öbürü: “Musâ’nın konuşmasından daha hayret verici ne olabilir? Allah onunla apaçık bir şekilde konuşmuş!” Dedi. Bir başkası: “İsa, Allah’ın kelimesi ve ruhu!” Dedi. Bir başkası da: “Adem, Allah onu seçmiştir” Dedi. Rasûlullâh üstlerine çıka geldi. Selam verdi ve şöyle buyurdu: “Konuşmalarınızı ve hayretlerinizi duydum. İbrahim, Allah’ın dostudur ve bu bir gerçektir. Musâ, Allah’ın konuştuğu kişidir ve bu bir gerçektir. İsa, Allah’ın ruhu ve kelimesidir ve bu bir gerçektir. Allah, Adem’i seçmiştir ve bu bir gerçektir. Dikkat ediniz! Allah’ın Habîb’i (Sevgilisi) – övünmeksizin – benim. Kıyamet gününde Hamd sancağının hâmilî – övünmeksizin – benim. Kıyamet gününde ilk şefaati eden ve şefaati ilk kabul edilen – övünmeksizin – benim. Cennetin (kapılarının) halkalarını ilk harekete geçiren – övünmeksizin – benim ki Allah bana (cennet kapısını) açacak ve beraberimde müminlerin fakirleri olduğu halde beni cennete sokacaktır. Ben geçmişlerin ve geleceklerin – övünmeksizin – en değerlisiyim.”

-45- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ وَعَبْدُ الرَّهْمَنِ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ فَرْعَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّمَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِ إِبْرَاهِيمَ وَمَسْجِدِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْتِ

الْمُقَدَّسِ³¹³

³¹² Tirmizî, **Sünen**, Menâkıb, 1, no: 3616. Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Dârimî, **Sünen**, Mukaddime, 8, no: 47.

³¹³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 4, s. 90, no: 11409. Ayrıca bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. V, s. 95, no: 14618.

Ebu Said el-Hudrî'den gelen bir rivayete göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Palanlar ancak üç mescide müteveccihen çekilir (ancak üç mescid için yola çıkılır): İbrahim'in mescidi, Muhammed (S.A.V.)'in mescidi ve Beyt'ül-Makdis."

-46- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ عَطَاءٍ بْنِ قُرَّةٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ضَمْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا أَعْلَمَ شَكَ مُوسَى قَالَ ذَرَارِيُّ الْمُسْلِمِينَ فِي الْجَنَّةِ يَكْفُلُهُمْ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ³¹⁴

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre: Rasûlullâh (S.A.V.) Hz. Musâ'nın şüphesine dair bilgi verirken şöyle dedi: "Müslümanların kadınları ve çocukları Cennet'tedir. Zira İbrahim Halilullah, onlara kefil olacaktır."

-47- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: الْأَبْدَالُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ ثَلَاثُونَ مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ عَزَّ وَجَلَّ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مَكَانَهُ رَجُلًا³¹⁵

Ubade b. Samit'in rivayetine göre Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Bu dinde, Halilurrahmân İbrahim gibi (onun değerinde) otuz kişi gelip geçmiştir. Biri öldüğünde Allah Tebarek ve Teâlâ, onun yerine (onun değerinde) başka birini getirmiştir."

-48- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الصَّحَّاحِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ لُقَيْمٍ عَنْ كَثِيرِ بْنِ

مُرَّةَ الْخَضْرَمِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا فَمَنْزِلِي وَمَنْزِلُ إِبْرَاهِيمَ فِي الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُجَاهَيْنِ وَالْعَبَّاسُ بَيْنَنَا مُؤْمِنٌ بَيْنَ خَلِيلَيْنِ³¹⁶

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (S.A.V.) şöyle demiştir:

"Allah, nasıl ki İbrahim'i kendisine dost edindiye, beni de kendisine dost edinmiştir. Kıyamet günü İbrahim ile ben, cennette yanyana olacağız. Abbas ise bizim aramızda olacaktır."

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. III, s. 216, no: 8332.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VIII, s. 410, no: 22815.

³¹⁶ İbni Mâce, *Sünen*, Mukaddime, 11, no: 141.

-49- أَخْبَرَنَا أَبُو زَكْرِيَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ السَّلَامِ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عِمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ، عَنْ

أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [فَيَقُولُونَ يَا إِبْرَاهِيمُ أَلَيْتَ خَلِيلَ الرَّحْمَنِ قَدْ سَمِعَ بِخَلَّتِكَ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ وَأَهْلُ الْأَرْضِ]³¹⁷

Ebu Hureyre (R.A.) Rasûlullâh (S.A.V.)'den şöyle rivayet etmiştir:

“Onlar dediler ki: Ey İbrahim! Sen Rahman’ın Halîlisin. Yerde ve gökte olanların hepsi senin bu dostluğunu işitmiştir.”

-50- أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْإِسْفَرَايِينِي، أَيْبًا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْبَرَاءِ، ثنا الْمُعَاوِيَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْحَرَاثِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْحَرَاثِيُّ، عَنْ

أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ الْحَرَاثِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: طَلَعَتْ كَفَّ مِنَ السَّمَاءِ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِهَا شَعْرَةٌ بَيْضَاءُ، فَجَعَلَتْ تَذْثُو مِنْ رَأْسِ إِبْرَاهِيمَ ثُمَّ تَذْثُو فَأَلْقَتْهَا فِي رَأْسِهِ وَقَالَتْ: اشْتَغَلْ وَقَارًا، ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ تَطْهَرَ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ شَابَ وَاحْتَنَنَ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ مِمَّا أَنْزَلَ مُحَمَّدًا فِي الْقُرْآنِ، فَكَانَ فِيمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ: [الْقَائِمُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّكَعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ]، و [قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ]، إِلَى قَوْلِهِ: [الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ]، وَالتِّي فِي الْأَحْزَابِ: [إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، وَالتِّي فِي سَأَلَ [وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ]، إِلَى قَوْلِهِ: [وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ]، فَلَمْ يَفِ بِهَذِهِ السَّهَامِ إِلَّا إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللَّهِ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.³¹⁸

Ebu Ümâme (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Gökyüzünden, iki parmağı arasında beyaz bir saç kılı olan bir el çıkıp, İbrahim’in başına yaklaşıp, o kılı attı. (O el) Dedi ki: “İbrahim’in vakârı arttı.” Sonra Allah, İbrahim’e temizlenmesini vahyetti. Böylece İbrahim, saçını ilk ağaran ve ilk sünnet olan kişidir. Allah, Kur’an’da Muhammed’e indirdiği şeylerden bir kısmını İbrahim’e de indirmiştir. Şunlar Allah’ın ona indirdiklerindendir: “Tövbe edip ibadet edenleri, şükredenleri, ibadetlerine devam edenleri, rükûya varıp secde edenleri, iyiliği emredip kötülükten men edenleri, Allah’ın sınırlarını koruyanları ve de müminleri müjdele.” Ve “Muhakkak ki müminler kurtulmuştur.” ayetinden “Onlar ki Firdevs’e varis olmuştur.”

³¹⁷ İlâkîm en-Nisâbüri, Müstedrek, C. III, s. 418, no: 4071.

ayetine kadar. Ahzâb sûresinde: “Muhakkak ki, müslüman erkekler ve müslüman kadınlar” ayetinin sonuna kadar. Ayrıca Seele (Mearic) sûresinde: “Onlar ki, namazlarına devam ederler” ayetinden “Onlar ki, verdikleri sözleri yerine getirirler” ayetine kadar. İşte bu indirilenler sadece Muhammed (S.A.V.) ve Halîlullah’a indirilmiştir.

-51- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ دَاوُدَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ [وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ] قَالَ: لَمْ يَتَلَّ أَحَدًا

بِهَذَا الدِّينِ فَأَقَامَهُ إِلَّا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.³¹⁹

İbni Abbas (R.A.) “Rabbi İbrahim’i birtakım kelimelerle imtihan etmişti” ayetini şöyle açıklamıştır: Bu dinin ikâme edilmesinde, İbrahim aleyhisselâm’dan başkası imtihan edilmemiştir.

-52- حَدَّثَنَا معاوية بن هشام قال أخبرنا سفيان عن زيد بن أسلم عن عبد الله بن عبيد بن عمر عن أبيه قال: قال موسى: يَا رَبِّ

ذَكَرْتُ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ ثُمَّ أُعْطِيتَهُمْ ذَاكَ، قَالَ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَعْدِلْ فِي شَيْءٍ إِلَّا إِخْتَارَنِي، وَ إِنَّ إِسْحَاقَ جَادَ لِي بِنَفْسِهِ فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا أَجْوَدُ، وَ إِنَّ يَعْقُوبَ لَمْ يَبْلَاءَ إِلَّا زَادَ بِي حَسَنَ ظَنِّ.³²⁰

Abdullah b. U’beyd b. Umeyr (R.A.), babasından şöyle rivayet etmiştir:

Musa demiştir ki: “Ey Rabbim! İbrahim, İshâk ve Yâkub’u zikrettin ve onlara şunları verdin”. Allah dedi ki: “İbrahim her işinde benim istediğimi seçti. İshâk, kendi nefisini benim hizmetime adadı. O, başka şeylerde de cömerttir. Yâkub’a da imtihan etmek için ne kadar musibet verdimse, bana karşı hep hüsn-ü zanda bulundu”.

-53- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: مَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَلَهُ نَظِيرٌ فِي أُمَّتِي: فَأَبُو بَكْرٍ نَظِيرُ إِبْرَاهِيمَ، وَعُمَرُ نَظِيرُ مُوسَى.

وعثمان نظير هارون، وعلي بن أبي طالب نظيري. ومن سره أن ينظر إلى عيسى بن مريم فانظر إلى أبي ذر.³²¹

Enes b. Malik’ten, Rasûlullah (S.A.V.)’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Her bir peygamberin şahsiyet bakımından benzeri, ümmetimin içinde mevcuttur. Ebu Bekir

³¹⁸ Hâkim en-Nisâbü’rî, *Müstedrek*, C. III, s. 419, no: 4075.

³¹⁹ İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. XI, s. 522, no: 11878. Ayrıca bazı lafız farklılıkları ile bkz: Hâkim en-Nisâbü’rî, *Müstedrek*, C. III, s. 421, no: 4081.

³²⁰ İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. XI, s. 520, no: 11874.

³²¹ Deylemî, *Müsne’ül-Firdevs*, C. IV, s. 336, no: 6514.

İbrahim'in, Ömer Musa'nın, Osman Harun'un, Ali b. Ebi Talib ise benim karakterimdendir. İsa b. Meryem'e bakmak isteyen ise Ebu Zer'e baksın."

-54- عن عائشة: كَانَ إِبْرَاهِيمُ مِنْ أَغْيَرِ النَّاسِ، وَمِنْ غَيْرَتِهِ (أَلَّهُ) جَعَلَ لِإِسْحَاقَ مَشْرَبَةً فَوْقَ بَيْتِهِ نَفُتَحُ إِلَى

غَيْرِ بَيْتِهِ الَّذِي هُوَ فِيهِ.³²²

H. A. İ. den, Rasûlullah (S.A.V.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"İbrahim, insanlar içerisinde çokça iyilik yapanlardan idi. Onun iyiliklerinden birisi de şudur: İshak için evinin üzerinde bir kuyu kazdırıp, suyunu (insanların faydalanması için) dışarı doğru akıtmıştır.

-55- حَدَّثَنَا أَبُو معاويةَ عَنْ عاصِمٍ عَنْ أَبِي عَثْمَانَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: لَمَّا رَأَى إِبْرَاهِيمُ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَأَى

عَبْدًا عَلَى فَاحِشَةٍ فَدَعَا عَلَيْهِ فَهَلَكَ، ثُمَّ رَأَى آخَرَ فَدَعَا عَلَيْهِ فَهَلَكَ، فَقَالَ اللَّهُ: أَنْزِلُوا عَبْدِي، لَا يُهْلِكُ عِبَادِي.³²³

Selman (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim'e yerlerin ve göklerin bilgisi verildiğinde, kötülük yapan bir insanı gördü ve ona beddua etti. O da helak oldu. Kötülük yapan başka bir insanı gördü ve ona beddu etti. O da helak oldu. Bunun üzerine Allah: "Kulumu (İbrahim'i) durdurun. Kullarım helak olmasın" dedi.

-56- حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ عَنْ النُّعْمَى عَنْ أَبِي عَثْمَانَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: أَرْسَلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَسَدَانِ مَجُوعَانِ،

فَلَحَسَاهُ وَسَجَدَا لَهُ.³²⁴

Selman (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim Aleyhisselam'a iki tane aç aslan gelip onu yalayıp, ona secde ettiler.

-57- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَوَّلُ مَنْ اخْتَضَبَ بِالْحَنَاءِ وَالْكُتْمِ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ، وَأَوَّلُ مَنْ اخْتَضَبَ

بِالسَّوَادِ فِرْعَوْنُ.³²⁵

Enes b. Malik'ten, Rasûlullah (S.A.V.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Saçına ilk kına yakan kişi İbrahim'dir. Saçımı ilk siyaha boyayan ise Firavun'dur."

³²² Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, C. III, s. 318, no: 4839.

³²³ İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. XI, s. 519, no: 11869. Ayrıca bkz: Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, C. VIII, s. 201.

³²⁴ İbni Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, C. XI, s. 519, no: 11870.

³²⁵ Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, C. I, s. 59, no: 47.

D. PEYGAMBERİMİZ'İN SÜNNETLERİ İÇERİSİNDE HZ. İBRAHİM'E AİT OLAN UYGULAMALAR

Hız. Peygamber'in ifadesiyle, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen peygamberlerin ortak özelliğini oluşturan hususlardan biri de, iman ve amel konusudur. Binaenaleyh biz burada Hız. İbrahim'den bize intikal edip, Peygamberimiz'de ifade ve tatbik devamlılığını sağlayan sünnetleri zikredeceğiz. Bu özellikteki rivayetler şunlardır:

58- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنِ الْمُنْهَالِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَوِّذُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَيَقُولُ إِنَّ أَبَاكُمَا كَانَ يُعَوِّذُ بِهَا إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ غَيِّبٍ لَئِمَّةٍ"³²⁶

İbn-i Abbas (R.A.)'dan gelen bir rivayete göre:

Nebi (A.S.), korunmaları için Hasan ile Hüseyin'e (meali aşağıdaki duayı) okurdu ve; "(Büyük) babanız (İbrahim) de bu duayı (oğulları) İsmail ile İshak'a okurdu" der idi.

Allah'ım – insin, cinnin, şeytan (ın şerrin) dan, (zehirli) haşerattan ve dokunan her kötü gözden – şifa veren kelimelere sığınırım.

59- حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عُبَادِ بْنِ نَعِيمٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَدَعَا لَهَا وَحَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ كَمَا حَرَّمَ إِبْرَاهِيمُ مَكَّةَ وَدَعَوْتُ لَهَا فِي مَدَنَاهَا وَصَاعَهَا مِثْلَ مَا دَعَا إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِمَكَّةَ³²⁷

Abdullah İbn-i Zeyd (R.A.)'ın Rasûlullah (S.A.V.)'den rivayetine göre, Rasûl-i Ekrem: "İbrahim Mekke'yi muhterem kıldı ve Mekke'ye (yümn-ü bereketle) dua buyurdu. İbrahim'in Mekke'yi muhterem kıldığı gibi ben de Medine'yi muhterem kıldım ve Medine'nin ticaretinin bereketi hakkında dua ettim." Buyurmuştur.

³²⁶ Buhari, **Sahih**, Enbiya, 10, no: 3371; Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 18, no: 2060; İbni Mâce, **Sünen**, Tıb, 36, no: 3525; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. I, s. 508, no: 2112; C. I, s. 580, no: 2434.

³²⁷ Buhari, **Sahih**, Buyû', 53; Müslim, **Sahih**, Hâc, 425; Bazı lafız farklılıklarıyla Bkz, Müslim, **Sahih**, Hâc, 426, 428, 442, 444, 447; Tirmizî, **Sünen**, Dea'vât, 54, no: 3454; Menâkıb, 68, no: 3914; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. I, s. 245, no: 935; C. I, s. 252, no: 959; C. I, s. 359, no: 1457; C. I, s. 388, no: 1593; C. I, s. 391, no: 1606; C. III, s. 225, no: 8381; C.V, s. 208, no: 15235; C. V, s. 533, no: 16446; C. VI, s. 113, no: 17272, 17274; C. VIII, s. 212, no: 21973; C. VIII, s. 384, no: 22693; C. VIII, s. 401, no: 22771; C. VIII, s. 423, no: 22853; Malik, **Muvatta'**, Câmi', s. 639, had. no: 1594.

-60- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ بْنِ حَنْطَلٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ أَخَذْنَاهُ فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاجِعًا وَبَدَأَ لَهُ أَحَدٌ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَلِحَبُّهُ ثُمَّ أَشَارَ يَدِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا كَتَحْرِيمِ إِبْرَاهِيمَ مَكَّةَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا وَمُدَّنَا.³²⁸

Enes b. Mâlik (R.A.) şöyle diyordu:

Rasûlullâh ile beraber Hayber'e doğru çıkmıştık. Ben ona hizmet ediyordum. Geri dönüşte Uhud dağı görüldüğünde Rasûlullah (S.A.V.) şöyle dedi: "Şu Uhud dağıdır. O bizi sever, biz de onu severiz." Buyurdu. Sonra eliyle Medine'ye işaret ederek: "Ey Allah'ım! İbrahim'in Mekke'yi muhterem kıldığı gibi, ben de Medine'nin iki kara taş arasını muhterem kılıyorum. Ey Allah'ım! Medine'yi bizim için bereketli kıl!"

-61- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ قَالَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ اتَّخَذْنَا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًى فَتَزَلْتُ [وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًى] وَآيَةُ الْحِجَابِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَمَرْتَ نِسَاءَكَ أَنْ يَحْتَجِينَ فَإِنَّهُ يَكْلُمُهُنَّ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ فَتَزَلْتُ آيَةَ الْحِجَابِ وَاجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَيْرَةِ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُنَّ [عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَرْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ] فَتَزَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ³²⁹

Enes b. Mâlik şöyle rivayet etmiştir:

Ömer (R.A.) şöyle demiştir: Ben üç şeyde Rabbıma muvafâkat ettim: Ya Rasûlullâh! Makam-ı İbrahim'i musalla (yani namazgâh) edinsek, dedim. "...Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin"³³⁰ Ayeti nazil oldu. Ya Rasûlullâh!

³²⁸ Buhari, **Sahih**, Cihad, 71, no: 2889. Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, **Sahih**, Cihad, 74; Enbiyâ, 10, no: 3367; Et'ime, 28; Dea'vât, 36, İ'tisâm, 16, no: 7333; Meğâzi, 28, no: 4083-4084; Müslim, **Sahih**, Hâc, 432; Tirmizi, **Sünen**, Menâkıb, 68, no: 3922; İbni Mâce, **Sünen**, Menasik, 104, no: 3113; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. IV, s. 318, no: 12616; C. IV, s. 479, no: 13525; C. IV, s. 483, no: 13548; Malik, **Muvatta'**, Câmi', s. 642, had. no: 1602.

³²⁹ Buhari, **Sahih**, Salât, 32; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Müslim, **Sahih**, Fedâil'us-Sahâbe, 24; Tirmizi, **Sünen**, Tefsir'ul-Kur'an, 3, no: 2959-2960; İbni Mâce, **Sünen**, İkâmet'us-Salât, 56, no: 1009; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. I, s. 60, no: 157, 160; C. I, s. 85, no: 250; Dârimî, **Sünen**, Menâsik, 33, no: 1849.

³³⁰ Kur'an-ı Kerim. Bakara, 2/125.

Emretsen de zevcelerin perde içine girseler. Çünkü iyi olan da kötü olan da onlarla konuşabilir, dedim. Derken hicâb ayeti³³¹ nazil oldu. Kezâ Peygamber'in zevceleri O'na karşı çok titiz davranıyorlardı. Bunu da ben, Peygamber'imizin hanımlarına hatırlattım. Akabinden: "Eğer o sizi boşarsa yerinize Rabbi ona, sizden daha hayırlılarını vermesi ümit edilir"³³² ayeti nazil oldu.

-62- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَابِرٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَاسْتَلَمَ الْحَجَرَ ثُمَّ مَضَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَى الْمَقَامَ فَقَالَ [وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى] فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ وَالْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ ثُمَّ أَتَى الْحَجَرَ بَعْدَ الرَكَعَتَيْنِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّافَا أَطْنَهُ قَالَ [إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ]³³³

Cabir (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Rasûlullâh (S.A.V.) Mekke'ye varınca mescide girdi ve önce Hacer'ul-Esved'e dokundu. Sonra sağ tarafa geçip, üç kez seğırtti ve dört kez yürüdü. Sonra makama gelerek; "İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin!" buyurdu ve iki rekat namaz kıldı; makam kendisi ile Beytullah'ın arasında idi. İki rekat namaz kıldıktan sonra Hacer'ul-Esved'e gelerek ona dokundu. Sonra Safâ'ya çıktı. Zannedersem; "Safâ ve Merve, Allah'ın şeâirindendir" buyurdu.

-63- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ شَيْبَانَ قَالَ أَنَا ابْنُ مَرْثَعٍ

الْأَنْصَارِيُّ وَنَحْنُ وَقُفْتُ بِالْمَوْقِفِ مَكَانًا يُبَاعِدُهُ عَمْرُو فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْكُمْ يَقُولُ: "كُونُوا عَلَى مَشَاعِرِكُمْ فَإِنَّكُمْ عَلَى إِرْثٍ مِنْ إِرْثِ إِبْرَاهِيمَ"³³⁴

Yezid b. Şeyban'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

³³¹ Kur'an-ı Kerim, Ahzab, 33/33.

³³² Kur'an-ı Kerim, Tahrim, 66/5.

³³³ Tirmizî, Sünen, Hâc, 33, no: 856; Nesâî, Sünen, Menasik'ul-Hac, 149. Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Tirmizî, Sünen, Hâc, 38, no: 862; Tefsir'ul-Kur'ân, 3, no: 2967; Nesâî, Sünen, Menasik'ul-Hac, 163, 164, 172; Ebu Dâvud, Sünen, Menâsik, 56, no: 1905, 1909; Hurûf, 3969; İbni Mâce, Sünen, İkâmet'us-Salât, 56, no: 1008; Menasik, 33, no: 2960, 84, no: 3074; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. V, s. 62, no: 14447; Dârimî, Sünen, Menâsik, 34, no: 1850.

³³⁴ Tirmizî, Sünen, Hâc, 53, no: 883; Nesâî, Sünen, Menasik'ul-Hac, 202; Ebu Dâvud, Sünen, Menâsik, 62, no: 1919; İbni Mâce, Sünen, Menasik, 55, no: 3011; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. VI, s. 104, no: 17233.

“İbni Mirba’ el-Ensârî yanımıza geldi ve biz, Amr’ın uzak bulunduğu bir yerde vakfeye durmuş idik. Bunun üzerine şöyle dedi: Ben, Rasûlullâh (S.A.V.)’in size (gönderilen) elçisiyim. (Rasûlullâh) Buyuruyor ki: “İbadet mevzilerinizin üstünde olun! Şüphe yok ki siz, İbrahim’den kalma bir miras üzere bulunuyorsunuz.”

-64- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْوَلِيدِ الْكِنْدِيُّ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ سِمَاكِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْصُ أَوْ يَأْخُذُ مِنْ شَارِبِهِ وَكَانَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلَ الرَّحْمَنِ يَفْعَلُهُ³³⁵

İbni Abbas (R.A.)’dan şöyle rivayet edilmiştir:

“Peygamber (S.A.V.) bıyıklarını keser veya bıyıklarından alırdı. Rasûlullâh: ‘Halilurrahmân İbrahim de bunu yapardı.’ Buyurdu.”

-65- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقُرَشِيُّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَتَنَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِينَ سَنَةً بِالْقَدُومِ حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو

الزِّنَادِ وَقَالَ بِالْقَدُومِ مُخَفَّفَةً تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ تَابَعَهُ عَجَلَانُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَرَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ³³⁶

Ebu Hureyre (R.A.)’dan Rasûlullâh (S.A.V.)’in:

“İbrahim aleyhi’s-selâm seksen yaşında olduğu halde (Şam mülhakâtından) Kaddum köyünde sünnet oldu” dediği rivayet olunmuştur.

Yine Ebu Hureyre’den gelen bir rivayette (Kaddum yerinde) muhaffef olarak “Kadum” varid olmuştur (ki, marangoz aleti olan keserle sünnet oldu demektir).

-66- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُحَمَّدٍ بْنَ أَبِي بَكْرٍ أَخْبَرَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهَا: أَلَمْ تَرِي أَنَّ قَوْمَكَ لَمَّا بَنَوْا الْكَعْبَةَ

اِفْتَصَرُوا عَنْ قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَرُدُّهَا عَلَيَّ قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ لَوْلَا حَدَّثَانُ قَوْمَكَ بِالْكَفْرِ

³³⁵ Tirmizi, Sünen, Edeb, 16, no: 2760; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. I, s. 645, no: 2738.

³³⁶ Buhari, Sahih, Enbiya, 8, no: 3356; Müslim, Sahih, Fedâil, 146. Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. III, s. 208, no: 8288; C. III, s. 397, no: 9412; C. III, s. 432, no: 9628; Deylemî, Müsned’ül-Firdevs, C. I, s. 58, no: 44.

لَفَعَلْتُ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَيْنٌ كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا سَمِعَتْ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَكَ اسْتِلَامَ الرُّكْنَيْنِ اللَّذَيْنِ يَلِيَانِ الْحِجْرَ إِلَّا أَنَّ الْبَيْتَ لَمْ يُتِمَّمْ عَلَى قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ.³³⁷

Hiz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah (S.A.V.) bana:

- (Ya Aişe!) Bilir misin? Kavmin Kureyş, Kâbe'yi bina ederken İbrahim Peygamber'in kurduğu temellerden bir kısmını terk ederek binayı daralttılar. Buyurdu.

- Ya Rasûlullâh! Siz Kâbe'yi İbrahim'in temelleri üzerine ikame etmez misiniz?

Diye sordum. Rasûlullâh buna cevaben:

- Kavmin küfür zamanına yakın olmasaydı ben muhakkak Kâbe'yi İbrahim'in temelleri üzerine kurardım, buyurdu.

Hadisi Aişe'den rivayet eden Abdullah ibn Ömer (R.A.) şöyle dedi: Aişe bunu muhakkak Rasûlullâh'dan işitmiştir. Öyle sanıyorum ki Rasûlullâh Hıcr'a bitişik olan iki rûknün isti'lâmını ancak beytin İbrahim temelleri üzerinde tamamlanmamış olduğundan dolayı terk eylemiştir.

-67- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلْفٍ الْعَسْفَلَانِيُّ حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ مَسْكِينٍ حَدَّثَنَا عَائِشَةُ اللَّهُ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ

قَالَ قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذِهِ الْأَصَاحِي قَالَتْ سُنَّةُ إِبْرَاهِيمَ قَالُوا فَمَا لَنَا فِيهَا يَا

رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً قَالُوا فَالْصُّوفُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بِكُلِّ شَعْرَةٍ مِنَ الصُّوفِ حَسَنَةً³³⁸

Zeyd b. Erkam'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Ashâb, Rasûlullâh (S.A.V.)'e şöyle dedi: "Ey Rasûlullâh! Kestiğimiz bu kurbanlar nedir?" Hiz. Peygamber: "Babanız İbrahim'in sünnetidir." Dedi. Ashâb: "Bunlardan ötürü bize bir şey var mıdır?" Dedi. Hiz. Peygamber: "Her kılına karşılık bir hasene (iyilik) vardır." Dedi. Ashâb: "Ya yün (kurban edilen hayvan koyun) olursa" Dedi. Hiz. Peygamber: "O yünün her bir kılı için bir iyilik vardır." Dedi.

³³⁷ Buhari, *Sahih*, Hâc, 42, no: 1583; Müslim *Sahih*, Hâc, 368; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, *Sahih*, Hâc, 42, no: 1584, 1585, 1586; Enbiyâ, 10, no: 3368; Tefsîru Sûret'il-Bakara, 10; Müslim, *Sahih*, Hâc, 367; Nesâî, *Sünen*, Menâsik'ul-Hac, 125; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 9, s. 318, no: 24351; C. 9, s. 421, no: 24881; C. 9, s. 536, no: 25495; C. 10, s. 81, no: 26088; C. 10, s. 95, no: 26160; Malik, *Muvatta'*, Hâc, s. 250, had. no: 810; Dârimî, *Sünen*, Menâsik, 44, no: 1868.

³³⁸ İbni Mâce, *Sünen*, Edâhâ, 3, no: 3127; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VII, s. 78, no: 19303.

-68- حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ وَيُونُسُ قَالََا حَدَّثَنَا حَمَّادٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي عَاصِمٍ الْغَنَوِيِّ عَنْ أَبِي الطَّيْلِ قَالَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ يُزْعَمُ

قَوْلُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَلَ بِالْبَيْتِ وَأَنَّ ذَلِكَ سُنَّةٌ فَقَالَ صَدَقُوا وَكَذَبُوا قُلْتُ وَمَا صَدَقُوا وَمَا كَذَبُوا قَالَ صَدَقُوا رَمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ وَكَذَبُوا لَيْسَ بِسُنَّةٍ إِنَّ قُرَيْشًا قَالَتْ زَمَنَ الْحَدِيثِ دَعَا مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ حَتَّى يَمُوتُوا مَوْتَ التَّغْفِ فَلَمَّا صَالَحُوهُ عَلَى أَنْ يَقْدُمُوا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ وَيُقِيمُوا بِمَكَّةَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُشْرِكُونَ مِنْ قَبْلِ فُعَيْقَعَانَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ (ارْمُلُوا بِالْبَيْتِ ثَلَاثًا وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ) قُلْتُ وَيَزْعُمُ قَوْلُكَ أَنَّهُ طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ عَلَى بَعِيرٍ وَأَنَّ ذَلِكَ سُنَّةٌ فَقَالَ صَدَقُوا وَكَذَبُوا فَقُلْتُ وَمَا صَدَقُوا وَكَذَبُوا فَقَالَ صَدَقُوا قَدْ طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ عَلَى بَعِيرٍ وَكَذَبُوا لَيْسَ بِسُنَّةٍ كَانَ النَّاسُ لَا يُدْفَعُونَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُصْرَفُونَ عَنْهُ فَطَافَ عَلَى بَعِيرٍ لِيَسْمَعُوا كَلَامَهُ وَلَا تَنَالَهُ أَيْدِيهِمْ قُلْتُ وَيَزْعُمُ قَوْلُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَأَنَّ ذَلِكَ سُنَّةٌ قَالَ صَدَقُوا إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَمَّا أُمِرَ بِالْمَنَاسِكِ عَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ عِنْدَ الْمَسْعَى فَسَابَقَهُ فَسَبَقَهُ إِبْرَاهِيمُ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِ جِبْرِيلُ إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ فَعَرَضَ لَهُ شَيْطَانٌ قَالَ يُونُسُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ ثُمَّ عَرَضَ لَهُ عِنْدَ الْجَمْرَةِ الْوُسْطَى فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَّاتٍ قَالَ قَدْ تَلَّهِ لِلْجِبِينِ قَالَ يُونُسُ وَتَمَّ تَلُّهُ لِلْجِبِينِ وَعَلَى إِسْمَاعِيلَ قَمِيصٌ أَيْضُ قَالَ يَا أَبَتِ إِنَّهُ لَيْسَ لِي ثَوْبٌ تُكْفِنُنِي فِيهِ غَيْرُهُ فَاخْلَعُهُ حَتَّى تُكْفِنَنِي فِيهِ فَعَالَجَهُ لِيَخْلَعَهُ فَنَوَدِي مِنْ خَلْفِهِ [أَنْ يَا إِبْرَاهِيمَ قَدْ صَدَقْتَ الرُّؤْيَا] فَالْتَفَتَ إِبْرَاهِيمُ فَإِذَا هُوَ بِكَبْشٍ أَيْضُ أَقْرَنَ أَغْنَيْنِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَقَدْ رَأَيْنَا بَيْعَ هَذَا الصَّرْبِ مِنَ الْكَبَاشِ قَالَ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِ جِبْرِيلُ إِلَى الْجَمْرَةِ الْقُصْوَى فَعَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِ جِبْرِيلُ إِلَى مِنًى قَالَ هَذَا مِنًى قَالَ يُونُسُ هَذَا مُنَاحُ النَّاسِ ثُمَّ أَتَى بِهِ جَمْعًا فَقَالَ هَذَا الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِ إِلَى عَرَفَةَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَدْرِي لِمَ سُمِّيَتْ عَرَفَةُ قُلْتُ لَا قَالَ إِنَّ جِبْرِيلَ قَالَ لِإِبْرَاهِيمَ عَرَفْتَ قَالَ يُونُسُ هَلْ عَرَفْتَ قَالَ نَعَمْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَمِنْ ثَمَّ سُمِّيَتْ عَرَفَةُ ثُمَّ قَالَ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ كَانَتْ التَّلْبِيَةُ قُلْتُ وَكَيْفَ كَانَتْ قَالَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَمَّا أُمِرَ أَنْ يُؤْذَنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ خَفَضَتْ لَهُ الْجِبَالُ رُءُوسَهَا وَرَفَعَتْ لَهُ الْقُرَى فَأَذَّنَ فِي

التَّاسِ بِالْحَجِّ حَدَّثَنَا مُؤَمِّلٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الْعَنْبَرِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الطَّفِيلِ فَذَكَرَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ لَا تَنَالُهُ أَيْدِيهِمْ وَقَالَ

وَتَمَّ كُلُّ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ لِلْحَبِيبِ³³⁹

Ebu Tufeyl'den şöyle rivayet edilmiştir:

İbni Abbas'a şöyle dedim: "Senin kavmin, Rasûlullâh (S.A.V.)'in Beyt'in etrafında reml (hızlı yürüyüş) yaptığını ve bunun da sünnet olduğunu iddia ediyor." İbni Abbas dedi ki: "Doğru söylemişler ve aynı zamanda yanlış söylemişler." Ebu Tufeyl: "Neyi doğru söylemişler ve neyi yanlış söylemişler." Dedi. İbni Abbas: "Doğru söylemişler, çünkü Rasûlullâh (S.A.V.) Beyt'in etrafında reml yapmıştır. Yanlış söylemişler, çünkü bu sünnet değildir. Kureyş kabilesi Hudeybiye esnasında Muhammed (S.A.V.) ve ashabına ölümcül hastalığa maruz kalana kadar kötülük yapılmasını istediler. Neticede sulh yapıldı ve bir dahaki sene Mekke'ye gelip üç gün kalmak şartıyla anlaşma sağlandı. Bir sonraki sene Rasûlullâh ve ashabı Mekke'ye geldiklerinde müşrikler Kueykîâ'n tarafında duruyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah, ashabına: 'Beyt'in etrafında üç defa reml yapın. Fakat bu sünnet değildir.' Dedi." Ebu Tufeyl, İbni Abbas'a: "Senin kavmin, Rasûlullâh (S.A.V.)'in deve üzerinde Safâ ve Merve arasında sa'y ettiğini (gidip geldiğini) ve bunun da sünnet olduğunu iddia ediyor." Dedi. İbni Abbas: "Doğru söylemişler ve aynı zamanda yanlış söylemişler." Dedi. Ebu Tufeyl: "Neyi doğru söylemişler ve neyi yanlış söylemişler." Dedi. İbni Abbas: "Doğru söylemişler, çünkü Rasûlullâh (S.A.V.) Safâ ve Merve arasında deve ile sa'y yapmıştır. Yalan söylemişler, çünkü bu sünnet değildir. Hz. Peygamber tavaf esnasında iken, insanlar onu görmek için itiyor ve çekiştiriyorlardı. Ayrıca Rasûlullâh sesini insanlara duyurabilmek için deve üzerinde tavaf etmiştir. Böylelikle insanların elleri, ona yetişemiyordu." Dedi. Ebu Tufeyl, İbni Abbas'a: "Senin kavmin, Rasûlullâh (S.A.V.)'in Safâ ve Merve arasında sa'y yaptığını ve bunun da sünnet olduğunu iddia ediyorlar." Dedi. İbni Abbas: "Doğru söylemişler. İbrahim, Haccın menasikleri ile emreldildiği vakit, şeytan ona Mesâ'da (yürüyüş anında) göründü ve İbrahim'le yarıştı. Sonra İbrahim şeytanı geçti. Daha sonra Cibril, İbrahim'i Cemret'ül-Ukba'ya götürdü. Şeytan yine ona göründü. – Yunus araya girerek: 'Şeytan mı?' dedi. – İbrahim, şeytan gidene kadar yedi tane taş attı. Sonra şeytan İbrahim'e, Cemret'ül-

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. I, s. 637, no: 2707. Ayrıca bkz: Heysemî, Mecme'uz-Zevâid, C. VIII, s. 200-201.

Vustâ'da göründü. Burada da İbrahim, şeytana yedi taş attı. Sonra İbrahim oğlunu, alnı üzerine yatırdı. – Yunus araya girerek: 'Orada mı yüzüstü yere yatırmıştı?' dedi. – İsmail'in üzerinde beyaz bir gömlek vardı. Babasına dedi ki: 'Ey babacığım! Beni kefenlemen için üzerimdeki şu gömlekten başka bir elbisem yoktur. Bana kefen olarak kullanman için bunu üzerimden çıkart.' İbrahim gömleği çıkarmaya çalışırken, arkasından: 'Ey İbrahim! Rüayı gerçek yaptın.' Diye bir ses duyuldu. İbrahim dönüp baktığında beyaz renkte ve boynuzları olan bir koç gördü. – İbni Abbas: 'Kendimizi terlemiş olarak gördüm' dedi. – Sonra Cibril İbrahim'i Cemret'ül-Kusvâ'ya götürdü. Şeytan orada da göründü. Bunun üzerine İbrahim, şeytan gidene kadar yedi tane taş attı. Sonra Cebrail, onu Mina'ya götürdü ve: 'Burası Mina' dedi. – Yunus: 'Burası insanların mela verdiği yerdir.' Dedi. – Sonra birlikte Meşa'r'il-Haram'a giderek: 'Burası Meşa'r'il-Haram'dır' dedi. Daha sonra Cibril İbrahim'i Arafat'a götürdü." İbni Abbas: "Arafat'ın isminin niçin Arafat olduğunu biliyor musun?" dedi. Ebu Tufeyl: "Hayır" dedi. İbni Abbas devamla dedi ki: "Cibril İbrahim'e: 'Arefte (Öğrendin)' dedi. – Yunus: 'Hel arefte? (Öğrendin mi?)' dedi. – İbrahim: 'Evet' dedi." İbni Abbas: "Bundan dolayı burası, Arafat diye isimlendirilmiştir" dedi. Daha sonra İbni Abbas, İbni Tufeyle: "Telbiyenin nasıl olduğunu bilir misin?" dedi. İbni Tufeyl: "Nasıl oldu?" dedi. İbni Abbas: "İbrahim insanları Hacca davetle emrolunduğu zaman dağlar başını eğmiş, köyler ona görünmüş, o da insanları Hacca çağırmıştır." Dedi.

-69- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ صَالِحٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سُوَيْدٍ الْكَلْبِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِلَالٍ السُّلَمِيِّ عَنْ عُرْوَةَ

بِنِ سَارِيَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَإِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمُنْجَدِلٌ فِي طَيْبَتِهِ وَسَأَبْتُكُمْ بِأَوَّلِ ذَلِكَ دَعْوَةَ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبِشَارَةَ عِيسَى بِي وَرَوْيَا أُمِّي الَّتِي رَأَتْ وَكَذَلِكَ أُمّهَاتُ النَّبِيِّينَ تَرَوْنَهُنَّ³⁴⁰

Urbaz b. Sâriye (R.A.)'ın rivayetine göre; Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Ben Allah'ın kulu ve Peygamberlerin sonuncusuyum. Adem aleyhisselâm insanların atasıdır. Size babam İbrahim'in davetini, İsâ'nın beni (insanlara) müjdesini, annemin ve diğer Peygamberlerin annelerinin gördükleri rüyayı haber vereceğim.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VI, s. 84, no: 17150. Bazı lafız lafız farklılıkları ile bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. VI, s. 87, no: 17163; C. VIII, s. 294, no: 22324.

-70- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ حَدَّثَنَا عِيسَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي عَثَاءٍ عَنْ حَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: ذَبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الذَّبْحِ كَبْشَيْنِ أَقْرَتَيْنِ أَفْلَحَيْنِ مُوجَّأَيْنِ فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قَالَ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمِّهِ بِاسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ ذَبَحَ.³⁴¹

Câbir b. Abdullah (R.A.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Rasûlullâh (S.A.V.) kurban bayramında boynuzlu, bakımlı ve beyaz iki koçu yere yatırıp: “Muhakkak ki ben yüzümü, yerleri ve göklerin yaratıcısına ve de Hanîf olan İbrahim’in dinine çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Muhakkak ki benim namazım, ibadetlerim, yaşamım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun ortağı yoktur. Ben bunlarla emrolundum ve ben, müslümanlardanım. Ey Allahım, (bu kurbanlıklar) sendendir, Muhammed ve ümmetinden senin içindir. Bismillâhi vellâhu ekber” dedi ve kesti.

-71- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ حَدَّثَنَا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَطَّارُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً فَقَالَ هَذَا وَضُوءُ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ صَلَاةَ إِلَّا بِهِ ثُمَّ تَوَضَّأَ ثِنْتَيْنِ ثِنْتَيْنِ فَقَالَ هَذَا وَضُوءُ الْقَدْرِ مِنَ الْوُضُوءِ وَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَقَالَ هَذَا أَسْبَغُ الْوُضُوءِ وَهُوَ وَضُوءِي وَوُضُوءُ خَلِيلِ اللَّهِ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ تَوَضَّأَ هَكَذَا ثُمَّ قَالَ عِنْدَ فَرَاغِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَتَحَ لَهُ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ.³⁴²

İbni Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir:

Rasûlullah (S.A.V.) abdest alırken uzuvlarını birer kere yıkadı ve dedi ki: “Allah’ın namazı kabul edeceği asgari yıkama şeklidir”. İkişer kez yıkadı ve; “Bu abdestin hakkıdır” dedi. Daha sonra üçer kez yıkayıp şunları söyledi: “Bu abdestin en mükemmel şekli, aynı zamanda benim ve İbrahim Halilullah’ın abdest alma şeklidir. Kim bu şekilde abdest alır ve bitirdiğinde; Eşhedüen la İlâhe İllallâh ve Eşhedüenne

³⁴¹ Ebu Dâvud, **Sünen**, Dehâyâ, 4, no: 2795.

³⁴² İbni Mâce, **Sünen**, Taharet ve Süneniha, 47, no: 419.

Muhammeden Abduhu ve Rasûluhu derse, ona cennetten yedi kapı açılır, hangisinden isterse ondan içeri girer.”

-72- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدٍ: أَنَّ إِبْرَاهِيمَ أَوَّلَ النَّاسِ أَصَابَ الضَّيْفَ، وَأَوَّلَ النَّاسِ

اخْتَنَنَ، وَأَوَّلَ النَّاسِ قَلَّمَ أَظْفَارَهُ وَجَزَّ شَارِبَهُ وَاسْتَحْدَأَ.³⁴³

Sai'd ibn'ul-Müseyyeb'den şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim aleyhisselam, ilk misafir ağırlayan, sünnet olan, tırnaklarını kesen, bıyıklarını kısaltıp, usturayla traş olan kişidir.

-73- حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ عُثْمَانَ التَّمِيمِيِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ خَطَبَ عَلَى الْمَنْبَرِ

إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ.³⁴⁴

Sai'd b. İbrahim (R.A) babasından şöyle rivayet etmiştir:

Minber üzerinden ilk defa hutbe irad eden, İbrahim Halilullah Aleyhisselam'dır.

-74- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: أَوَّلُ مَنْ قَصَّ شَارِبَهُ: إِبْرَاهِيمُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.³⁴⁵

Abdullah b. Ömer'den, şöyle rivayet edilmiştir:

“Bıyıklarını ilk kısaltan İbrahim (S.A.V.)'dir.”

-75- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ: أَوَّلُ مَنْ عَاتَقَ خَلِيلُ اللَّهِ إِبْرَاهِيمَ، وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ السُّجُودِ، هَذَا يَسْجُدُ لِهَذَا، وَهَذَا

لِهَذَا فَجَاءَ الْإِسْلَامَ بِالْمُصَافَحَةِ.³⁴⁶

Ebu Derda'dan, şöyle rivayet edilmiştir:

“İlk kucaklaşan kişi İbrahim Halilullah'tır. Bundan önce insanlar birbirlerine secde ederdi. Bu kucaklaşma işi İslâm'daki musafahadır.”

³⁴³ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 522, no: 11880. Ayrıca bkz: Malik, Muvatta, Cami, s. 660, had. no: 1667.

³⁴⁴ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 522, no: 11882.

³⁴⁵ Deylemî, Müsned'ül-Firdevs, C. I, s. 59, no: 49.

³⁴⁶ Deylemî, Müsned'ül-Firdevs, C. I, s. 58, no: 45.

-76- حَدَّثَنَا ابْنُ عُمَرَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدٍ: أَنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوَّلَ مَنْ رَأَى الشَّيْبَ فَقَالَ: يَا رَبِّ مَا

هَذَا قَالَ: الْوَقَارُ قَالَ: يَا رَبِّ زِدْنِي وَقَارًا.³⁴⁷

Sai'd ibn'ul-Müseyyeb'den şöyle rivayet edilmiştir:

İbrahim aleyhisselam'ın, ilk defa saçına aklar düşünce: “Ey Rabbım! Bu nedir?” demiş; Allah-u Teâlâ'da: “Vakardır ey İbrahim” demiştir. Bunun üzerine İbrahim; “Ey Rabbım! Vakarımı artır” diye dua eden ilk kişidir.

-77- عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا.³⁴⁸

İbni Mesû'd, Rasûlullah (S.A.V.)'den şöyle rivayet etmiştir:

“Şüpesiz ki Allah, İbrahim'i dost edinmiştir.”

-78- عَنْ سَمُورَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَنَا: إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّ إِثْنَيْنِ مِنْهُمْ خَلِيلَانِ دُونَ

سَائِرُهُمْ . قَالَ فَخَلِيلٌ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ خَلِيلُ اللَّهِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.³⁴⁹

Semure: Rasûlullah bize:

“Kıyamet gününde, Peygamberler arasından sadece ikisi Halil olacaktır. Onlardan biri Halilullah İbrahim Aleyhisselam'dır” dedi.

-79- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ ذَخْرًا مِنْ دَرَّةٍ لَا صَدْعَ فِيهِ وَلَا وَهْنَ أَعَدَّهُ اللَّهُ

خَلِيلَهُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.³⁵⁰

Ebu Hureyre, Rasûlullah (S.A.V.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“Allah, dostu İbrahim (A.S.) için cennette, sapasağlam bir şekilde muhafaza edilen süt dopoları hazırlamıştır.”

³⁴⁷ İbni Ebi Şeybe, el-Musannaf, C. XI, s. 522, no: 11881. Ayrıca bkz: Malik, Muvatta, Cami, s. 660, had. no: 1667.

³⁴⁸ Heysemî, Mecme'uz-Zevâid, C. VIII, s. 201.

³⁴⁹ Heysemî, Mecme'uz-Zevâid, C. VIII, s. 201.

³⁵⁰ Heysemî, Mecme'uz-Zevâid, C. VIII, s. 201.

E. HZ. İBRAHİM'İN ŞEMAILİNE DAİR RİVAYETLER

Dinler için peygamberlerin özellikleri önem arz etmektedir. bunlar kısaca, hayat hikayesi, ifade gücü, azim ve kararlılığı yanında fiziki yapısı, ruhsal ve zihinsel dinamizmi her zaman merak ve inceleme konusu olmuştur. Bazı özellikleri itibariyle peygamberlerin kutsal kitaplarda anlatılması da bu kanaatimizi güçlendirmektedir. Haddi zatında peygamberler belli ve belirgin vasıflarıyla insanlara ibret ve örnek teşkil etmektedir. Biz de bu bölümde, Hz. İbrahim'in fiziki ve ruhsal özelliklerine dair rivayetleri vereceğiz.

-80- حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَمْرِو حَدَّثَنَا الثَّضَرُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَذَكَرُوا لَهُ الدَّخَالَ

بَيْنَ عَيْنَيْهِ مَكْتُوبٌ كَأَنَّ أَوْكَ فَرَقَ قَالَ لَمْ أَسْمَعْهُ وَلَكِنَّهُ قَالَ أَمَا إِبْرَاهِيمُ فَأَنْظُرُوا إِلَى صَاحِبِكُمْ وَأَمَّا مُوسَى فَجَعَلَ

أَدَمَ عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرَ مَخْطُومٍ بِخَلْقَةٍ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ الْخَدَرَ فِي الْوَادِي³⁵¹

Mücahid, İbn-i Abbas (R.A.)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Biz İbn-i Abbas ile birlikteyken O'na, iki gözünün arasında kafir ya da (ك ف ر) yazılmış olan Deccal'dan bahsettiler. Bunun üzerine İbn-i Abbas: Rasûlullâh'ın bunu söylediğini duymadım. Fakat O, şöyle buyurdu: "Amma İbrahim' (in şekl-ü şemâlin) i görmek isterseniz, arkadaşınız (ın yüzün) e bakınız! Musâ ise buğday renkli, etli ve toplu gövdelidir. (Musâ'yı bu gece rüyamda gördüm) lifle yularlanmış kızıl bir deve üzerinde (Hac mevsiminde telbiye ederek Ezrak) vadisinde öyle akıp gidiyordu.

-81- حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا عَوْفٌ حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ حَدَّثَنَا سَمُرَةُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَانِي اللَّيْلَةَ

أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ طَوِيلٍ لَا أَكَادُ أَرَى رَأْسَهُ طَوِيلًا وَإِنَّهُ إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ³⁵²

Semure (R.A.)'dan Rasûlullâh (S.A.V.)'in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

Bu gece bana (rüyamda) iki melek (Cibril ile Mikâil) geldi. bunlarla beraber gittik. Nihayet uzun boylu bir kişinin yanına vardık. (Semâya doğru yücelen) boyunun uzunluğundan neredeyse onun başını göremiyordum. O uzun boylu zat İbrahim'dir.

³⁵¹ Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3355; Libâs, 68, no: 5913; Müslim, *Sahih*, İmân, 256; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Müslim, *Sahih*, İmân, 257, 258, 263; Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr'ul-Kur'ân, 18, no: 3130; Menâkıb, 12, no: 3649; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. I, s. 593, no: 2501; C. I, s. 635, no: 2697; C. I, s. 799, no: 3546; C. III, s. 122, no: 7794; C. III, s. 622, no: 10832; C. V, s. 91, no: 14595.

³⁵² Buhari, *Sahih*, Enbiya, 8, no: 3354.

D. HZ. İBRAHİM'İN SEYAHATLERİ İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Çoğu defa kendisine yönelik baskı sebebiyle yapılan bu yolculuklar, sonraki ümmetlerin tarihine de yön verecek nitelikteki seyahatlerdir. Nevar ki Peygamber'lerin gezdiği ve ikamet ettiği yerler, dinler tarihi, genel tarih, kültür, coğrafya ve siyaset bilimleri için de önem arz etmektedir. İkinci bölümde de belirttiğimiz gibi Hz. İbrahim, Mekke'ye ve Mısır'a seyahat etmiştir. Bu konuyla ilgili teferruatlı bilgileri Hz. Muhammed (S.A.V.)'den rivayet edilen aşağıdaki hadislerde bulmak mümkündür.

-82- وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ السَّخْنِيَّانِيِّ وَكَثِيرٌ بْنُ كَثِيرٍ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ يَزِيدُ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوَّلَ مَا اتَّخَذَ النَّسَاءُ الْمِنْطَقَ مِنْ قَبْلِ أُمِّ إِسْمَاعِيلَ اتَّخَذَتْ مِنْطَقًا لَتَعْفَى أُنْثَرَهَا عَلَى سَارَةِ ثُمَّ جَاءَ بِهَا إِبْرَاهِيمُ وَبَابِنَهَا إِسْمَاعِيلُ وَهِيَ تُرْضِعُهُ حَتَّى وَضَعَهُمَا عِنْدَ الْبَيْتِ عِنْدَ دَوْحَةٍ فَوْقَ زَمْزَمَ فِي أَعْلَى الْمَسْجِدِ وَلَيْسَ بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ فَوَضَعَهُمَا هُنَاكَ وَوَضَعَ عِنْدَهُمَا جِرَابًا فِيهِ تَمْرٌ وَسِقَاءٌ فِيهِ مَاءٌ ثُمَّ قَفَى إِبْرَاهِيمُ مُنْطَلِقًا فَتَبِعَتْهُ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ فَقَالَتْ يَا إِبْرَاهِيمُ أَيْنَ تَذْهَبُ وَتَتْرُكُنَا بِهِذَا الْوَادِي الَّذِي لَيْسَ فِيهِ إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ مِرَارًا وَجَعَلَ لَا يَلْتَفِتُ إِلَيْهَا فَقَالَتْ لَهُ أَللَّهُ الَّذِي أَمَرَكَ بِهِذَا قَالَ نَعَمْ قَالَتْ إِذَنْ لَا يُضِيعُنَا ثُمَّ رَجَعَتْ فَانْطَلَقَ إِبْرَاهِيمُ حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ اللَّيْلِ حَيْثُ لَا يَرَوْنَهُ اسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الْبَيْتَ ثُمَّ دَعَا بِهِؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ وَرَفَعَ يَدَيْهِ فَقَالَ رَبِّ [إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيِّ بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ] حَتَّى بَلَغَ [يَشْكُرُونَ] وَجَعَلَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ تُرْضِعُ إِسْمَاعِيلَ وَتَشْرَبُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ حَتَّى إِذَا نَفَدَ مَا فِي السِّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ ابْنُهَا وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ إِلَيْهِ يَتَلَوَّى أَوْ قَالَ يَتَلَبَّطُ فَانْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةً أَنْ تَنْظُرَ إِلَيْهِ فَوَجَدَتْ الصَّفَا أَقْرَبَ جَبَلٍ فِي الْأَرْضِ يَلِيهَا فَقَامَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتْ الْوَادِيَّ تَنْظُرُ هَلْ تَرَى أَحَدًا فَلَمْ تَرَ أَحَدًا فَهَبَّتْ مِنَ الصَّفَا حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ الْوَادِيَّ رَفَعَتْ طَرَفَ دِرْعِهَا ثُمَّ سَعَتْ سَعْيَ الْإِنْسَانِ الْمَجْهُودِ حَتَّى جَاوَزَتْ الْوَادِيَّ ثُمَّ أَتَتْ الْمَرْوَةَ فَقَامَتْ عَلَيْهَا وَنَظَرَتْ هَلْ تَرَى أَحَدًا فَلَمْ تَرَ أَحَدًا فَفَعَلَتْ ذَلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَلِكَ سَعْيُ النَّاسِ بَيْنَهُمَا فَلَمَّا أَشْرَفَتْ عَلَى الْمَرْوَةِ سَمِعَتْ صَوْتًا فَقَالَتْ صَهْ تُرِيدُ نَفْسَهَا ثُمَّ تَسْمَعَتْ فَسَمِعَتْ أَيْضًا فَقَالَتْ قَدْ أَسْمَعْتُ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ غَوَاثٌ فَإِذَا هِيَ بِالْمَلِكِ عِنْدَ مَوْضِعِ زَمْزَمَ فَبَحَثَ بَعِيقِهِ أَوْ قَالَ بِجَنَاحِهِ حَتَّى ظَهَرَ الْمَاءَ فَجَعَلَتْ تُحَوِّضُهُ وَتَقُولُ بِيَدِهَا هَكَذَا وَجَعَلَتْ تَعْرِفُ مِنَ الْمَاءِ فِي سِقَائِهَا وَهُوَ يَقُورُ بَعْدَ مَا تَعْرِفُ قَالَ ابْنُ

عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْحَمُ اللَّهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ أَوْ قَالَ لَوْ لَمْ تَعْرِفْ مِنَ الْمَاءِ لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا قَالَ فَشَرِبَتْ وَأَرْضَعَتْ وَلَدَهَا فَقَالَ لَهَا الْمَلَكُ لَا تَخَافُوا الصَّيْغَةَ فَإِنَّ هَا هُنَا بَيْتُ اللَّهِ يَنْبِي هَذَا الْغُلَامَ وَأَبُوهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضَيِّعُ أَهْلَهُ وَكَانَ الْبَيْتُ مُرْتَفِعًا مِنَ الْأَرْضِ كَالرَّابِيَةِ تَأْتِيهِ السُّيُولُ فَتَأْخُذُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ فَكَانَتْ كَذَلِكَ حَتَّى مَرَّتْ بِهِمْ رُفْقَةٌ مِنْ جُرْهُمَ أَوْ أَهْلُ بَيْتٍ مِنْ جُرْهُمَ مُقْبِلِينَ مِنْ طَرِيقٍ كَدَاءٍ فَتَرَوْا فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ قَرَأُوا طَائِرًا عَائِفًا فَقَالُوا إِنَّ هَذَا الطَّائِرَ لَيَدُورُ عَلَى مَاءٍ لَعَهْدُنَا بِهِذَا الْوَادِي وَمَا فِيهِ مَاءٌ فَأَرْسَلُوا جَرِيًّا أَوْ جَرِيَّتَيْنِ فَإِذَا هُم بِالْمَاءِ فَرَجَعُوا فَأَخْبَرُوهُمْ بِالْمَاءِ فَأَقْبَلُوا قَالَ وَأُمُّ إِسْمَاعِيلَ عِنْدَ الْمَاءِ فَقَالُوا أَتَأْذِنِينَ لَنَا أَنْ نَنْزِلَ عِنْدَكَ فَقَالَتْ نَعَمْ وَلَكِنْ لَا حَقَّ لَكُمْ فِي الْمَاءِ قَالُوا نَعَمْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَلْفَى ذَلِكَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ وَهِيَ تُحِبُّ الْإِنْسَ فَتَزُولُ وَأَرْسَلُوا إِلَى أَهْلِهِمْ فَتَزَلُّوا مَعَهُمْ حَتَّى إِذَا كَانَ بِهَا أَهْلُ أَنْبِيَاءٍ مِنْهُمْ وَشَبَّ الْغُلَامُ وَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْهُمْ وَأَنْفَسَهُمْ وَأَعْجَبَهُمْ حِينَ شَبَّ فَلَمَّا أَذْرَكَ زَوْجُوهَ امْرَأَةٍ مِنْهُمْ وَمَاتَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ فَجَاءَ إِبْرَاهِيمُ بَعْدَ مَا تَزَوَّجَ إِسْمَاعِيلُ يُطَالِعُ تَرِكَتَهُ فَلَمْ يَجِدْ إِسْمَاعِيلَ فَسَأَلَ امْرَأَتَهُ عَنْهُ فَقَالَتْ خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا ثُمَّ سَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ فَقَالَتْ نَحْنُ بِشَرِّ نَحْنُ فِي صَبَقٍ وَشِدَّةٍ فَشَكَتْ إِلَيْهِ قَالَ فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكَ فَأَقْرَنِي عَلَيْهِ السَّلَامَ وَقَوْلِي لَهُ يُعَيِّرُ عَتَبَةَ بَابِهِ فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ كَانَتْهُ آتَسٌ شَيْئًا فَقَالَ هَلْ جَاءَكُمْ مِنْ أَحَدٍ قَالَتْ نَعَمْ جَاءَنَا شَيْخٌ كَذَّاءٌ فَسَأَلَنَا عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ وَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا فَأَخْبَرْتُهُ أَنَا فِي جَهْدٍ وَشِدَّةٍ قَالَ فَهَلْ أَوْصَاكَ بِشَيْءٍ قَالَتْ نَعَمْ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَيَقُولُ غَيْرَ عَتَبَةَ بَابِكَ قَالَ ذَاكَ أَبِي وَقَدْ أَمَرَنِي أَنْ أَفَارِقَكَ الْحَقِّي بِأَهْلِكَ فَطَلَّقَهَا وَتَزَوَّجَ مِنْهُمْ أُخْرَى فَلَبِثَ عَنْهُمْ إِبْرَاهِيمُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَتَاهُمْ بَعْدُ فَلَمْ يَجِدْهُ فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ فَسَأَلَهَا عَنْهُ فَقَالَتْ خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا قَالَ كَيْفَ أَنْتُمْ وَسَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ فَقَالَتْ نَحْنُ بِخَيْرٍ وَسَعَةٍ وَأَنْتِ عَلَى اللَّهِ فَقَالَ مَا طَعَامُكُمْ قَالَتْ اللَّحْمُ قَالَ فَمَا شَرَابُكُمْ قَالَتْ الْمَاءُ قَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ حَبٌّ وَلَوْ كَانَ لَهُمْ دَعَا لَهُمْ فِيهِ قَالَ فَهُمَا لَا يَخْلُو عَلَيْهِمَا أَحَدٌ بَغِيرَ مَكَّةَ إِلَّا لَمْ يُوَافِقَاهُ قَالَ فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكَ فَأَقْرَنِي عَلَيْهِ السَّلَامَ وَمُرِيهِ يُنْبِئُ عَتَبَةَ بَابِهِ فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ قَالَ هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ قَالَتْ نَعَمْ أَتَانَا شَيْخٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ وَأَنْتِ عَلَيْهِ فَسَأَلَنِي عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ فَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا فَأَخْبَرْتُهُ أَنَا بِخَيْرٍ قَالَ فَأَوْصَاكَ بِشَيْءٍ قَالَتْ نَعَمْ هُوَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَيَأْمُرُكَ أَنْ تُنْبِئَ عَتَبَةَ بَابِكَ قَالَ ذَاكَ أَبِي وَأَنْتِ الْعَتَبَةُ أَمَرَنِي أَنْ أُمْسِكَ

ثُمَّ لَبِثَ عَنْهُمْ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ جَاءَ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِسْمَاعِيلُ يَبْرِي ثَبَلًا لَهُ تَحْتَ دَوْحَةٍ قَرِيبًا مِنْ زَمْزَمَ فَلَمَّا رَأَاهُ قَامَ إِلَيْهِ فَصَنَعَا كَمَا يَصْنَعُ الْوَالِدُ بِالْوَلَدِ وَالْوَلَدُ بِالْوَالِدِ ثُمَّ قَالَ يَا إِسْمَاعِيلُ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِأَمْرٍ قَالَ فَاصْنَعْ مَا أَمَرَكَ رَبُّكَ قَالَ وَتُعِينَنِي قَالَ وَأُعِينُكَ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَبْنِيَ هَاهُنَا بَيْتًا وَأَشَارَ إِلَى أَكْمَةِ مُرْتَفَعَةٍ عَلَى مَا حَوْلَهَا قَالَ فَعِنْدَ ذَلِكَ رَفَعَا الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ فَجَعَلَ إِسْمَاعِيلُ يَأْتِي بِالْحِجَارَةِ وَإِبْرَاهِيمُ يَبْنِي حَتَّى إِذَا ارْتَفَعَ الْبِنَاءُ جَاءَ بِهِذَا الْحَجَرِ فَوَضَعَهُ لَهُ فَقَامَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَبْنِي وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الْحِجَارَةَ وَهُمَا يَقُولَانِ [رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ]³⁵³ قَالَ فَجَعَلَا يَنْبِيَانِ حَتَّى يَدُورَا حَوْلَ الْبَيْتِ وَهُمَا يَقُولَانِ [رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ]³⁵³

İbn-i Abbas (R.A.)’dan şöyle rivayet olunmuştur:

Kadınların uzun etekli libas kullanmaları İsmail’in anası (Hâcer) tarafından konulmuş bir adettir. Hâcer (kıskanç ortağı) Sâre’den izini gizlemek için uzun eteklik giymişti. İbrahim, Hâcer ile evlenip İsmail doğduktan sonra, emzirmekte olduğu bu oğluyla birlikte (Sâre’nin taaruzundan korunmak için Şam’dan çıkıp Mekke’ye) geldi. Nihayet Hâcer ile İsmail’i Mescid-i Haram’ın (bugün bulunduğu) yerin, ve Mescidin yüksek bir mahallindeki Zemzem kuyusunun yukarısında büyük bir ağacın yanına bıraktı. O tarihte Mekke’de hiç kimse yoktu. Hatta içecek su da yoktu. İşte İbrahim bu ana ve oğlu buraya bıraktı. Yanlarına içi hurma dolu (meşin) bir dağarcık, içi su dolu bir kırba bıraktı. Sonra İbrahim kendi (Şam’a) gitmek üzere döndü. İsmail’in anası Hâcer’de peşi sıra onu takip etti de:

- Ey İbrahim, bizi kuş uçmaz uçmaz, kervan göçmez bu vadide bırakıp ta nereye gidiyorsun? Öyle bir vadi ki, ne görüp görüşecek var, ne başka bir hayat eseri var. Dedi. Hâcer bu sözlerini tekrar ettiyse de İbrahim ona dönüp bakmadı. nihayet Hâcer ona:

- (Bizi burada bırakmayı) Allah mı sana emretti? Diye sordu. İbrahim:

- Evet, Allah emretti! Diye cevap verdi. Bunun üzerine Hâcer:

- Öyle ise (Allah bize yeter) O, bizi korur, bırakmaz! Dedi. Sonra (Kâbe’nin yerine) döndü. İbrahim de ayrılıp gitti. Ta Mekke’nin üstündeki “Seniyye” mevkiinde görülmeyecek bir yerde Kâbe’ye döndü. Sonra ellerini kaldırarak şu kelimelerle dua etti:

- Rabbim! Zürriyetimden bir kısmını (İsmail ile soyunu) ekin bitmez bir vadide Sen’in, taarruzu haram olan Beyti’nin yanında iskan ettim. İnsanların bir kısmını

³⁵³ Buhari, Sahih, Enbiya, 9, no: 3364.

(namaz kılmak için) zürriyetimin bulunduğu bu yere doğru meylettirip heveslendir. Ve onları her nevi meyvalardan rızıklandır. Gerekli ki, sana şükredeler! Dedi.

Artık İsmail'in anası, oğlu İsmail'i emziriyor ve (kendisi) kırbadaki suyu içiyordu. Nihayetinde kırbadaki su bitince hem Hâcer, hem de çocuğu susadı. Hâcer çocuğun susuzluktan toprak üstünde sızlanarak yuvarlandığına bakmaya başladı. Fakat çocuğun bu elim haline bakmaktan fenalaşarak onun yanından kalkıp biraz öteye gitti. O yerde Kâbe'ye en yakın dağ olarak Safâ tepesini buldu ve onun üzerine çıktı. Sonra vadiye karşı dönüp, birini görebilir miyim? Diye etrafa bakmaya başladı. Fakat hiç kimseyi göremiyordu. Daha sonra Safâ tepesinden indi. Vadiye varınca (ayağına dolanmaması için) entarisinin eteğini topladı. Müşkül bir işle karşılaşmış insan gibi koşuşmaya başladı. Vadiyi geçti ve Merve mevkiine geldi. Orada da biraz durdu ve etrafına bakındı. Fakat hiç kimseyi göremedi. Hâcer bu suretle (Safâ ile Merve arasında) yedi defa gitti ve geldi. Nebi (S.A.V.) bunun için nas (hacılar) Safâ ile Merve arasında sa'yederler, buyurmuştur. Son defa Merve üzerine çıktığında bir ses işitti. Bunun üzerine Hâcer: Ey ses sahibi, sesini duyurdun. Eğer sen bize yardım etmek kudretine malik isen, bize yardım et! Dedi. Bu sözü deyince, hemen Zemzem kuyusunun yerinde bir melek (Cebrail) görüldü. O Melek ayağının topuğuyla, yahut kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su görüldü. (Su başka tarafa akmasın diye) Hâcer hemen suyun önünü havuz gibi yaptı. Hâcer hem eliyle böyle yapıyor, hem de kırbasını dolduruyordu. Su ise avuç avuç alındıktan sonra yerinde kaynıyordu.

Nebi (S.A.V.): "Allah İsmail'in anası Hâcer'e rahmet eylesin. O, Zemzem'i kendi haline bıraksaydı da, suyu avuçlamasaydı, muhakkak Zemzem akar bir ırmak olurdu." Buyurmuştur. (İbni Abbas rivayetine devamla) demiştir ki: Hâcer bu sudan içti. Çocuğunu emzirdi. Melek, Hâcer'e dedi ki:

- Zayi' ve helak oluruz diye sakın korkmayınız! İşte şurası Beytullah (ın yeri) dir. O beyti, şu çocukla babası yapacaktır. Muhakkak ki Allah, o işin ehlini zayi' etmez. Beyt-i Haram'ın mahalli tepe gibi olup yerden yüksekçe idi. Uzun zaman seller sağını solunu kazıp götürmüştü.

Hâcer bu suretle yaşarken, günün birinde Cürhüm'den bir cemaat veya bir aile geldi. Bunlar Kedâ yoluyla gelip Mekke'nin alt tarafına indiler. Cürhümîler oraya bir kuşun gelip gittiğini görmüşlerdi de:

- Hiç şüphesiz şu kuş bir suyun başında döner dolaşır. Halbuki biz bu vadide su bulunmadığını biliyorduk demişlerdi. Durumu anlamak için bir veya iki kişi göndermişler. Onlar orada su bulunduğunu anlayınca dönüp gelmişler, su olduğunu haber vermişler. Bunun üzerine Cürhümîler Mekke mevkiine gelmişler. İbni Abbas (rivayetine devamla) demiştir ki: Cürhümîler geldiğinde, İsmail'in anası da su başında idi. Cürhümîler ona:

- Bizim gelip şuraya, senin civarına inmemize müsaade eder misiniz? Dediler. Hâcer'de:

- Evet, inebilirsiniz. (Bu sudan da kullanabilirsiniz.) Şu kadar ki, bu suda mülkiyet iddia edemezsiniz. (Onun mülkiyet hakkı bana aittir.) Dedi. Onlar da Hâcer'i tasdik ettiler. Ünsiyete muhtaç olduğu bir sırada Cürhümîlerin bu gelişi Hâcer'in arzusuna muvafık oldu. Cürhümîler Mekke civarına inip yerleştiler. Daha sonra Cürhümîlerin asıl kalabalık kısmına da haber gönderdiler. Onlar da gelip kondular. Nihayet Mekke'nin bulunduğu yer medenî bir ma'mûre haline gelmeye başlamıştı. Hâcer'in oğlu İsmail yiğitlik ve gençlik çağına girmişti. Cürhümîlerden Arapça öğrenmişti. Artık İsmail gençlik çağında Cürhümîler arasında en sevimli sima olmuştu. Onun necâbeti hüsn-ü ânı Cürhümîleri hayret içinde bırakmıştı. Bu cihetle İsmail buluş devresine erişince Cürhümîler kendilerinden bir kızla evlendirdiler. Günün birinde İsmail'in anası vefat etti. (Hâcer doksan yaşına girmişti. Hicr'e defnolundu.) İsmail evlendikten sonra İbrahim (bırakıp gittiği oğlunu ve hanımını) arayarak görmeye geldi. İsmail (o esnada) evde yoktu. İsmail'in eşine sordu. O da rızkımızı tedarik etmek üzere çıktı diye cevap verdi. Sonra İbrahim: Maişetiniz, hal-ü şanınız nasıldır? Diye sordu. İsmail'in hanımı: Şiddetli darlık içindeyiz. Gayet fena bir haldeyiz! Diye şikayet etti. İbrahim: kocan geldiğinde benden selam söyle ve ona: Kapısının eşiğinin basamağını değiştirmesini söyle dedi. İsmail geldiğinde babasının gelip gittiğini (evin içinde duyduğu güzel kokudan ve daha başka emarelerden) anlar gibi oldu ve karısına:

- Evimize gelen oldu mu? Diye sordu. O da:

- Evet, şöyle şöyle şekilde yaşlı bir kişi geldi. Bana, seni sordu. Cevap verdim. Maişetimizi sordu. Ben de "Şiddetli darlık içinde olduğumuzu söyledim." dedi. Bunun üzerine İsmail:

- Sana bir şey vasiyet veya bir söz tembih etti mi? Diye sordu. O da:

- Evet, sana selam söylememi ve kapının basamağını değiştirmeni tembih etti, dedi. Sonra İsmail hanımına:

- O gelen ihtiyar babamdır. Bana senden ayrılmamı emretmiştir. Artık sen ailenizin evine gidebilirsin, dedi. Ve ondan ayrılarak Cürhümilerden başka bir hanımla evlendi.

İbrahim, Allah'ın dilediği bir müddet zaman geçtikten sonra geri geldi. yine evde İsmail'i bulamadı, İsmail'in hanımının yanına girdi. Ona İsmail'i sordu. O da; "Maişetimizi tedarik etmeye gitti" dedi. İbrahim: "Nasılsınız? Maişetiniz iyi mi? Diye sordu. İsmail'in hanımı da: "Biz hayır, saadet ve bolluk içindeyiz" diye Allah'a hamd-ü sena etti. İbrahim: "Ne yiyip ne içiyorsunuz? Diye sordu. O da: "Et yiyip, su içiyoruz" dedi. Bunun üzerine İbrahim:

- Ya Rab! Bunlara eti ve suyu mübarek kıl! Yümn-ü bereket ihsan eyle! Diye dua etti. Rasûlullâh (S.A.V.) buyurmuştur ki: İbrahim zamanında Mekke civarında hububat bilinmiyordu. Av etiyle besleniliyordu. Eğer o tarihlerde ve oralarda hububat mümkün olsaydı, İbrahim hububat hakkında da dua ederdi. İbn-i Abbas der ki: İbrahim'in bu duasının bereketidir ki, et ile su Mekke'den başka yerlerde (yani o sıcaklıktaki) Mekke'deki kadar hiç kimsenin sıhhatine uygun düşmezdi. Yine İbn-i Abbas (rivayetine devamlı) der ki: İbrahim Peygamber gelinine:

- Kocan geldiğinde ona selam söyle! Ve ona kapısının eşliğini güzel tutsun! Diye emreyle! Dedi. (Sonra İbrahim Şam'a dönmüştür.) İsmail geldiğinde: "Evimize gelen oldu mu? Diye sordu. Karısı: "Evet, güzel yüzlü bir ihtiyar geldi" diyerek İbrahim'i medh-ü sena etti. Sonra hanımı: "Seni sordu . Ben de rızkımızı tedarik etmeye gitti, dedim. Geçiminiz nasıldır? Dedi. Ben de hayır ve saadet içindeyiz dedim." Sonra İsmail: "Sana bir şey vasiyet etti mi?" Diye sordu. O da: "Evet, o muhterem ihtiyar sana selam söyledi ve kapısının eşliğini güzel tutsun" dedi. Bunun üzerine İsmail, hanımına:

- O kişi babamdır. Sen de evimizin (şerefli) eşigisin. Babam, bana seni hoş tutmamı, seninle iyi geçinmemi emretmiştir, dedi. Sonra İbrahim yine bir müddet daha oğlundan ve ailesinden uzakta yaşadı. Ondan sonra Mekke'ye geldi. O sırada İsmail Zemzem kuyusunun yakınında büyük bir ağacın altında okunu yontup düzeltmekte idi. İsmail babasını görünce hemen kalkıp babasına karşı vardı. (Uzun zaman hasretli olan) bir babanın oğluna, bir oğulun da babasına karşı mutlak olan sarılmalar ve el, yüz, göz öpmelerde bulundular. Sonra İbrahim oğluna:

- Ey İsmail! Allah-u Teala bana muazzam bir iş emretti. Dedi. İsmail de:

- Babacığım! Rabbin ne emrettiyse, o emri yerine getir! Dedi. İbrahim:

- Fakat bu işte sen bana yardım edeceksin. Dedi. İsmail:

- Babacığım, ben sana her yönden yardımcı olurum. Dedi. İbrahim:

- Allah-u Teâlâ burada bir beyt yapmamı emretti. Diye etrafından yüksekçe bir tepeye işaret etti. İbn-i Abbas (rivayetine devamlı) der ki: İbrahim ile İsmail işte orada Kâbe'nin esasını kurup duvarlarını yükselttiler. İsmail taş getirirdi, İbrahim de duvar örerti. Nihayet Beyt'in binası ilerleyip duvarları yükseldiğinde İsmail (bugün ziyaret edilen) mâlum taşı getirdi. İbrahim de onu ayağının altına (iskele olarak) koydu. Üzerinde inşaatına devam etti. İbrahim yapar İsmail de taşı uzatırdı. İnşaat tamam olduktan sonra baba, oğul: "Ey Rabbımız! (Yaptığımız şu Beyt'i) tarafımızdan (takdim edilen ubudiyet armağanı olarak) kabul buyur! Rabbımız, muhakkak Sen (dualarımızı) çok iyi duyar, (niyetlerimizdeki ihlası) kesin olarak bilirsin!"³⁵⁴ diye dua etmişlerdir.

-83- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزُّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

هَاجَرَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِسَارَةَ فَدَخَلَ بِهَا قَرْيَةً فِيهَا مَلِكٌ مِنَ الْمُلُوكِ أَوْ جَبَّارٌ مِنَ الْجَبَّارَةِ فَقِيلَ دَخَلَ إِبْرَاهِيمُ بِامْرَأَةٍ هِيَ مِنْ أَحْسَنِ النِّسَاءِ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ مَنْ هَذِهِ الَّتِي مَعَكَ قَالَ أُخْتِي ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهَا فَقَالَ لَا تُكَذِّبِي حَدِيثِي فَإِنِّي أَخْبَرْتُهُمْ أَنَّكَ أُخْتِي وَاللَّهِ إِنْ عَلَى الْأَرْضِ مُؤْمِنٌ غَيْرِي وَغَيْرِكَ فَأَرْسَلَ بِهَا إِلَيْهِ فَقَامَ إِلَيْهَا فَقَامَتْ تَوَضَّأَ وَتُصَلِّيَ فَقَالَتْ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ آمَنْتُ بِكَ وَبِرَسُولِكَ وَأُحْصِنْتُ فَرْجِي إِلَّا عَلَى زَوْجِي فَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ الْكَافِرَ نَفْطًا حَتَّى رَكُضَ بِرِجْلِهِ قَالَ أَبُو الْأَعْرَجِ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَتِ اللَّهُمَّ إِنْ يَمُتْ يُقَالُ هِيَ قَتَلَتْهُ فَأَرْسَلَ ثُمَّ قَامَ إِلَيْهَا فَقَامَتْ تَوَضَّأَ تُصَلِّيَ وَتَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ آمَنْتُ بِكَ وَبِرَسُولِكَ وَأُحْصِنْتُ فَرْجِي إِلَّا عَلَى زَوْجِي فَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ هَذَا الْكَافِرَ نَفْطًا حَتَّى رَكُضَ بِرِجْلِهِ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَالَتِ اللَّهُمَّ إِنْ يَمُتْ فَيُقَالُ هِيَ قَتَلَتْهُ فَأَرْسَلَ فِي الثَّانِيَةِ أَوْ فِي الثَّالِثَةِ فَقَالَ وَاللَّهِ مَا أُرْسِلْتُمْ إِلَيَّ إِلَّا شَيْطَانًا أَرْجِعُوهَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَأَعْطُوهَا هَاجِرَ فَرَجَعَتْ إِلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَتْ أَشْعَرْتُ أَنَّ اللَّهَ كَبَتَ الْكَافِرَ وَأَخْدَمَ وَلِيدَهُ.³⁵⁵

³⁵⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/127.

³⁵⁵ Buhari, Sahih, Buyû', 100; Bazı lafız farklılıklarıyla bkz: Buhari, Sahih, Hibe, 28, 36; İkrâh, 6.

Ebu Hureyre'den Rasûlullah (S.A.V.)'in şöyle buyurduğu hikaye edilmiştir:

İbrahim (A.S.) (bir kere refikası) Sâre ile sefer etmiş de onunla bir şehre gelmişti. Orada mülükten bir melik veya Cebâbireden bir zorba hükümrân idi. Bu zalime: İbrahim çok güzel bir kadınla (şehre) girdi, diye bildirildi. Melik:

- Ya İbrahim! Yanındaki kadın neyindir? Diye sorulması için haber gönderdi.

İbrahim: (Din kardeşi) hemşiremdir, diye cevap verdi. Sonra İbrahim dönüp Sâre'nin yanına geldi ve:

- Sakın söylediklerimi yalanlama! Ben bunlara senin kız kardeşim olduğunu söyledim. Allah'a yemin ederim ki; yeryüzünde (bizim iman ettiğimiz esaslara) benden ve senden başka iman eden hiç kimse yoktur, buyurdu. Daha sonra Hz. İbrahim Sâre'yi Melik'e gönderdi. (Saraya varınca) Melik Sâre'ye yöneldi. Sâre'de hemen abdest alıp namaza durdu. (Namazı müteakip:)

- Ya Rab! Ben, sana ve senin peygamberine iman ettimse, kadınlığımı zevcimden başkasına karşı ebedi muhafaza eyledimse, benim üzerime şu kâfiri musallat etme! Diye dua etti. Melik'in hemen nefesi boğuldu. Horlamaya, hatta ayağıyla yere vurup tepinmeye başladı. Ebû Hureyre (devamla) demiştir ki, Sâre:

- Allah'ım! Eğer bu adam ölürse bunu benden bilirler dedi. Bunun üzerine masrû' sar'asına tutuldu. Sonra Melik Sâre'ye (ikinci bir daha taarruza) kalkıştı. O da derhal abdest alıp namaza durdu. Sonra:

- Allah'ım!, Ben, sana ve senin peygamberine iman ettimse ve kadınlık şerefimi zevcim müstesna olmak üzere herkese karşı korumuşsam, şu kâfiri üzerime musallat etme! Diye dua etti. Adamın hemen nefesi tılandı ve horlamaya hatta ayağıyla yere vurup tepinmeye başladı. Ebû Hureyre (rivayetine devam ederek) demiştir ki, Sâre:

- Ya Rab! Bu adam ölürse, bunu benden bilirler dedi. Bunun üzerine masrû' sar'asından ikinci yahut üçüncü defa da rahatsızlandı. Bunun üzerine melik saraydaki kurenasına:

- Siz bana (insan değil) muhakkak bir şeytan göndermişsiniz. Bu kadını İbrahim (A.S.)'a geri gönderiniz. Hâcer'i de Sâre'ye veriniz dedi. Müteakiben Sâre İbrahim (A.S.)'a dönüp geldi ve ona (olayı anlatarak):

- Anladın mı zevcim! Allah kâfiri rezil etti. Bir cariyeyi de hizmetçi verdi, dedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Hadisler, sened ve metin olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bir hadisin sıhhati, ancak bu iki kısmın değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkar. Bu bölümde Hz. İbrahim ile ilgili çalışmamızın ikinci bölümünde naklettiğimiz hadislerin, sened ve metin bakımından değerlendirmesini yapacağız.

A. SENED İTİBARIYLA

Bilindiği gibi sened, hadisin metninden önce gelen ve o hadisi rivayet eden ravilerin bulunduğu kısmıdır. İsnad sistemi, sadece müslümanlara has bir sistemdir. Nitekim Yahudiler ve Hıristiyanlar'da, böylesine sağlam bir isnad uygulaması mevcut değildir. Hz. İbrahim ile ilgili rivayetlerin sened açısından değerlendirmesini; ilk raviye, sıhhat durumuna ve kaynaklar açısından dağılımına göre yapacağız.

1. Rivayetlerin İlk Raviye Göre Değerlendirilmesi

Çalışmamızla alakalı hadislerin ilk ravileri ve ne kadar hadis rivayet ettikleri, Sahabî ya da Tabiûn olmaları ayrı bir önem arz etmektedir. Biz burada sadece ilk ravileri ve rivayet sayılarını vereceğiz. Ravilerin Sahabî'den mi yoksa Tabiûn'dan mı olduklarını ise, rivayetlerin metin itibarıyla değerlendirilmesini yaparken aktaracağız. Hz. İbrahim ile ilgili -ikinci bölümde derlemiş olduğumuz- rivayetlerin ilk ravileri ve rivayet ettikleri hadis sayısı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Ancak ilk ravilerden bir kısmı da Tabiûn'dan olup; bu durumda rivayetin mürsel olduğu ya da ravinin kendi malumatından olduğu bu bilgiyi bize aktardığı anlaşılmaktadır.

Raviler	Rivayet Sayısı
Ebu Hureyre	51
Abdullah b. Abbas	43
Enes b. Malik	38
Aişe	24
Cabir b. Abdullah	23
Ka'b b. Ucre	11
Abdullah b. Mesû'd b. Ğâfil b. Habîb	10
Ali b. Ebî Talib	9

Ebu Mesu'd el-Ensârî (Ukbe b. Amr)	8
Ömer b. Hattâb	8
Ebu Sai'd el-Hudrî (Sa'd b. Malik b. Sinan)	7
Malik b. Sa'sa'a	7
Abdullah b. Ömer	7
Ebu Humejd es-Sâi'dî (Abdurrahman b. Sa'd)	6
Semure b. Cundeb	5
Ubey b. Ka'b	5
Abdurrahman b. Ebzâ	5
Abdullah b. Amr b. Â's	4
İbni Mirba' el-Ensârî	4
Ebu Zer (Cundeb b. Cenade)	3
Abdullah b. Zeyd b. Âsım	3
Râfi' b. Hadîc	3
Vâsile b. Eska'	3
Said b. Müseyyeb	3
Ubâde b. Sâmit	3
Talha b. Ubeydullah	2
Zeyd b. Erkâm	2
Sa'd b. Ebî Vakkas	2
I'rbaz b. Sâriye es-Sülemî	2
Ebu Uname el-Bâhili	2
Selman b. İslâm	2
Eb'ud-Derdâ	2
Şu'be b. Haccâc	1
Hakem b. U'teybe	1
Yezid b. Şeybân	1
Huzeyfe b. Yeman	1
Cundeb b. Abdullah b. Süfyân	1
Ukbe b. Âmir el-Cühenî	1
Amr b. Kays	1

Abdurrahman b. Âiş	1
Muhammed b. Sîrîn	1
Ümmü Şüreyk	1
Ebu Bekir Sıddîk	1
Zeyd b. Harice	1
Mua'z b. Enes el-Cühenî	1
Muhammed b. Ca'fer	1
Sufyân b. Ebî Zuheyr	1
Ebu Katade el-Hâris b. Rabi'	1
Büreyde b. Eslemî	1
Ebu Eyyub el-Ensârî	1
Abdullah b. Büsr	1
Ebu Salih (Zekvân)	1
Sai'd b. Cübeyr	1
Ka'b'ul-Ahbâr	1
Ubeyd b. U'meyr	1
İbrahim b. Sa'd	1
Nübeyt b. Şerîr	1
Raculün min Eshab'ir-Rasûl	1
Toplam	333

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere en çok rivayet edenler: Ebu Hureyre, Enes b. Malik, Abdullah b. Abbas, Hz. Aişe ve Cabir b. Abdullah'dır. Bu ravilerin muksirûn adı verilen guruptan olduğu dikkate alındığında, konumuzla alakalı hadislerin çoğunun, onların kanalıyla bize ulaşmış olması gayet doğaldır.

2. Sıhhat Açısından Rivayetlerin Değerlendirilmesi

İkinci bölümde naklettiğimiz hadislerin sıhhat durumunu ortaya koymak çalışmamız açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak Hz. İbrahim ile ilgili rivayetlerin fazla olması, zamanın ve mevcut imkanların kısıtlı olması, çalışmamızın yüksek lisans mahiyetinde olması hasebiyle, hadislerin sıhhat durumlarını, geçtiği kaynaklarda

belirtildiği kadarıyla tesbit edebilme yoluna gittik. Çalışmamızda kullandığımız rivayetlerin sıhhat durumları şöyledir:

Hasen-Sahih	20
Hasen-Garib	4
Zayıf	8
Sıhhati Belirtilmeyenler	301
Toplam	333

Görüldüğü gibi sıhhati belirtilmemiş olan grupta yer alan hadisler büyük bölümü oluşturmaktadır. Ancak bu hadislerin muteber hadis kaynaklarında yer aldığı, unutulmaması gereken bir husustur. Ayrıca, hakkında Kur'an-ı Kerim'de 185 ayetin var olduğu, sadece isminin bile 69 yerde geçtiği bir peygamber hakkında mevzu rivayetlerin olması ihtimali de vardır. Bu konuda mevzu rivayetler yanında, sahih bir rivayetin metnine ilave edilmiş olan bilgiler de bulunabilir. Her halukârda bunların israiliyat kaynaklı olacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızın hacmini ve şartlarını zorlayacağı düşüncesiyle konuyu israiliyat açısından ele almayacağız. Buna rağmen İbni Mâce'de ve Mecme'uz-Zevâid'de geçen, toplam 8 hadis zayıftır. Bu hadisler ve zayıf olma sebepleri şöyledir:

* İbni Mâce'de bulunan zayıf hadisler:

1. Mukaddime, 11, no: 41'de geçen rivayetin, ravilerinden biri olan Abd'ul-Vehhâb b. Dahhâk, sika değildir. Bilakis hadis va'z eden biri olduğu, bu nedenle metruk bir ravi olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla bu hadisin isnadı zayıftır.

2. Taharet ve Süneniha, 47, no: 419'da geçen hadisin isnadı zayıftır. Çünkü ravilerinden olan Zeyd b. Havârî zayıf bir ravidir. Ayrıca bir diğer ravisi olan Zeyd'in oğlu Abdurrahman b. Zeyd, zayıf bir raviden öte, cerh ve ta'dil'cilerin nazarında kezzab ve habis olarak nitelendirilen bir ravidir.

3. Dehâyâ, 3, no: 3127'de geçen hadis, mevzu'dur. Hadisin ravilerinden biri olan Ebu Davud (Nefî' b. Hâris); munkir'ul-hadis, dai'f'ul-hadis hatta hadis vâz eden bir kişidir.

4. İbni Mace, Menâsik, 104, no: 3133'de geçen hadisin son ravisi olan Ebu Mervân Muhammed b. Osman, rivayetlerinde hata eden biri olduğu için, bu hadis münkerdir.

* Mecme'uz-Zevâid, C. 8, s. 201'deki zayıf hadisler:

1. İbni Mesud'un rivayet ettiği hadisin ravilerinden olan Yahya el-Himmanî, zayıftır.

2. Cabir b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadisin ravilerinden olan Ali b. Ebi Ali el-Lehbî, metruktur.

3. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisin ravilerinden olan Leys b. Ebi Süleym, müdellisdir.

4. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadisin ravilerinden olan Âsım b. Ömer b. Hafs, zayıftır.

Konumuzla alakalı Timizi'nin naklettiği hadislerden 20'si Hasen-Sahih, 4'ü ise Hasen-Garîb'tir. Bir tanesinde ise herhangi bir hüküm vermemiştir.

3. Rivayetlerin Hadis Kaynaklarına Göre Dağılımı

Çalışmamızda kullandığımız ve Hz. İbrahim ile ilgili rivayetleri çıkardığımız hadis kaynaklarından Kütüb-ü Tisa' başta gelmektedir. Kütüb-ü Tisa'da Hz. İbrahim ile ilgili toplam 296 rivayet mevcuttur. Bu kaynakların dışında, İbni Ebi Şeybe'nin Musannaf'ından, Deylemî'nin Müsned'ül-Firdevs'inden, Hakim en-Nisâbü'rî'nin Müstedrek'inden ve Heysemî'nin Mecme'uz-Zevâid'inden de faydalandık. Bu eserlerde ise Hz. İbrahim ile ilgili toplam 37 rivayet mevcuttur. Elbette ulaşamadığımız kaynaklar mevcuttur. Fakat temel hadis kaynaklarına göre, diğer eserlerdeki bilgilerin büyük ölçüde tekrardan ibaret olacağını tahmin ediyoruz. Çalışmamızın yüksek lisans mahiyetinde olması, mevcut imkan ve şartların kısıtlı olmasından dolayı, yukarıda saydığımız kaynaklarda Hz. İbrahim ile ilgili rivayetleri çıkarabildik. İstifade ettiğimiz hadis kaynaklarında konumuzla alakalı çok sayıda ve farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazen bir hadis aynı kaynakta birden fazla geçmiştir. Kullandığımız rivayetlerin hadis kaynaklarındaki dağılımı şöyledir:

Kaynak Eser	Rivayet Sayısı
Müsned-i Ahmed b. Hanbel	113
Sahih-i Buhârî	61
Sahih-i Müslim	31
Sünen-i Tirmizi	25
Sünen-i İbni Mâce	18
Sünen-i Nesâî	16
Musannaf-ı İbni Ebi Şeybe	14
Sünen-i Ebu Dâvud	13
Sünen-i Dârimî	13
Müsend'ül-Firdevs	11
Mecme'uz-Zevâid	7
Muvatta	6
Müstedrek (Hakim en-Nisâbûrî)	5
Toplam	333

Görüldüğü gibi 113 rivayetle Ahmed b. Hanbel birinci sırada gelmektedir. Onu 61 rivayetle Buhârî, 31 rivayetle Müslim, 25 rivayetle Tirmizî, 18 rivayetle İbni Mâce, 16 rivayetle Nesâî, 14 rivayetle İbni Ebi Şeybe, 13 rivayetle Ebu Dâvud ve Dârimî, 11 rivayetle Deylemî, 7 rivayetle Heysemî, 6 rivayetle Mâlik ve 5 rivayetle Ebu Hakim en-Nisâbûrî izlemektedir.

Ayrıca Hz. İbrahim'in ismi, Buhârî'de 16 yerde, Müslim'de ise 1 yerde bab başlığı olarak geçmektedir. Adına bab başlığı konulacak kadar önem atfedilen bir Peygamber hakkındaki rivayetlerin çoğunun Kütüb-ü Tis'a (Güvenilir dokuz hadis kaynağı'n)da geçmesi dikkat çekmektedir.

B. METİN İTİBARIYLA

Metin, hadisin senedden sonra gelen bölümüdür. Çalışmamızda naklettiğimiz Hz. İbrahim ile ilgili rivayetleri, metin açısından iki farklı şekilde değerlendireceğiz.

Öncelikle İslâm kaynaklarında konumuzla alakalı rivayetlerin dağılımını belirlemeye çalışacağız. Daha sonra bu rivayetleri, kaynağı (söyleyeni) açısından sınıflandırmaya tabi tutacağız.

1. Rivayetlerin İslâm Kaynaklarındaki Dağılımı ve Muhteviyatı

Çalışmamızda istifade ettiğimiz ve ilgili rivayetlere rastladığımız İslâm kaynakları şunlardır; Tefsir, Tarih ve Hadis kaynakları. Birinci bölümde Hz. İbrahim'in hayatını, bu kaynaklara dayanarak yazmış ve birçok rivayete rastlamıştık. Şimdi bu rivayetlerin hangi kaynakta ve hangi konuda olduğunu genel hatları ile belirleyelim.

a. Tefsir Kaynakları

Tefsir kaynaklarında Hz. İbrahim ile ilgi birçok rivayete rastlamaktayız. Bunun nedeni ise İbrahim (A.S.) hakkında Kur'an-ı Kerim'de birçok ayetin var olmasındandır. Dolayısıyla müfessirler bu ayetleri, ilgili rivayetler ışığında açıklamaya çalışmışlardır. Hz. İbrahim'le ilgili ayetlerin tefsirinde ve tarih kaynaklarının verdiği bilgilere bakıldığında, o kadar teferruata iniliyor ki, bu bilgilerin kısmen diğer kültürlere, eski dini kaynaklara ve kıssacılara dayandığı yolunda şüpheler uyandırmaktadır. Araştırmamız esnasında Taberî'nin, Câmi'ul-Beyân an Te'vil'il-Kur'ân adlı eserinin rivayet bakımından en zengin olduğunu gördük. Öyle ki ilk devir İslâm tarihçileri bile Taberî'nin bu eserindeki rivayetlerinden istifade etmişlerdir. Tefsir kaynaklarının genelinde kullanılmış olan rivayetlerden ve muhteviyatından bazıları şunlardır:

- Hz. İbrahim'in babasının isminin Kur'an'da Azer geçmesine rağmen asıl isminin Taru olduğu.
- Hz. İbrahim'in doğduğu mağaradan çıkması ve çıktığı zamanki yaşının ne olduğu.
- Hz. İbrahim'in Allah'ı aklı ile bulması.
- Hz. İbrahim'in oğullarından hangisinin kurbanlık olduğu ve bu esnada şeytan ile Hz. İbrahim ve ailesinin arasında geçen konuşmalar.
- Kâbe'nin yapılışı.
- Kâbe'nin yapımından sonra Hz. İbrahim'in İnsanları Hacca daveti.
- Meleklerin Lût (A.S.)'a giderken Hz. İbrahim'e uğradıkları ve onu bir oğul ile müjdeledikleri.
- Makam-ı İbrahim'in yeri ve özelliği.
- Özellikle İbrahim sûresinde, Hz. İbrahim'in kıssası.

Aslında tefsir kaynakları ile tarih kaynaklarında, Hz. İbrahim ile ilgili rivayetler paralellik arzirmektedir. Bunları birbirinden ayırmak oldukça zordur.

b. Tarih Kaynakları

Tarih kaynaklarında Hz. İbrahim ile ilgili rivayetler bir hayli fazladır. Bunların hepsini teker teker belirtmek oldukça zor olup konumuzu aşmaktadır. Bunlardan bazılarını aktarmakla yetineceğiz.

- Hz. İbrahim'in nesebi.
- Hz. İbrahim'in doğumu, gençliğinde babasına yardım etmesi, babasının ve kavminin inancı, Nemrud ile tartışması ve aşete atılışı.
- Hz. İbrahim'in göçleri.
- Hz. İbrahim'in Sare ile birlikte Mısır'a yolculuğu.
- İsmail (A.S.)'ın doğması ve Mekke'ye götürülmesi.
- Hz. İbrahim'in, Hacer ve İsmail'i Mekke'ye götürüşü, zemzem suyunun çıkması, Hacer'in ölümü, İsmail'in yetişmesi, evliliği ve babasının onları ziyareti.
- Kâbe'nin Hz. İbrahim'den önce kimler tarafından inşa edildiği.
- Kâbe'nin inşa edileceği yerin Allah tarafından gösterilmesi.
- Kurban etme kıssası.
- Hz. İsmail'in yerine kurban edilen koçun nereden geldiği ve hangi vasıflarda olduğu.

- Hz. İbrahim'in hanımlarının ve kendisinin vefatı, defnedildiği yer.

c. Hadis Kaynakları

Hz. İbrahim ile ilgili rivayetleri sınıflandırılmış bir şekilde ikinci bölümde zikretmiştik. Bu rivayetleri; itikâdî, amelî, ahlakî, Hz. İbrahim'in şemaili, Hz. Muhammed'in sünnetleri içerisinde Hz. İbrahim'e ait olan uygulamalar yanında Hz. İbrahim'in seyahatleri ile ilgili rivayetler olmak üzere altı başlık altında toplamıştık. Tefsir ve tarih kaynaklarında geçen Hz. İbrahim ile ilgili rivayetlerin hemen hemen hepsi hadis kaynaklarında da geçmektedir.

2. Kaynağına Göre Rivayetlerin Dağılımı

Bilindiği gibi kaynağı açısından rivayetler genellikle; Merfu, Mevkuf, Maktu' ve Kudsî olmak üzere dört grupta incelenir. Hz. Peygamber'e isnad edilen söz, fiil ve takrirlerin tamamına merfu hadis denilir. Sahabenin söz ve fiillerine mevkuf, tabînin söz ve fiillerine ise maktu' hadis denilir. Manası Allah tarafından vahyedilmiş, fakat ifadesi

Hız. Peygamber'e ait olan hadisler de kudsi hadislerdir. Konumuzla alakalı rivayetlerde, dört hadis çeşidi de bulunmaktadır. Bu hadisleri, geçtiğı kaynakları ve çeşidi bakımından řu şekilde göstermeyi uygun gördük:

Hadis Kaynakları	Merfu	Mevkuf	Kudsi	Maktu'
Buhari	50	1	10	
Müslim	28	1	2	
Tirmizi	24		1	
Nesâi	16			
Ebu Davud	13			
İbni Mâce	17	1		
Müsned-i Ahmed	106		7	
Malik	5			1
Dârimî	9	1	2	1
Musannaf-ı İ.E.Şeybe		7		7
Müsned'ül-Firdevs		11		
Müstedrek	3	2		
Mecme'uz-Zevâid	7			
Toplam	278	24	22	9

Görüldüğü gibi 278 rivayetle merfu hadisler birinci sırada gelmektedir. Onu 24 rivayetle mevkuf hadisler, 22 rivayetle maktu hadisler ve 9 rivayetle kudsi hadisler takip etmektedir. Çalışmamızda kullandığımız kudsi hadisler genellikle Hz. İbrahim'in şeffatı konusunda karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızla alakalı Maktu' hadislerin Kütüb-ü Sitte'de yer almadığı da belirtmeden geçemeyeceğiz.

SONUÇ

Araştırmamıza konu edindiğimiz Hz. İbrahim, üç ilâhi din için de büyük bir öneme sahiptir. O, kendisinden sonra gelen bütün peygamberlerin atasıdır. Öyle ki; Yahudî, Hristiyan ve İslâm dini mensubları, kendi peygamberlerinin soylarını Hz. İbrahim'e dayandırarak, bundan büyük bir şeref duyarlar. Bazı çevrelerin iddialarının aksine, bu üç din de O'nun, Peygamber olduğunu ittifakla kabul etmektedir. Yahudî'nin kutsal kitabı olan Tevrat'ta, Hz. İbrahim'in hayatından, topluca ve kronolojik sıra gözetilerek, uzun uzadıya bahsedilmiştir. Hristiyanlığın kutsal kitapları olan İncil'lerde, kısa olmakla birlikte, daha çok O'nun örnek olan imanından ve tam teslimiyetinden bahsedilmektedir. Yahudî'lik ve Hristiyan'lıkta İbrahim (A.S.), sadece vahiy alan bir peygamber olarak gösterilmektedir. Fakat İslâm'da, vahiy alan bir Peygamber'den ziyade "Haniflik" dinini yaymaya me'mur bir Rasûl olması ve salt aklın yaratıcıyı bulma ve Tanrı hakkında aklın önemini temsil eden bir ibret levhası oluşu vurgulanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Tevhid inancının tebliğcisi ve temsilcisi olarak takdim edilen Hz. İbrahim, Nemrud'un ülkesinde dünyaya gelmiştir. Putperestliğin oldukça yaygın olduğu bu ülkede yaşadığı süre müddetince insanlara, kendilerine bile faydası olmayan putlara tapmanın yanlışlığını anlatarak onları, Allah'ın birliğine inanmaya davet etmiştir. Bu durumdan oladukça rahatsız olan Nemrud, O'nu ateşe attırmıştır. Ateşe atıldığı anda bile örnek bir iman ve teslimiyet sergileyen Hz. İbrahim, kurtulduktan sonra önce Harran'a, oradan da Kenan diyarına göç etmiştir. Uzun bir müddet çocuğu olmayan Hz. İbrahim, eşi Sâre'nin de isteği üzerine Hacer'le evlenir. Ondan, İsmail adında bir oğlu olur. Bir müddet sonra ise Sare'den İshak adında bir oğlu daha olur. Allah (C.C.) İmtihan kasdıyla O'dan ilk çocuğunu kurban etmesini istemiştir. Verilen bu emre büyük bir teslimiyet gösteren Hz. İbrahim, bu imtihanı da başarıyla geçmiştir. Daha sonra ilk eşi Sare'nin, Hacer ile İsmail'i istememesi üzerine Hz. İbrahim onları alarak Mekke'ye götürmüştür. Burada oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa etmiştir. Görüldüğü gibi Hz. İbrahim, hayatı boyunca insanları Tevhid inancına davet etmiştir. Onun tebliğ ettiği Tevhid inancının adından ise sadece İslâm dininde bahsedilmekte, adına "Haniflik" denmektedir.

İslâm dini kaynaklarında İbrahim (A.S.), önemine binaen geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de, O'ndan 185 ayette bahsedilmekte, sadece ismi bile 69 yerde geçmektedir. Hatta, ismi Kur'an-ı Kerim'deki bir sûre'ye verilerek, önemi bizzat Allah tarafından vurgulanmıştır. Bundan dolayı tefsir kaynaklarında, Hz. İbrahim hakkında geniş bilgiler yer almaktadır. Hz. İbrahim, tarih kaynaklarında da oldukça geniş yer tutmaktadır. İslâm peygamberi olan Hz. Muhammed'in, O'nun nesebinden olması ve yaşantılarının büyük oranda birbirlerine benzemesi gibi etkenler buna sebep olarak gösterilebilir. Buna ilaveten Hz. Muhammed'in, Hz. İbrahim'den kalan birçok uygulamayı devam ettirmesi de verilen bu önemin bir göstergesidir.

Hadis kaynaklarında ise, diğer peygamberlere nisbetle, Hz. İbrahim'den daha fazla bahsedilmiştir. Araştırmamızda kullandığımız 13 kaynakta, Hz. İbrahim ile ilgili 333 rivayet tesbit etmiş bulunmaktayız. Bu rivayetlere, sahabe ravileri açısından bakıldığında; onların, Hz. Peygamberle münasebetlerinin fazla olduğu, hadis bilimindeki önemleri, kültürel kişilikleri ve daha çok hadis rivayetine karışan sahabilerden oldukları gibi bazı özellikleri göz önüne alınırsa, rivayetlerin bilgi değerleri daha fazla önem arz etmektedir. Ancak bu bilgilerin sıhhati üzerinde yapılabilecek tetkikler, rivayetlerin çokluğu, ihtiva ettiği bilgilerin genişliği ve de çalışmanın Yüksek Lisans düzeyinde olduğu göz önüne alınırsa oldukça zordur.

Hadis kaynaklarından elde ettiğimiz bu bilgilerin, İslâm tarihleri ve tefsirlere nisbetle daha az oluşu ve israiliyata mahal vermeyen bir titizlikle ele alındığı görülmüştür. Sınırlı kaynaklarda tesbit ettiğimiz 333 rivayete rağmen, önceden olduğu gibi günümüzde de yazılmakta olan peygamberler tarihlerinin, hakkında bu kadar rivayet olmasına rağmen, hadis kaynaklarına değinilmeden hazırlanıyor olması büyük bir eksiklik olup, bu bilgi ve kaynak eksikliği birçok yanlış hüküm ve yoruma sebep olabilir. Bundan böyle eser kaleme alan araştırmacıların, diğer konularda olduğu gibi Peygamber'ler ve geçmiş ümmetler hakkında da hadis kaynaklarına daha fazla eğilmeleri gerektiğini öneriyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

ALTINTAŞ, Yusuf: "Birleştirici-Toparlayıcı Niteliğiyle Bir Eski Ahit Kişiliği: İlk İbrani Avraham", **Hiz. İbrahim'in İzinde**, s. 27-35, İstanbul, 2001.

ALÛSÎ, Eb'ul-Fadl Şihab'ud-Dîn Seyyid Mahmûd: **Ruh'ul-Meâ'nî fî Tefsîr'il-Kur'an'il-Azîm**, I-XXX, Beyrut, 1985.

ATEŞ, Süleyman: **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri**, I-XXII, İstanbul, Trs.

AYDEMİR, Abdullah: **Tefsirde İsrailiyyat**, Ankara, Trs.

----- **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, Ankara, 1996

BUHÂRÎ, Ebu 'Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Mugîre b. Berdizbeh: **el-Câmi'us-Sahîh**, I-VIII, B.y.y, 1991.

CANAN, İbrahim: **Hiz. İbrahim'in Mesajı**, İstanbul, 1998.

CİLACI, Osman: **İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban**, İzmir, 1980.

CLEMENTS, Ronald: "Abraham", **Encyclopedia International**, C. I, s. 19, New York, 1970.

DELİ BALTA, Muhammed: **Kısas'ul-Enbiya**, Beyrut, Trs.

DİKMEN, Mehmed: **Peygamberler Tarihi**, İstanbul, 1985.

EBU DAVÛD, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî: **Sünen**, I-IV, Kâhire, 1988.

ed-DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram: **Sünen**, I-II, Beyrut, 1996.

ed-DEYLEMÎ, Ebu Mansûr Şehrdâr b. Şirveyh: **Kitabu Müsned'ül-Firdevs bi Mes'ûr'il-Hitâb**, I-V, Beyrut, 1987.

el-BEYDÂVÎ, Ebu Ömer Muhammed Şîrâzî: **Tefsir'ul-Beydâvî**, I-V, Beyrut, 1996.

el-EZRAKÎ, Eb'ul-Velîd Muhammed: **Kâbe ve Mekke Tarihi**, (Çev: Y. Vehbi Yavuz), İstanbul, 1980.

es-SA'LEBÎ, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed: **'Arâ'is'ül-Mecâlis**, Kahire, 1311.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed Bin Cerîr: **Tarih-i Taberî**, (Çev: M. Faruk Gönünca), I-IV, İstanbul, Trs.

----- **Câmi'ul-Beyân an Te'vîl'il-Kur'ân**, I-XV, Beyrut, 1995.

FAHREDDİN RÂZÎ: **et-Tefsîr'ul-Kebîr**, I-XXXII, Beyrut, 1995.

GÖLPINARLI, Abdülbaki: **Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul, 1977.

HÂKİM en-NİSÂBÛRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah: **el-Müstedrek 'Alâ Sahîhayn**, I-VI, Beyrut, 1998.

HARMAN, Ömer Faruk: "Hz. İbrahim ve Kurban", **Hz. İbrahim'in İzinde**, s. 27-29, İstanbul, 2001.

----- "İbrahim", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C. XXI, s. 266-272, İstanbul, 2000.

HASAN, İbrahim Hasan: **İslâm Tarihi**, I-X, İstanbul, Trs.

HEYSEMÎ, Nurettin Ali b. Ebî Bekir: **Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid**, I-X, Beyrut, 1987.

HIZLI, Mefail: "Hz. İbrahim (a.s.)", **Şamil İslam Ansiklopedisi**, C. I, s. 10-12, İstanbul, 2000.

— **İBNİ EBİ ŞEYBE**, İbrahim b. Osman b. Ebu Bekir: **Kitab'ul-Musannaf f'il-Ahâdis v'el-Âsâr**, I-XV, Bombay, 1983.

İBN'ÜL-ESÎR: el-Kâmil fî-Tarih, (Çev: Abdullah Köşe), I-XII, İstanbul, 1989.

İBNİ HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel: **Müsned**, I-X+2, B.y.y., 1991.

İBN-İ HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik: **Siret-i İbn-i Hişam**, (Çev: Hasan Ege), I-IV, İstanbul, 1994.

İBNİ İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesar: **Siyer**, İstanbul, 1991.

İBN KESİR: el-Bidâye v'en-Nihâye, (Çev: Mehmet Keskin), I-XV, İstanbul, 1994.

----- **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, (Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), I-XVI, İstanbul, 1989.

İBNİ KESİR, Eb'ul-Fidâ' İsmail b.Ömer ed-Dimeşkî: **Kısas'ul-Enbiyâ**, Beyrut, 1996.

İBNİ MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî: **Sünen**, I-II, İstanbul, 1992.

İBNİ MANZÛR, Cemalüddin Muhammed b. Mukrim: "İbrahim", **Lisân'ul-Arab**, I-XV, Beyrut, Trs.

İBNİ SA'D, Ebu Abdillâh Muhammed: **Tabakât'ul-Kübrâ**, I-VIII, Beyrut, Trs.

İNCİL: İstanbul, 1996 (Tevrat ile Birlikte Basılmıştır).

KAZANCI, Ahmed Lütfi: **Peygamberler Tarihi**, I-II, İstanbul, 1997.

KÖKSAL, M. Asım: **Peygamberler Tarihi**, I-II, Ankara, 1995.

KUR'AN-I KERİM: T.D.V.Y., Ankara, Trs.

KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed: **el-Câmi li Ahkâm'il-Kur'ân**, I-XX, Beyrut, 1995.

- TİRMİZİ**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre: *Sünen*, I-V, Beyrut, 1988.
- VEHBİ**, Mehmed: *Hulâsat'ül-Beyan Fi Tefsîr'il-Kur'an*, I-XVI, İstanbul, 1967.
- YAŞAR**, Ahmet: "Kaynaklara Göre Sünnet Olmak", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, s. 419-431, İzmir, 1987.
- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi: *Hak Dînî Kur'an Dili*, I-X, İstanbul, Trs.
- WENSINCK**, A. J: "İbrahim", *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, C. V/II, s. 878-879, İstanbul, 1993.
- "İsmail", *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, C. V/II, s. 1110-1111, İstanbul, 1993.
- ZEBİDİ**, Zeyn'üd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Latif: *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (Çev: Ahmed Naim, Kamil Miras), I-XII, Ankara, 1982.
- ZÜHAYLİ**, Vehbe: *et-Tefsîr'ul-Münîr f'il-Akîde v'eş-Şeria'*, I-XXXII, Beyrut, 1991.

KUZGUN, Şaban: İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik, Ankara, 1985.

----- **Dört İncil Yazılması, Derlenmesi, Mutevası, Farklılıkları ve Çelişkileri,** Ankara, 1996.

MÂLİK, Ebu Abdullah Malik b. Enes: **Muvatta**, I-II (Tek Mücelled), Beyrut, 1994.

MAHALLÎ, Celaleddin Muhammed b. Ahmed, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Suyutî: **Tefsîr'ul-Celâleyn**, İstanbul, Trs.

MÜSLİM, Ebûl-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî: **el-Câmi'us-Sahîh**, I-V, Kahire, Trs.

NESÂÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr en-Nesâî, **Sünen**, I-X, İstanbul, 1992.

PARET, R.: "İbrahim", **The Encyclopaedia Of Islam**, C. III, s. 980-981, Leiden, 1979.

PATAI, Raphael: "Abraham", **The Encyclopedia Americana**, C. I, s. 45, New York, 1970.

PIRİŞ, Şaban: **Hz. İbrahim**, İstanbul, 1998.

RİZÂ, Reşid: **Tefsîr'ul-Menâr**, I-XI, Beyrut, 1999.

SABÛNÎ, Muhammed Ali: **en-Nübüvvetü v'el-Enbiyâ**, Beyrut, Trs.

SAMÎ, Mahmud: **Hazreti İbrahim Aleyhisselam**, İstanbul, Trs.

SÂMÎ, Şemseddin: **Kâmûs'ul-A'lâm**, I-VI, Ankara, 1996.

SOFUOĞLU, Mehmed: **Sahih-i Müslim ve Tercemesi**, I-VIII, İstanbul, Trs.

TEVRAT: İstanbul, 1997 (İncillerle Birlikte Basılmıştır).

The New Encyclopaedia Britannica: "Abraham", C. I, s. 11-13, U.S.A, 1974.

ÖZET

Yüksek Lisans

HZ. İBRAHİM İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Veysel ÖZDEMİR

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

2002, Sayfa: VI + 123

İnsanlık tarihini peygamberler tarihinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Yeryüzünde ma'bed'siz ve ma'bud'suz bir toplum bulmakta o oranda güçtür. Ayrıca peygamberler değişik dil ve kültürlerin ortak inanç değerlerini oluşturmaktadır. Özel olarak Hz. İbrahim, günümüzdeki üç büyük inanç sisteminin en eski paydasıdır.

Şimdiye kadar peygamberler hakkında birçok eser kaleme alındı. İncelememiz neticesinde İslâm peygamberinin dilinden veya hadis kaynaklarının verdiği bilgilerden hareketle peygamberlerin tanıtılmadığı bir eksiklik olarak görülmüştür. Biz bu açığı yaptığımız çalışmayla kısmen kapatmayı düşündük. Gelecek çalışmalarımızda konuyu daha detaylı ele almayı planlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: İbrahim, Tarih, İshak, İsmail, Sâre, Hacer.